

Partnerkeuze & Religie

**Een onderzoek naar de invloed van religie op de attitude van jonge
hoogopgeleide Turken en Marokkanen in Nederland omtrent
partnerkeuze**

Marieken Verbruggen

Partnerkeuze & Religie

**Een onderzoek naar de invloed van religie op de attitude van jonge
hoogopgeleide Turken en Marokkanen in Nederland omtrent
partnerkeuze**

**Doctoraalscriptie Interculturele communicatie
Faculteit der Letteren
Universiteit van Tilburg**

**Scriptiebegeleider: Dr. J.J. de Ruiter
Tweede begeleider: Dr. A. El Aissati**

**Marieken Verbruggen
Tilburg, augustus 2004**

Voorwoord

*Twee geloven op één kussen,
daar slaapt de duivel tussen*

Bovenstaand gezegde was een veel gehoorde spreuk in de jaren '40 en '50 van de vorige eeuw. In die tijd waren er in Nederland nog vrijwel geen immigranten met een niet-christelijk geloof, zoals de islam. De verschillen tussen bijvoorbeeld Rooms-Katholieken en Protestanten waren volgens menigeen dusdanig groot dat er geen huwelijken konden worden gesloten tussen mensen die een verschillend geloof aanhingen. Momenteel kunnen we ons, nog maar zo'n 50 à 60 jaar later, niet eens meer voorstellen dat zo'n gemengd huwelijk niet zou kunnen. De immigratie die echter kort na die periode op gang kwam, heeft een andere betekenis gegeven aan het begrip 'gemengd huwelijk'. Momenteel denken we dan niet meer aan een gemengd huwelijk op het gebied van geloof, maar juist in termen van etniciteit. Veel van deze etnisch gemengde huwelijken zijn echter ook gemengd op gebied van het geloof. Het is juist dat religieuze gebied dat mij interesseerde. De wetenschap dat veel allochtonen in Nederland nog steeds een huwelijkspartner zoeken en vinden in het land van herkomst zou, mijns inziens, wel eens grotendeels te wijten kunnen zijn aan het belang van de islam dat voor veel van deze immigranten speelt. In mijn scriptie wilde ik me dan ook vooral hierop toeleegen.

Het schrijven van mijn scriptie heeft langer geduurd dan de tijd die er officieel voor staat. Het is niet makkelijk om jezelf te dwingen achter een computer te gaan zitten als er nog zo veel leuke dingen te doen zijn. Dat wil echter niet zeggen dat ik geen plezier heb beleefd aan mijn scriptie. Vooral het afnemen van de vragenlijsten was erg leuk vanwege de voornamelijk positieve respons en interesse in mijn scriptie door de respondenten. En dan te bedenken dat dit juist het onderdeel was waar ik het meeste tegenop zag.

Graag wil ik alle respondenten bedanken en iedereen die mij heeft geholpen bij het vinden van deze respondenten. Nieke, voor het aandragen van 'gelovige' Nederlandse respondenten. Hassan, Yassir en Mohammed E-rramdani voor het strikken van hun Marokkaanse vrienden. En Huseyin voor het geven van e-mail adressen van Turkse vrienden.

Tot slot wil ik natuurlijk mijn scriptiebegeleider Jan Jaap de Ruiters bedanken voor zijn hulp en inbreng aan mijn scriptie. Door omstandigheden was het contact helaas wat minder intensief, maar ik waardeer het zeer dat hij er was op de momenten dat ik met mijn scriptie op een dood spoor zat.

Marieken Verbruggen
Tilburg, augustus 2004

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inhoudsopgave	4
Inleiding	6
Hoofdstuk 1 Redenen voor de keuze van een partner	8
§ 1.1 De ontwikkelingen omtrent partnerkeuze	8
§ 1.2 Drie factoren die van invloed zijn op partnerkeuze	13
§ 1.3 De rol van het geloof in partnerkeuze	16
§ 1.4 De actualiteit: media en de verslaggeving omtrent uithuwelijken en partnerkeuze	18
Hoofdstuk 2 Vraagstelling en methodologie	20
§ 2.1 De onderzoeksvraag	20
§ 2.2 Opzet van het onderzoek	20
§ 2.3 Samenstelling van de onderzoeksgroep	23
§ 2.4 Mate van orthodoxie	29
Hoofdstuk 3 Resultaten	32
§ 3.1 Verschil in attitude ten aanzien van partnerkeuze tussen orthodoxe en niet-orthodoxe allochtone respondenten	33
§ 3.2 Verschil in attitude ten aanzien van partnerkeuze tussen de mannelijke en de vrouwelijke allochtone respondenten	38
§ 3.3 Verschil in attitude ten aanzien van partnerkeuze tussen Turkse en Marokkaanse respondenten	45
§ 3.4 Verschil in attitude ten aanzien van partnerkeuze tussen de orthodoxe en de niet-orthodoxe Nederlandse respondenten	52
§ 3.5 Verschil in attitude ten aanzien van partnerkeuze tussen de Nederlandse respondenten en de allochtone respondenten	56
Hoofdstuk 4 Conclusie en discussie	64
§ 4.1 Is er verschil in de attitude tussen orthodoxe en niet-orthodoxe allochtone respondenten?	64
§ 4.2 Is er verschil in de attitude tussen allochtone mannen en vrouwen?	66
§ 4.3 Is er verschil in de attitude tussen Turken en Marokkanen?	68
§ 4.4 Is er verschil in de attitude tussen de orthodoxe en de niet-orthodoxe Nederlandse controlegroep?	71
§ 4.5 Is er verschil in de attitude tussen de Turkse en Marokkaanse groep en de Nederlandse controlegroep?	71
§ 4.6 De rol van religie in de attitude op partnerkeuze van hoogopgeleide Turken en Marokkanen in Nederland	73
§ 4.7 Discussie en aanbevelingen	74
Literatuurlijst	75

Bijlagen	76
Bijlage 1: Enquête	76
Bijlage 2: Orthodoxiebepaling van de allochtone respondentengroep	87
Bijlage 3: Orthodoxiebepaling van de controlegroep	90
Bijlage 4: Achtergrondkenmerken per proefpersoon	92

Inleiding

In de jaren '60 van de vorige eeuw kreeg Nederland te maken met arbeidsmigratie van vooral Turken en Marokkanen. De Nederlandse overheid sloot officiële wervingsverdragen met Turkije (1964) en Marokko (1969). Naast deze officieel geworven arbeidsmigranten was er een nog veel grotere groep Turken en Marokkanen die op eigen initiatief naar Nederland kwam om een baan te zoeken (Penninx, R., 1998). Er werd van uit gegaan dat deze gastarbeiders slechts tijdelijk in Nederland zouden blijven. De terugkeerpercentages onder de Turken en Marokkanen lagen echter beduidend lager dan verwacht. Een verklaring hiervoor wordt onder andere gezocht in de slechte economische perspectieven die deze migranten hadden bij een eventuele terugkeer naar het plattelandsgedebied waar ze veelal vandaan kwamen. Het was maar de vraag of ze in eigen land een inkomen zouden hebben dat vergelijkbaar zou zijn met het inkomen in Nederland.

Ondanks het feit dat de Nederlandse regering in 1973, vooral vanwege de gevolgen van de oliecrisis die leidden tot een toenemende werkloosheid, een restrictief beleid ging voeren ten aanzien van arbeidsmigratie bleef de immigratie toenemen tot aan het begin van de jaren tachtig. Tegen de verwachting van de Nederlandse overheid in besloten veel Turkse en Marokkaanse arbeidsmigranten in Nederland te blijven en tevens lieten zij hun vrouwen en kinderen overkomen.

In het begin van de jaren '80 nam de gezinsherenigende immigratie weer wat af. Er wordt vanuit gegaan dat dit vooral te maken had met de economische crisis waarin Nederland in die periode zat. Vanaf 1984 trok de gezinsherenigende immigratie echter weer aan; tevens begon de huwelijksmigratie door te zetten. De kinderen van de arbeidsmigranten kwamen veelal op de huwbare leeftijd. Velen van hen besloten voor een partner uit het land van herkomst te kiezen. Veelal was het de partner uit Turkije of Marokko die in Nederland kwam wonen, terwijl slechts zelden iemand uit Nederland wegtrok om zich bij de partner in het herkomstland te voegen.

Begin jaren '90 kwamen er in Nederland steeds strengere regels omtrent gezinshereniging en gezinsvorming waardoor de immigratie van Turken en Marokkanen in deze periode sterk terug liep. De verwachting was dat deze daling zou doorzetten, mede doordat men ervan uitging dat de tweede generatie zou kiezen voor iemand als huwelijkspartner uit hetzelfde herkomstland die ook in Nederland is opgegroeid. Dit bleek echter lang niet altijd het geval te zijn. Bovendien lijkt het erop dat de in 1994 ingevoerde strengere regels in het toelatingsbeleid ten aanzien van gezinsvorming eerder tot uitstel van migratie dan tot afstel hebben geleid. Aan het eind van de jaren '90 is de huwelijksmigratie namelijk weer toegenomen vanuit zowel Turkije als Marokko. Van alle immigranten die in 1998 naar Nederland kwamen, was ongeveer 10% een Turkse of Marokkaanse huwelijksmigrant (Hooghiemstra, 2003). Hiermee is huwelijksmigratie één van de belangrijkste vormen van immigratie naar Nederland geworden.

Als gekeken wordt naar het perspectief van de immigranten zijn er grote veranderingen in de loop der jaren. Zo kwamen de eerste migranten vooral om voor een bepaalde periode te werken in Nederland. Hun toekomst lag echter nog in het land van herkomst, waar ook hun familie was. Toen velen echter besloten niet terug te keren vanwege de omstandigheden lieten zij hun familie overkomen, waarmee de toekomst van deze gezinnen nu dus in principe in Nederland lag. De kinderen groeiden in Nederland op en lieten ook partners overkomen om in Nederland een toekomst op te bouwen.

Wat opvalt is dat ondanks deze gerichtheid op Nederland het migratiehuwelijk populair blijft onder de tweede generatie. Hoe komt het dat meisjes en jongens die op jonge leeftijd naar Nederland zijn gekomen of zelfs in Nederland zijn geboren nog steeds een partner zoeken in het herkomstland van hun ouders? Zelf vestigen ze zich permanent in de Nederlandse samenleving en ze richten zich op een toekomst in Nederland, is het dan niet logisch dat ze zich ook richten op een partner die reeds deel uitmaakt van de Nederlandse samenleving?

In hoofdstuk 1 zal worden ingegaan op redenen waarom meer dan de helft van de Turken en Marokkanen die in Nederland zijn geboren, kiezen voor een partner uit het land van herkomst. Dit zal vooral gebeuren aan de hand van de onderzoeken van Esveldt (1995) en Hooghiemstra (2003). Uit deze onderzoeken zijn enkele verrassende zaken naar voren gekomen die besproken zullen worden. De uitkomsten van de onderzoeken van Esveldt en Hooghiemstra vormen de basis voor dit onderzoek naar de attitude van hoogopgeleiden over de partnerkeuze van de jonge Turken en Marokkanen in Nederland.

In dit onderzoek wordt gekeken naar de attitudes van hoogopgeleide jongeren omtrent partnerkeuze en de rol van religie in hun meningen. Hoe staan zij hier tegenover en wat zijn de verschillen tussen de diverse groepen? Voor dit onderzoek zijn er vragenlijsten afgenomen onder zowel Turken en Marokkanen als Nederlanders. Deze drie groepen zijn vervolgens opgedeeld in respondenten die wel of niet orthodox gelovig zijn. Deze keuze is gemaakt omdat uit het onderzoek van Hooghiemstra naar voren kwam dat religie de belangrijkste factor bleek te zijn voor de meeste Turken en Marokkanen ten aanzien van het sluiten van een huwelijk. Door de groepen op te splitsen in orthodoxe en niet-orthodoxe gelovigen valt er een goede vergelijking te maken om na te gaan of de factor geloof leidt tot verschillende opvattingen omtrent partnerkeuze. Daarnaast kan worden gekeken of eventuele verschillende opvattingen gerelateerd zijn aan sekse of etniciteit.

De Nederlandse groep dient overigens alleen als controlegroep op de factor orthodoxie. Bedoeling van dit onderzoek is om na te gaan of sterk islamitisch gelovigen anders denken over de partnerkeuze van Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland dan de meer liberaal gelovigen en in hoeverre religie hierin een rol speelt. Naast het vergelijken van de Turkse en Marokkaanse orthodoxe en niet-orthodoxe groep is ervoor gekozen om na te gaan of orthodoxie ook de mening van Nederlanders bepaalt ten aanzien van partnerkeuze van de Turkse en Marokkaanse groep in Nederland. Indien zowel binnen de Turkse en Marokkaanse groep als binnen de Nederlandse groep een verschil in mening bestaat tussen de strenge en de niet- of minder gelovigen, is dat een extra aanduiding dat orthodoxie inderdaad bepalend is voor de attitude omtrent partnerkeuze. Tevens is het interessant om na te gaan welke Nederlandse groep zich beter in kan leven in de problemen en keuzes wat betreft partnerkeuze van de Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland.

In hoofdstuk 2 zijn de vraagstelling en methodologie van dit onderzoek aan de beurt. De hoofdvraag wordt opgesplitst in deelvragen, waarna de opzet van het onderzoek, de respondentengroep en de toekenning van mate van orthodoxie per respondent aan bod komen.

De resultaten van het onderzoek worden in hoofdstuk 3 weergegeven, waarbij per paragraaf steeds zal worden ingegaan op één van de deelvragen uit hoofdstuk 2.

Uiteraard zal dan in het vierde hoofdstuk een antwoord worden gegeven op de hoofdvraag van dit onderzoek en zullen de resultaten worden teruggekoppeld aan de literatuur uit hoofdstuk 1.

Hoofdstuk 1

Redenen voor de keuze van een partner

§ 1.1 De ontwikkelingen omtrent partnerkeuze

De keuzes van de verschillende generaties

Het onderzoek van Esveldt (1995) gaat in op de relatie tussen partnerkeuze en migratie. Er zijn enkele hoofdvragen omtrent dit onderwerp waarop ze antwoord probeert te geven. Ze wil weten in welke mate Turkse en Marokkaanse migranten in Nederland kiezen voor een partner uit het land van herkomst, een partner van dezelfde herkomst in Nederland of een partner uit een andere etnische groep. Tevens wordt nagegaan welke factoren partnerkeuze beïnvloeden en of het partnerkeuzepatroon aan het veranderen is en het effect hiervan op toekomstige migratievormen.

De survey die de basis vormde voor het onderzoek van Esveldt is uitgevoerd in 1993. Er is gebruik gemaakt van een grotendeels gestructureerde vragenlijst om het vergelijken van de verzamelde gegevens, en hieruit voortvloeiend dus generaliserende uitspraken, mogelijk te maken. Er is gekozen voor een retrospectieve survey vanwege de lagere kosten en het feit dat zo'n onderzoek minder tijdrovend is dan een onderzoek dat longitudinaal wordt opgezet. Ook het feit dat migranten een zeer mobiele groep zijn, maakt het moeilijk om een langdurig onderzoek op te zetten. Een retrospectieve survey lag dus het meest voor de hand. Bij het interpreteren van de gegevens dient echter wel rekening te worden gehouden met de kans op vertekening van gegevens door rationalisaties achteraf. Ook kunnen de respondenten zaken die in het verleden hebben plaatsgevonden vergeten zijn en natuurlijk moet worden ingezien dat een bepaalde groep migranten, namelijk degenen die alweer vertrokken zijn, helemaal niet in de steekproef voorkomt.

In de zomer van 1994 is er nog een klein kwalitatief naonderzoek gehouden middels interviews met als reden dat bepaalde 'emotionele' onderwerpen niet goed tot hun recht kwamen in gesloten vragenlijsten. De informatie die hieruit naar voren kwam, kon worden gebruikt als aanvulling en verduidelijking van de uit de survey voortgevloeide conclusies.

Natuurlijk is er op het gebied van partnerkeuze sindsdien veel gebeurd. Toch lijkt het zinvol enkele punten uit dit onderzoek nader te bekijken vanwege andere invalshoeken en een eventuele verandering in de tijd. Tevens is het onderzoek van Esveldt van belang omdat er op het gebied van huwelijksmigratie totnogtoe slechts weinig onderzoek is gedaan en er dus slechts weinig gegevens beschikbaar zijn.

Esveldt gaat er van uit dat huwelijksmigratie kan plaatsvinden als beide partners op het moment dat besloten wordt om te gaan trouwen niet in hetzelfde land wonen. Soms verstrijkt er een lange periode tussen huwelijk en migratie waardoor in de literatuur dan ook wel wordt gesproken van gezinshereniging. Esveldt ziet dit in dit onderzoek echter wel als huwelijksmigratie. Dit uitgangspunt komt overeen met dat van Hooghiemstra (zie §1.2).

De uitgangstheorie van Esveldt is dat de eerste generatie, de groep die gemigreerd is na het vijftiende levensjaar, een sterke voorkeur heeft voor een partner uit het land van herkomst. Ze verwacht dat dit patroon zal veranderen voor de tweede generatie, de groep die in Nederland geboren is of gemigreerd is voor het zesde levensjaar. Redenen die hiervoor worden gegeven zijn dat ze al hun hele jeugd in Nederland hebben doorgebracht, waardoor ze beïnvloed zijn door de normen en waarden van de Nederlandse samenleving. Ook het feit dat ouders vaak al vrij lang in

Nederland wonen, verhoogt de kans op een lossere visie met betrekking tot partnerkeuze. Er wordt dus van uitgegaan dat deze tweede generatie migranten meer verantwoordelijkheid en keuzevrijheid zal eisen in het partnerkeuzep proces en het ook makkelijker zal krijgen. Gevolg hiervan zou dan zijn dat de belangstelling voor een huwelijk met een partner uit de eigen etnische groep die ook reeds in Nederland woont zal toenemen en dat er ook meer huwelijken worden gesloten met Nederlanders. Een en ander zal volgens Esveldt dus leiden tot minder migratiehuwelijken bij de tweede generatie ten opzichte van de eerste generatie en ten opzichte van de groep die gemigreerd is in de leeftijd van zes tot veertien jaar, die Esveldt ook wel de tussengeneratie noemt.

Dit uitgangspunt wordt gebruikt om na te gaan of het patroon van partnerkeuze zich inderdaad reeds zo ontwikkelt. Er wordt gekeken naar feitelijk gedrag, maar ook heel belangrijk zijn de opvattingen en voorkeuren omtrent partnerkeuze. Wat betreft de tweede generatie is het namelijk nog vrij moeilijk om naar feitelijk gedrag te kijken omdat zij veelal nog geen partner hebben wegens hun jonge leeftijd. Hun meningen en voorkeuren kunnen echter een goede indicatie zijn voor hun feitelijke toekomstige partnerkeuzegedrag. Ook de wensen van de ouders ten aanzien van een bepaalde partner kunnen een belangrijke rol spelen.

Een punt dat zeker ook van belang kan zijn bij de partnerkeuze is het feit dat zowel in de Turkse als in de Marokkaanse samenleving de groep of de familie centraal staat en dat individuele belangen hieraan ondergeschikt zijn. Deze groep of familie staat over het algemeen afwijzend tegenover huwelijken met leden van een andere etnische groep. Ook de islam is erg belangrijk en speelt een grote rol in de keuze voor een partner. Vooral gemengde huwelijken van vrouwen worden afgekeurd omdat zij na het huwelijk tot de familie van de man behoren, waardoor eventuele kinderen voor de islam verloren raken. Wat precies de regel is omtrent deze huwelijksvoorwaarde blijkt uit het volgende citaat omtrent huwelijksbeletselen (Juynboll, 1930, blz. 188):

4. Wegens verschil van godsdienst mogen Moslims niet trouwen met niet-moslims. Dergelijke huwelijken zijn volgens de wet niet alleen verboden, maar tevens ongeldig. Als grond dezer zoowel voor mannen als voor vrouwen geldende bepaling geldt Koran II, 220-221: „Huwte geene vrouwen der heidenen, „voordat zij geloovig zijn geworden; eene geloovige slavin is „beter dan eene ongeloovige [vrije] vrouw, ook al bekoort zij u; „en geeft [uwe vrouwelijke verwanten] niet aan ongeloovige „mannen ten huwelijk, voordat zij geloovig zijn geworden, want „een geloovige slaaf is beter dan een ongeloovige [vrije] man, „ook al brengt hij u in verrukking. Zij [nl. de ongeloovigen] „roepen u ter Helle, maar God roept u tot het Paradijs en de „barmhartigheid!” Wel verscheen later eene openbaring (Koran V, 7), luidende: „Thans zijn ulieden geoorloofd de vrije vrouwen, „zoowel onder de Moslims als onder degenen, die vóór u eene „openbaring hebben ontvangen”, maar uit deze Koranwoorden mag, althans volgens de Sjâfi´itische leer¹⁾, slechts worden afgeleid, dat een Moslim een huwelijk mag aangaan met vrouwen van de ware „openbaringsvolken”, d.w.z. die, welke hunnen godsdienst reeds beleden, voordat de Koran was geopenbaard en die tevens voortdurend naar de door hun heilige boek voorgeschreven inzettingen (nl. zooals de Islam ze als de ware beschouwt) zijn blijven leven.

¹⁾ In tegenstelling met o.a. de Hanafitische opvatting; Hanafieten, bijv. Turken, trouwen ook wel met Europeesche Christenvrouwen en met Jodinnen; maar in den regel bekeeren deze vrouwen zich toch vóór het huwelijk tot den Islam.

Wat verder opvalt in het onderzoek van Esveldt is dat bij de tweede generatie, en dan met name bij de Marokkanen, meer uithuwelijkingen voorkomen dan onder de tussengeneratie, ofwel de groep die is gemigreerd in de leeftijd van zes tot veertien jaar. Er wordt echter vanuit gegaan dat dit toe te schrijven is aan het feit dat de tweede generatie die nu reeds gehuwd is nog erg jong is. Vooral in de traditionelere milieus is het gebruikelijk om op zeer jonge leeftijd te trouwen, daarom gaat Esveldt er dus van uit dat de reeds getrouwde groep juist uit die meer traditionele families komt. Omdat er relatief gezien ook meer gebruik wordt gemaakt van uithuwelijkingen kan dit dus verklaren dat onder de kleine groep reeds getrouwden van de tweede generatie meer wordt uitgehuwelijkt dan in de tussengeneratie. Kijkend naar de opvattingen en wensen van de tweede generatie die nog niet gehuwd is, lijkt deze veronderstelling juist.

Esveldt geeft aan dat, als de jongeren meer invloed krijgen op de keuze voor een partner, het in de lijn der verwachtingen ligt dat er ook minder familiehuwelijken zullen ontstaan. Om economische en sociale redenen worden gearrangeerde huwelijken namelijk vaak gesloten met familieleden. Een paradox die omtrent familiehuwelijken opvalt, is dat het huwelijk momenteel praktisch de enige manier is om een verblijfsvergunning te krijgen, waardoor achterblijvers dus druk zullen uitoefenen op de migranten in Nederland. De Turken en Marokkanen in Nederland geven echter zelf aan dat ze bij een migratiehuwelijk vaak een voorkeur hebben voor een familielid omdat het risico dan juist kleiner is dat ze met iemand trouwen die alleen voor de verblijfsvergunning een huwelijk met hen wil aangaan. Tevens dient opgemerkt te worden dat migranten juist met familieleden in aanraking komen op vakanties en feesten in het thuisland, waar door de vrijere sfeer die dan vaak heerst in verhouding tot de sfeer in het dagelijkse leven in Nederland, er een grotere kans is dat er kennis met elkaar wordt gemaakt en dat er liefde ontstaat, wat weer kan leiden tot een migratiehuwelijk.

Kijkend naar de eerste, tussen- en tweede generatie, wordt er zoals Esveldt al veronderstelde een stijgende trend waargenomen wat betreft huwelijken met partners van een andere etnische afkomst. Deze stijging gaat echter wel in een U-vormig patroon. Met dit patroon bedoelt Esveldt dat in de beginfase van migratie vaak relatief veel gemengde huwelijken worden gesloten vanwege de onevenwichtige demografische situatie. Tevens zouden deze eerste migranten minder bloot staan aan sociale controle wegens de afwezigheid van familie. Als de bevolkingsopbouw evenwichtiger wordt zal de gemengde huwelijkssluiting weer afnemen, omdat er ook genoeg landgenoten als kandidaat aanwezig zijn. Vanaf de tweede generatie zou de gemengde huwelijkssluiting juist weer toenemen. Bij de tweede generatie wordt door Esveldt echter een verschil waargenomen tussen de Turkse en de Marokkaanse groep. Zet de stijgende lijn van deze etnisch gemengde huwelijken zich wel onder de Turkse bevolking voort, de Marokkanen laten het op dit gebied afweten. Het deel van de Marokkaanse tweede generatie dat reeds getrouwd is, kan echter nog niet representatief genoemd worden voor de hele groep. Zoals eerder gemeld gaat Esveldt er van uit dat de groep Marokkanen die reeds getrouwd is uit de meer traditionele milieus komt. Verwacht wordt dat, indien binnen deze groep meer huwelijken worden gesloten ook hier de stijgende trend zichtbaar zal worden. Deze redenering wordt gevoed door het idee dat, als er een voorkeur is voor een huwelijk met een partner van dezelfde etnische afkomst, de huwelijksmarkt voor mogelijke kandidaten in Nederland steeds ruimer wordt. Esveldt merkt hierbij echter op dat dit kwantitatief gezien zeker waar is maar dat de huwelijksmarkt in de praktijk erg gesegmenteerd is. Zaken als sociale status, opleidingsniveau en dergelijke kunnen ertoe leiden dat de

groep kandidaten een stuk kleiner is dan op het eerste gezicht lijkt. De bronnen die Esveldt aanhaalt geven dezelfde houding aan van de seksen ten opzichte van elkaar als bij Hooghiemstra zal blijken. De mannen vinden de vrouwelijke migranten vaak te modern en vrijgevochten, terwijl de vrouwen de andere sekse juist beschuldigen van het feit dat ze erg traditioneel zijn, weinig opleiding genieten, veelal werkloos zijn en maar wat rondhangen. Het tekort aan geschikte huwelijkskandidaten zou zich vooral voordoen onder vrouwen die goed opgeleid zijn.

Uit haar onderzoek wordt door Esveldt de conclusie getrokken dat het patroon van partnerkeuze en huwelijksluiting van Turkse en Marokkaanse migranten in Nederland wel degelijk aan het veranderen is. Ondanks het feit dat de rol van de ouders belangrijk blijft bij het kiezen van een partner krijgt men toch steeds meer vrijheid. Mede hierdoor zijn kleine verschuivingen tussen de generaties zichtbaar wat betreft de herkomst van de partner. Het migratiehuwelijk staat echter nog steeds met stip op nummer één. Duidelijk is wel dat het aantal familiehuwelijken sterk afneemt en dat de familiehuwelijken die worden gesloten lang niet altijd een traditionele basis hebben.

Het kleine aantal huwelijken met een Nederlandse partner ziet Esveldt in het licht van een algemeen geldig lijkende regel van partnerkeuze, namelijk 'soort zoekt soort'. Over het algemeen hebben mensen namelijk een voorkeur voor een partner met dezelfde achtergronden, tradities en gewoonten. In dit licht bezien is de culturele en sociaal-economische afstand tussen de verschillende bevolkingsgroepen gewoon te groot om zo'n intieme relatie aan te gaan. Eén van de voorwaarden voor een geslaagd huwelijk ligt in het begrijpen van elkaar. De voorkeur voor iemand uit dezelfde familie of regio is dus niet zo raar, anderen worden als 'vreemden' gezien, iets dat vooral ouders tegen de borst stuit. Samen met de uithuwelijkingstraditie, waardoor de contacten vaak via de ouders lopen, komt dit tot uiting in huwelijken met partners van dezelfde etnische en vaak ook regionale afkomst. Ander punt van belang dat hier ook betrekking op heeft is dat de toekomstige partners voor het huwelijk vrijwel geen kennis met elkaar kunnen maken. Bekendheid met elkaars familie en achtergrond behoort dan echter wel tot de mogelijkheden en wordt gezien als een belangrijke factor.

Achtergrondkenmerken

Kijkend naar de achtergrondkenmerken van de respondenten blijkt dat Turken die met een Nederlandse partner trouwen relatief hoog zijn opgeleid, vaker afkomstig zijn uit een grote stad en veelal afkomstig zijn uit West-Turkije, de meest westerse regio van Turkije. Binnen deze gemengd gehuwde groep zijn er vrijwel alleen Turkse mannen met Nederlandse vrouwen getrouwd. Dit komt voort uit de eerder genoemde oorzaak dat de kinderen van vrouwen die trouwen met een niet-islamiet dan verloren zullen gaan voor het geloof. Voor de Marokkanen gelden dezelfde achtergrondkenmerken. De regio's waar zij veelal vandaan komen zijn die langs de Atlantische kust, die over het algemeen ook moderner en meer westers gericht zijn. Wel dient te worden opgemerkt dat Marokkanen ongeveer twee keer zo vaak met een Nederlandse partner trouwen dan Turken. Uit het onderzoek van Esveldt komt naar voren dat 15% van de Marokkanen en 7% van de Turken die na migratie zijn gehuwd, een Nederlandse partner hebben. Esveldt geeft als verklaring hiervoor het verschil in sociaal-economische migratiemotieven tussen de Turkse en de Marokkaanse groep. Vooral de Marokkaanse groep verwacht er aanzienlijk op vooruit te zullen gaan als ze emigreren. Ook de studiemotieven die vooral voor de Marokkanen gelden, worden als verklaring gegeven. De kans op het ontmoeten van mogelijke huwelijkskandidaten

buiten de eigen etnische groep wordt namelijk vergroot als er een hoge opleiding genoten wordt. De gemengde huwelijken bij de Turken zijn geconcentreerd in de tweede generatie, bij de Marokkanen komen dit soort huwelijken in alle generaties voor.

Turken en Marokkanen die gehuwd zijn met een partner van dezelfde etnische afkomst in Nederland hebben in verhouding een gemiddeld hogere opleiding dan zij die een migratiehuwelijk zijn aangegaan. Tevens lijken de ouders minder invloed gehad te hebben op de partnerkeuze. Ook was het motief om te trouwen vaker dat ze van elkaar houden, terwijl bij de migratiehuwelijken vaker de motieven naar voren kwamen dat de families elkaar reeds kenden of dat de partners familie zijn van elkaar. Tevens valt het Esveldt op dat de invloed van de periode van migratie op de etnische herkomst of woonland van de partner te verwaarlozen is.

Uit de opvattingen van de na migratie gehuwde Turken en Marokkanen over huwelijken en familiewaarden blijken enkele opvallende zaken. Zo vinden ze dat meisjes minder vrij moeten worden gelaten in hun keuze dan jongens. Dit blijkt vooral heel sterk onder de Marokkanen. Gemengd gehuwden hechten minder waarde aan tradities en godsdienst en geven jongeren en vrouwen relatief veel vrijheid.

Esveldt concludeert dat de gemengd gehuwden en deels ook de migranten die iemand van dezelfde afkomst in Nederland hebben gevonden een voorhoede zouden kunnen vormen van relatief goed opgeleiden met een meer westerse waardenoriëntatie. Als dus meer migranten reeds langer in Nederland zullen verblijven en een betere opleiding genieten zal de partnerkeuze zich wellicht ook meer richten op de Nederlandse samenleving. Partnerkeuze wordt echter gezien als een kernwaarde van de cultuur, iets wat deze ontwikkeling nog wel eens lang zou kunnen tegenhouden.

De wensen en opvattingen van de nog ongehuwden

Aan het onderzoek van Esveldt deed ook een klein deel ongehuwde Turken en Marokkanen mee, respectievelijk 10 en 20% van de onderzoeksgroepen. Dit waren voornamelijk mannen onder de 25 jaar, waarbij de Turken op jonge leeftijd naar Nederland waren gekomen of in Nederland waren geboren. De meeste Marokkaanse ongehuwden waren pas vanaf hun 15^e of later in Nederland. Aan de hand van de opvattingen van deze groep omtrent partnerkeuze zou een voorspelling kunnen worden gemaakt over het toekomstige trouwgedrag van hun leeftijdgenoten in Nederland.

De ongehuwde groep blijkt veelal een voorkeur te hebben voor een partner van dezelfde etnische afkomst. Slechts een zeer klein deel, zo'n 5%, wil tevens graag dat deze partner nog woont in het land van herkomst. Ze denken echter ook dat de voorkeur van hun ouders voor zo'n partner veel sterker is. Er zijn er meer, respectievelijk 33% van de Turkse en 12% van de Marokkaanse ongehuwden die deelnamen aan dit onderzoek, die expliciet aangeven een partner te willen van dezelfde afkomst, die reeds in Nederland woont. Een uitgesproken voorkeur voor een Nederlandse partner komt vrijwel niet voor. Wel wordt het door velen van hen niet afgekeurd. De groep gaat er tevens van uit dat zij zelf de meeste invloed heeft op de partnerkeuze. De Marokkanen zien echter nog steeds een grote inbreng voor hun ouders weggelegd.

Wat betreft de waarden die van belang zijn bij het kiezen van een echtgenoot of echtgenote verschilt de ongehuwde groep wel duidelijk van de reeds gehuwden. Traditionele waarden wat betreft 'familie', 'godsdienst' en 'tradities' zijn veel minder van belang terwijl zaken als 'respect', 'houden van' en 'gelijkheid' hoog in het

vaandel zijn komen te staan. De Marokkanen zijn hierin overigens nog wel een stuk traditioneler dan de Turken, maar ook dit hangt volgens Esveldt waarschijnlijk samen met de kortere verblijfsduur van deze Marokkaanse groep ten opzichte van de Turkse groep in Nederland.

Naast de houding van de ongehuwde groep over de hierboven genoemde zaken zal de uiteindelijke partnerkeuze ook afhankelijk zijn van de mogelijkheden die men heeft om een geschikte huwelijkskandidaat te vinden. Een groot percentage gemengde huwelijken zit er echter voorlopig zeker nog niet in, daar de ouders toch nog steeds invloed hebben en duidelijk de voorkeur geven aan een landgenoot.

§ 1.2 Drie factoren die van invloed zijn op partnerkeuze

In haar onderzoek heeft Hooghiemstra (2003) allereerst de partnerkeuze van Turken en Marokkanen die in Nederland waren toen ze een huwelijk sloten onderzocht op de verschillen tussen de generaties en gekeken naar de periodieke ontwikkelingen. Hiervoor heeft ze gebruik gemaakt van gegevens uit de gemeentelijke basisadministraties persoonsgegevens en van informatie van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Bestudering van de bevolkingscijfers van het jaar 2000 tonen aan dat, als er wordt gekeken naar de totale in Nederland gehuwde Turkse en Marokkaanse populatie, slechts zo'n 4% getrouwd is met een autochtoon en circa 18% gehuwd is met een partner uit het land van herkomst die ook reeds in Nederland woonde. Drie op de vier gehuwden heeft zijn of haar partner echter gevonden in het land van herkomst. Opgemerkt dient te worden dat deze telling is gebaseerd op het totaal aantal gesloten huwelijken. Om na te gaan of er in de loop der tijd wel meer is getrouwd met een partner die reeds in Nederland woonde, heeft Hooghiemstra gekeken naar achtereenvolgende perioden van vijf jaar en opeenvolgende generaties met elkaar vergeleken. De aantallen huwelijken gesloten met een partner die reeds in Nederland woonde, lijken iets toe te nemen in de loop der tijd. Toch worden ook in de jaren negentig vooral migratiehuwelijken gesloten. Tussen de 61 en 70% (afhankelijk van sekse en herkomstgroep) van de huwelijken gesloten in de jaren '90, bestond uit een migratiehuwelijk. Kijkend naar de generaties bleek dat 56 tot 71% van de tweede generatie een huwelijk sloot met een partner uit het land van herkomst.

De patronen van partnerkeuze van Turken en Marokkanen blijken grotendeels met elkaar overeen te komen. Natuurlijk zijn er wel wat kleine verschillen. Zo blijkt dat Marokkaanse mannen en vrouwen die in Nederland zijn geboren of opgegroeid, minder vaak een migratiehuwelijk sluiten dan hun Turkse seksegenoten. De verschillen tussen de seksen bij beide groepen blijken minimaal te zijn.

Vervolgens heeft Hooghiemstra gekeken naar de redenen voor het kiezen van een partner in het land van herkomst. Dit is gedaan middels het opstellen van een heuristisch model met factoren die mogelijk van belang zijn voor de keuze van een partner. Bij het opstellen van dit model heeft ze literatuur gebruikt omtrent partnerkeuze in het algemeen en specifieke literatuur over migranten. Aan de hand van dit heuristische model zijn speciale groepsgesprekken opgezet met jonge, ongehuwde Turken en Marokkanen. Voor het onderzoek zijn acht focusgroepsgesprekken georganiseerd, waaraan steeds zes tot tien jongeren deelnamen. Deze deelnemers waren, een uitzondering daargelaten, ongehuwd en in de leeftijd van 18 tot 25 jaar. De Turkse en Marokkaanse jongeren hadden minimaal de helft van hun schoolperiode in Nederland doorlopen. Ze waren dus in Nederland geboren of op jonge leeftijd gemigreerd. Hooghiemstra koos ervoor de groepen zo homogeen mogelijk samen te stellen naar geslacht, etnische herkomst en

opleidingsniveau. Homogeniteit zou een vertrouwelijke sfeer scheppen en tevens zullen vooral de vrouwen, en in mindere mate de mannen, in een homogene groep minder geneigd zijn zich te gedragen naar hun seksspecifieke rol. Een andere reden die Hooghiemstra aandraagt om voor deze opzet te kiezen is dat de kwantitatieve analyses die ze reeds had uitgevoerd, aantoonde dat partnerkeuzeprocessen verschillen vertonen naar sekse, herkomst en opleidingsniveau. Door reeds vooraf de onderzoeksgroepen op deze variabelen af te stemmen, zal het makkelijker worden de gegevens te interpreteren.

Hooghiemstra heeft gekeken naar structurele, sociaal-culturele en persoonlijke factoren. Ze gaat er dus vanuit dat ook kenmerken van de, wat zij noemt, wijdere en de directe omgeving van invloed zijn op de keuze van een partner naast de persoonlijke factoren. De wijdere omgeving kan worden gezien als de contextuele achtergronden van de partnerkeuze van migranten in het algemeen, terwijl in de directe omgeving juist de invloed van familie, vrienden, omgangsvormen en dergelijke centraal staan.

De bijzondere en afwijkende positie die migranten innemen in de samenleving kan invloed hebben op de partnerkeuze. Zaken als het stadium van de integratie, de situatie in het herkomstland, de samenstelling van de migrantengroep et cetera zijn allemaal kenmerken van de omgeving die invloed kunnen hebben op de keuze voor een bepaalde partner.

Binnen de structurele factor blijken er enkele zaken te zijn die een migratiehuwelijk stimuleren:

- Geringe beschikbaarheid van kandidaten in Nederland
Kijkend naar het migratieproces kan worden geconstateerd dat beide seksen niet evenwichtig verdeeld zijn. Zo waren in de jaren '60 de mannen oververtegenwoordigd. Wilden zij trouwen met iemand van dezelfde afkomst dan werden ze min of meer gedwongen een vrouw in het land van herkomst te zoeken, simpelweg omdat ze in Nederland niet aanwezig waren.
- Transnationale banden
Sterke banden tussen de migranten in Nederland en de achterblijvers, zoals vrienden en familie, zullen de keuze voor een partner uit het land van herkomst bevorderen. Ook de druk die achterblijvers hierbij opleggen aan de migranten speelt een belangrijke rol.
- Situatie in het herkomstland
Deze factor heeft een grote invloed op de transnationale banden. In slechte tijden zijn de achterblijvers namelijk geneigd meer moeite te doen om de banden te onderhouden. Tevens zullen de migranten uit een gevoel van sociale verplichting zich genoodzaakt zien familie en vrienden te helpen.
- Juridische mogelijkheden
Omdat het voor Turken en Marokkanen vrijwel onmogelijk is om zich via een asielaanvraag in Nederland te vestigen zien zij zich genoodzaakt andere wegen te bewandelen om toch te kunnen migreren. Omdat het wettelijk gezien wel via een migratiehuwelijk mogelijk is, zullen zij deze kans zoveel mogelijk aangrijpen en druk uitoefenen op de herkomstgenoten in Nederland om hieraan bij te dragen.

Binnen de sociaal-culturele factor komen zaken aan de orde als de manier waarop een partner gezocht kan worden. Hoe kan men kennis maken en hoe wordt een geschikte persoon uitgekozen? Ook de positie van de persoon binnen zijn of haar groep is van

belang. Dit sociaal-culturele vlak blijkt voor Turken en Marokkanen, mede vanwege hun islamitische achtergrond, op volstrekt verschillende wijze te werken dan de manier waarop Nederlanders hun partner zoeken. Zaken die op dit gebied naar voren kwamen uit de focusgroeps gesprekken waren de volgende:

- De mogelijkheid voor jongeren tot kennismaking met eventuele huwelijkskandidaten
Van belang hierbij is dat beide seksen evenredig zijn vertegenwoordigd. Ook de samenstelling van de huwbare groep naar opleidingsniveau, sociale status et cetera is van belang.
- Culturele omgangsregels
Deze factor heeft uiteraard ook invloed op de mogelijkheid tot kennismaking met een eventuele partner. In tegenstelling tot de gebruikelijke omgang met de andere sekse onder de Nederlandse bevolking, wordt omgang tussen een jongen en een meisje binnen de islamitische gemeenschappen al gauw als te intiem beschouwd. Dit kan vooral de reputatie van meisjes schaden en daarmee de kans op een passend huwelijk aanzienlijk verkleinen. Vanwege de omgangsregels is het niet makkelijk om zelf een levenspartner te vinden. Gevolg hiervan is dat vaak familie wordt ingeschakeld en daarmee wordt de kans op een migratiehuwelijk weer groter.
- Rol van de familie
Als de familie veel invloed heeft op de partnerkeuze, is de kans groot dat de partner wordt gezocht binnen het sociale netwerk van de familie. Dit netwerk bevindt zich vaak ook grotendeels in het land van herkomst, hetgeen dus weer impliceert dat partners daar worden gevonden.
- Contacten met familie en vrienden in het land van herkomst
Turken en Marokkanen in Nederland blijken nog veel contacten te hebben met familie en kennissen uit hun herkomstgebied. Dit houdt uiteraard de weg vrij voor een migratiehuwelijk.
- Aansluiting tussen de jongens en de meisjes
Uit de focusgroeps gesprekken blijkt dat beide seksen binnen de migrantengroep elkaars gedrag vaak negatief beoordelen. Het effect hiervan op de partnerkeuze is dat men dan eerder zal kiezen voor een partner uit het land van herkomst. Natuurlijk is er de mogelijkheid om met autochtonen of allochtonen van een andere afkomst te trouwen, maar deze stap wordt over het algemeen als te groot ervaren.
- Het oordeel van de jongeren over de veranderingen die zich voordoen binnen de migrantengroep
Indien men negatief tegenover aanpassing en integratie staat, zal men sneller geneigd zijn te kiezen voor een partner uit het eigen herkomstland.

Binnen deze structurele en sociaal-culturele factoren, oftewel de wijdere en directe omgeving, kiezen de jongeren natuurlijk vanuit hun persoonlijke situatie. Slechts weinigen blijken een directe voorkeur te hebben voor een migratiehuwelijk. Ze geven aan dat het vaak de omstandigheden zijn die hen doen besluiten toch deze keuze te maken. Hieruit blijkt wel dat de omgeving een zeer belangrijke rol speelt voor de Turkse en Marokkaanse migrantengroep in Nederland ten aanzien van hun partnerkeuzeproces. Binnen het persoonlijke keuzeproces waren er nog enkele zaken die voor de jongeren van belang waren bij het kiezen van een partner. Deze zijn verschillend voor de beide seksen.

- **Communicatie**
Meisjes geven aan dat ze het belangrijk vinden dat ze goed kunnen communiceren met hun partner. Voor een goede communicatie binnen het huwelijk achten zij de religieuze, culturele en intellectuele achtergrond van hun partner van belang. Goede communicatie achten zij van belang voor een vertrouwelijke band met de partner.
- **Vrouw die een goede moeder zal zijn en past binnen de familie.**
Hierop wordt vooral gelet door het mannelijke deel van de Turken en Marokkanen. Hierbij worden vooral de godsdienst, herkomst en reputatie van de partner in acht genomen.

Natuurlijk dient opgemerkt te worden dat persoonlijke voorkeuren van persoon tot persoon zullen verschillen. Bovenstaande factoren zijn dus slechts een algemene indicatie van zaken waarop veelal gelet wordt bij het kiezen van een partner. Bovendien zijn er binnen de factoren natuurlijk verschillende dimensies te bedenken. Zo zal de ene vrouw wel passen binnen de familie van de ene man, maar niet binnen de familie van een andere man. Binnen de factoren die als belangrijk worden beschouwd, kunnen dus heel verschillende keuzes worden gemaakt.

Aan de hand van vooral deze twee onderzoeken van Esveldt en Hooghiemstra is onderhavig attitudeonderzoek uitgezet. Er wordt -opnieuw- gekeken naar de attitudes van jonge Turkse en Marokkaanse migranten omtrent partnerkeuze. Juist omdat blijkt dat religie een belangrijke rol speelt in het partnerkeuzeproces is hierbij het verschil gemaakt tussen orthodoxe en niet-orthodoxe respondenten.

§ 1.3 De rol van het geloof in partnerkeuze

Kerkelijk gemengde huwelijken in Nederland

In de partnerkeuze van Turken en Marokkanen speelt het islamitische geloof een belangrijke rol. De vraag is nu of dit een specifiek kenmerk van juist dit geloof is, of dat juist in ieder geloof waarde wordt gehecht aan een partner die dezelfde religie aanhangt. Het is onmogelijk om hier iedere aparte stroming binnen elk geloof onder de loep te nemen. Omdat dit onderzoek gebaseerd is op Turken en Marokkanen in Nederland zal er daarom worden gekeken naar religies die in Nederland veelvuldig voorkomen.

Tot enkele decennia geleden was het niet mogelijk om in de kerk een huwelijk tussen leden van de rooms-katholieke en de gereformeerde kerken af te sluiten. In een vrij kort tijdsbestek, in de jaren '60 en '70, is deze problematisering echter grotendeels verdwenen. Dit was tevens de periode dat Nederlanders vanwege de arbeidsmigratie te maken kregen met een andere godsdienst, namelijk de islam.

Als er nu gesproken wordt over een gemengd huwelijk wordt er meestal gedacht in termen van etniciteit. In Nederland was het tot ongeveer de jaren '70 de norm om iemand binnen de eigen gezindte te trouwen. Als er in die tijd over gemengde huwelijken werd gesproken was die gemengdheid niet op basis van etniciteit, maar werd vrijwel altijd gedacht aan een verschil in geloof tussen beide partners. Deze kerkelijk gemengde huwelijken werden niet gewaardeerd en er rustte een moreel verbod op. Het sluiten van zo'n huwelijk was alleen mogelijk als een van beide partners het geloof van de ander volledig overnam, zodat het op papier geen gemengd huwelijk meer was. Ook moest er toestemming zijn van de ouders. Tot 1970 moesten de ouders in Nederland instemmen met de huwelijkspartner van hun kinderen als deze nog niet de leeftijd van 30 jaar hadden bereikt.

Door de vele maatschappelijke veranderingen na de oorlog kwam men ook steeds vaker in contact met andersdenkenden. De kans op verliefdheden en relaties tussen leden van verschillende kerken werd groter en werd minder vaak in de kiem gesmoord. Toch was een kerkelijke bevestiging nog steeds niet eenvoudig; hierbij was ook het geloof waarmee de eventuele kinderen zouden worden opgevoed een punt van discussie. De omgeving ging zich echter steeds minder bemoeien met de keuze voor een partner. Deze werd dan ook steeds meer gezien als een individuele, zelfstandige beslissing.

Vanaf het midden van de jaren '60 werden ook in de praktijk gemengde huwelijken steeds vaker mogelijk. De Nederlandse bisschoppen werden soepeler. Ook kwam uit opiniepeilingen naar voren dat kerkelijk gemengde huwelijken meer werden geaccepteerd. En vanaf 1970 was dit type huwelijken ook formeel mogelijk door het uitkomen van een nieuwe pauselijke richtlijn. Wat opvalt is dat degenen die een kerkelijk gemengd huwelijk sloten, vervolgens vaak overgingen tot een buitenkerkelijke levenswijze. In de loop van de jaren '70 waren gemengde huwelijken aan de orde van de dag en werden ze niet langer gezien als een 'sociaal probleem'.

In de periode dat steeds meer christenen in Nederland het geloof minder actief gingen beleven, vestigde zich een religieuze minderheid waarvoor godsdienst, namelijk de islam, nog wel zeer vanzelfsprekend was. Dit bracht ook de mogelijkheid tot een nieuw type gemengd huwelijk met zich mee.

De rol van de islam op het importhuwelijk

Religie heeft lange tijd een rol gespeeld in de keuze voor een partner in Nederland. Ook van de Turken en Marokkanen, die over het algemeen moslim zijn, is bekend dat zij belang hechten aan een partner die ook het islamitische geloof aanhangt. Natuurlijk geldt dit niet voor iedereen even sterk, zo zal in de meer liberale gezinnen wat geloof betreft de religieuze overtuiging niet zo'n centrale plaats innemen bij de keuze van een huwelijkspartner als in de meer orthodox religieuze gezinnen. In verhouding tot de mensen in Turkije en Marokko zelf, zijn de migranten in Nederland echter wel vaak strenger religieus, omdat religie een belangrijk middel blijkt om de eigen etnische identiteit te versterken. Yerden (1995) geeft aan dat met name de ouders de rol van religie in partnerkeuze erg belangrijk achten. Maar in welke mate en op welke aspecten is nu juist deze religieuze factor verantwoordelijk voor partnerkeuze en het grote aandeel migratiehuwelijken dat plaatsvindt onder deze bevolkingsgroepen?

Voor moslims is het geloof een belangrijk onderdeel van het dagelijks leven, hetgeen in partnerkeuze ook vaak terug komt. Het 'moslim-zijn' blijkt voor velen de belangrijkste factor te zijn in de keuze voor een partner en in de Nederlandse samenleving wordt het aantal moslim-aanhangers steeds groter. Gezinshereniging, migratiehuwelijken en gezinsuitbreiding binnen de islamitische gemeenschap dragen hieraan bij. Op het eerste gezicht lijkt het steeds makkelijker om een islamitische partner van je keuze in Nederland te vinden; dit blijkt in de praktijk echter relatief weinig te gebeuren. Welke factoren die terug zijn te koppelen aan de religie zijn hier nu de oorzaak van? En is het niet willen trouwen met een niet-moslim en de afkeer van de omgeving hiertegen te vergelijken met de gang van zaken wat betreft de kerkelijk gemengde huwelijken en de ophef hierover in het midden van de twintigste eeuw? En is de religie van de toekomstige partner voor de jongeren in Nederland die nog wel christelijk zijn net zo zeer van belang?

§ 1.4 De actualiteit: media en de verslaggeving omtrent uithuwelijken en partnerkeuze

Dat de partnerkeuze van Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland, en dan met name uithuwelijken en huwelijksmigratie, een actueel onderwerp is, blijkt wel uit de aandacht die er het afgelopen jaar in de media aan is besteed. Mede door de recente publicatie van Hooghiemstra (2003) is er heel wat aandacht omtrent partnerkeuze van Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland naar voren gekomen in medialand. In deze paragraaf zullen enkele artikelen en de wijze van benadering van dit onderwerp aan bod komen. De intentie van deze paragraaf is om een verkennend beeld te schetsen van de manier waarop partnerkeuze nu leeft en hoe er door verschillende groepen tegenaan wordt gekeken. Deze paragraaf is wat het onderzoek betreft alleen bedoeld ter ondersteuning van het draagvlak van het onderwerp en om eventuele onbekende zaken wat levendiger te maken en beter in perspectief te plaatsen.

Volkskrant magazine, 'Na het ja-woord begint de ellende', 13 maart 2004

In een artikel in het *Volkskrant magazine* wordt huwelijksmigratie vooral gezien als een mislukte vorm van integratie. Vooral de negatieve aspecten van huwelijksmigratie worden belicht en er komen alleen verhalen van vrouwen aan bod waarbij het huwelijk is mislukt met als gevolg psychische klachten. Omdat alleen de kant van de vrouwen wordt belicht, worden mannen afgeschilderd als onderdrukkers die hun vrouwen in feite gijzelen en ervoor zorgen dat hun vrouw in een isolement raakt. Huwelijksmigratie zou de integratie en emancipatie van allochtonen belemmeren en het de migranten psychisch gezien nog moeilijker maken dan ze het al hebben. Ook vanuit de allochtone gemeenschap zouden stemmen opgaan tegen huwelijksmigratie omdat het veel sociale problemen in stand houdt. Importhuwelijken zouden vaak uitlopen op een teleurstelling doordat de partners een andere kijk hebben op zaken als opvoeding en toekomstverwachtingen.

De sterke groepscultuur zou het voor de migranten moeilijk maken om individuele beslissingen te nemen. Jongeren zouden zich te vaak en te veel door hun familie laten beïnvloeden op het gebied van partnerkeuze. Toch wordt een verbod op importhuwelijken niet als oplossing gezien van het probleem, omdat men dan als tegenreactie juist nog meer vast zou gaan houden aan de eigen traditionele waarden. Wel wordt er verwacht dat jongeren vanzelf zullen gaan beseffen dat importhuwelijken vooral tot problemen zullen leiden.

Kortom: een artikel dat louter de negatieve kanten van migratiehuwelijken bespreekt en alleen extreme gevallen aan het woord laat. Op deze manier wordt bijgedragen aan het extreme en generaliserende beeld dat veel Nederlanders sowieso al hebben van de moslim-vrouw, namelijk dat ze ongeëmancipeerd is, zwaar wordt onderdrukt, thuis opgesloten zit en achterlijk is.

KEF/, 'Gekozen liefde', nummer 1, mei-juni 2004

Ook in het eerste nummer van *KEF/*, een opinie-style magazine voor Nederlandse Turken, allo's en kazen, was er aandacht voor uithuwelijken en huwelijksmigranten. In tegenstelling tot het artikel in het *Volkskrant magazine* komen er nu naast een vrouw ook drie mannen aan het woord. Daarnaast wordt in dit artikel ook gebruik gemaakt van kaders om enkele conclusies van het onderzoek van Hooghiemstra (2003) te belichten.

Alvorens de vier personen aan het woord komen is er een duidelijke inleiding over de rol van familie, ouders en de wijze waarop huwelijken vaak tot stand komen. Hierbij

is aandacht voor het probleem van de tweede generatie die zich moet handhaven in de eigen gemeenschap waarin wensen en eisen haaks staan tegenover wat in de Nederlandse samenleving als wenselijk wordt gezien. De Turkse jongeren zouden steeds minder voor hun ouders kiezen en meer en meer voor zichzelf.

Het meisje dat aan het woord komt is nog niet gehuwd en is momenteel studerende. Ze heeft een positieve houding ten opzichte van een gearrangeerd huwelijk en denkt dat dit soort huwelijken langer stand houden. Volgens haar is het huwelijk cultureel bepaald en zal de liefde in het huwelijk verder groeien.

Twee van de drie mannen hebben een slecht importhuwelijk achter de rug, wat ze vooral wijten aan het cultuurverschil, omdat daardoor conflicten ontstonden. Familie was voor hen de reden zo'n huwelijk aan te gaan. Ze leggen niet de schuld van het mislukken van hun huwelijk bij henzelf of bij het meisje, maar bij het verschil in culturen en het feit dat ze elkaar vooraf vrijwel niet kenden.

De derde man is wel blij met zijn gearrangeerde huwelijk en vindt het een goede manier om te trouwen zolang er geen dwang in het spel is.

Kortom: In *KEF* wordt een realistisch beeld geschetst van de verschillende facetten van een gearrangeerd huwelijk. Als er maar de tijd voor wordt genomen om iemand te leren kennen, wordt het gezien als een goede optie, ook door hen die er zelf een negatieve ervaring mee hebben.

Sen, 'Liever een man uit Turkije of Marokko?', nummer 7-8, juli-augustus 2004

In deze glossy voor de mediterrane vrouw komen drie vrouwen aan het woord over hun huwelijk met een man uit het land van herkomst. Naast deze verhalen worden er enkele resultaten uit het onderzoek van Hooghiemstra in aparte kaders weergegeven.

Alle drie de vrouwen hebben hun man in het land van herkomst leren kennen op een huwelijksfeest of tijdens vakantie en zijn grotendeels zelf verantwoordelijk voor het sluiten van hun huwelijk, bovendien waren ze niet specifiek op zoek naar een partner uit het land van herkomst. Bij twee van de drie vrouwen gaat de relatie goed, al beseffen ze zich wel dat een importhuwelijk extra concessies vergt vanwege het cultuurverschil, de taal en het feit dat de huwelijksmigrant alles, zoals familie en vrienden, achterlaat.

De derde vrouw is uiteindelijk gescheiden en heeft op die manier voor zichzelf gekozen. Haar huwelijk was niet goed, maar haar verhaal komt een stuk minder negatief over dan de verhalen van de vrouwen in het Volkskrant magazine. Ze ziet zichzelf niet zo zeer als slachtoffer en wel degelijk als een persoon die heel goed in staat is om zelf keuzes te maken.

Kortom: een realistisch beeld van de mogelijke problemen in een migratiehuwelijk, waarbij verschillende verhalen aan bod komen om te laten zien dat het zowel goed als fout kan gaan.

Uit de in deze paragraaf aangehaalde mediabronnen blijkt dat de discussie en aandacht voor het migratiehuwelijk en partnerkeuze heviger is dan ooit. De actualiteit van dit onderwerp biedt dus een uitstekend draagvlak om nader onderzoek te doen naar partnerkeuze en de rol van religie daarin.

Hoofdstuk 2

Vraagstelling en methodologie

§ 2.1 De onderzoeksvraag

Middels dit attitudeonderzoek wordt er een antwoord gezocht op de volgende vraag:

Hoe denken hoogopgeleide Turken en Marokkanen over aspecten van partnerkeuze van jonge Turken en Marokkanen in Nederland en in hoeverre speelt religie een rol in hun meningen en attitudes?

Mede op grond van eerder onderzoek (zie hoofdstuk 1) en de rol van religie die naar voren kwam als belangrijke factor in de partnerkeuze van Marokkanen en Turken, zal het antwoord op de hoofdvraag gezocht worden middels de volgende deelvragen:

- Is er verschil in de attitude tussen orthodoxe en niet-orthodoxe allochtone respondenten?
- Is er verschil in de attitude tussen allochtone mannen en vrouwen?
- Is er verschil in de attitude tussen Turken en Marokkanen?
- Is er verschil in de attitude tussen de orthodoxe en de niet orthodoxe Nederlandse respondenten?
- Is er verschil in de attitude tussen de Turkse en Marokkaanse groep en de Nederlandse controlegroep?

De laatste twee deelvragen lijken in eerste instantie geen betrekking te hebben op de hoofdvraag. In de inleiding is reeds aangegeven waarom de Nederlandse controlegroep toch van belang is om de rol van religie na te gaan in de attitude omtrent partnerkeuze. Hiervoor dient eerst te worden nagegaan of orthodoxe en niet-orthodoxe Nederlanders van mening verschillen omtrent hun attitude ten aanzien van de Turkse en Marokkaanse partnerkeuze; indien dit het geval is, kunnen de orthodoxe groepen evenals de niet orthodoxe groepen met elkaar vergeleken worden.

§ 2.2 Opzet van het onderzoek

De manier waarop het onderzoek is uitgevoerd, zal aan de hand van de volgende punten worden toegelicht:

- De voorbereiding
- De onderzoeksgroepen
- Benadering van de onderzoeksgroepen
- Het vooronderzoek
- De thema's in de vragenlijst
- De opstelling van de vragenlijst en motivaties
- Het uittesten van de vragenlijst
- Het afnemen van de vragenlijst

De voorbereiding

Ter voorbereiding van het onderzoek is op de eerste plaats gebruik gemaakt van bestaande literatuur over partnerkeuze van Turken en Marokkanen. In het vorige

hoofdstuk zijn de bevindingen uit onderzoeken van Esveldt en Hooghiemstra in het kort weergegeven. Deze literatuur was vooral belangrijk voor de inhoud van de vragenlijst en om de resultaten hiervan eraan terug te kunnen koppelen. Naast de kennis omtrent de bestaande literatuur was het echter van belang een goede onderzoekszet te hebben. Inhoud en vormgeving van de vragenlijsten zijn bepalend voor de resultaten van dit attitudeonderzoek. Het opstellen van zo'n vragenlijst is een precies werk, waarbij de betrouwbaarheid en de validiteit van de uiteindelijke uitkomsten voorop staan. De vragenlijst is dan ook opgesteld aan de hand van adviezen die worden gegeven in het boek *De vragenlijst* van Brinkman (2000).

De onderzoeksgroepen

In dit onderzoek wordt gekeken naar de houding van hoogopgeleiden ten opzichte van de partnerkeuze van jonge Turken en Marokkanen in Nederland. Zij lijken een bijzondere groep te vormen, omdat zij vaak goed geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving in verhouding met lager opgeleiden. Bovendien komt deze groep, en dan vooral de meisjes, vaker dan gemiddeld in aanraking met autochtone leeftijdgenoten van de andere sekse, waardoor je zou verwachten dat zij ook eerder een interculturele relatie aangaan. Uit het onderzoek van Hooghiemstra blijkt opleidingsniveau echter geen invloed te hebben op de partnerkeuze van mannen. Bij de vrouwen komt er wel een verband naar voren tussen opleidingsniveau en partnerkeuze (Hooghiemstra, 2003). Opvallend is dat de hoger opgeleiden zelfs vaker worden uitgehuwelijkt. Dit lijkt te maken te hebben met het feit dat ze eerst hun studie afmaken en dan pas aan trouwen gaan denken, waardoor ze eigenlijk al een te hoge leeftijd hebben bereikt voor het vinden van een partner via een andere weg. Al met al lijkt deze groep hoogopgeleiden door de tegenstrijdigheden dus een bijzondere groep. Middels dit onderzoek wordt daarom nagegaan wat hun houding is ten aanzien van de partnerkeuze van hun (eigen) generatie en op welke manier zij bezig zijn met het kiezen van een partner.

Bijkomend voordeel voor het kiezen van een onderzoeksgroep van hoogopgeleiden die momenteel een studie in het Nederlands volgen, is het feit dat taalproblemen op deze manier grotendeels van tevoren al zijn geëlimineerd. Juist omdat ze momenteel studeren in de Nederlandse taal, kun je er wel vanuit gaan dat een in het Nederlands opgestelde vragenlijst geen probleem voor hen zal zijn.

Naast een groep Turkse en Marokkaanse hoogopgeleiden is er gekozen voor een Nederlandse controlegroep om de rol van religie in partnerkeuze na te gaan.

Voor het onderzoek is gekozen voor studenten of pas afgestudeerden aan de Universiteit van Tilburg. Zij zijn allen hoogopgeleid en bovendien zullen zij grotendeels binnen de huwbare leeftijd vallen. De respondenten dienden qua leeftijd tussen de 18 en 30 jaar te zijn.

Omdat uit het onderzoek van Hooghiemstra gebleken is dat vooral religie een belangrijk punt is bij het sluiten van een huwelijk voor de Turken en Marokkanen is hierbij rekening mee gehouden bij het opstellen van de onderzoeksgroepen. Binnen alle drie de groepen, dus zowel de Turken, de Marokkanen als de Nederlanders, is ervoor gekozen om zowel streng religieuze als minder of niet-religieuze respondenten te benaderen. Op deze manier zijn er zes onderzoeksgroepen ontstaan, waarbij er ook voor gezorgd is dat de verhouding man-vrouw nagenoeg gelijk was.

Door de onderzoeksgroepen reeds vooraf op deze variabelen af te stemmen, zal het makkelijker worden de gegevens te interpreteren. Vooral over de variabelen orthodox of niet-orthodox, etniciteit en sekse zullen middels deze werkwijze zinvolle uitspraken gedaan kunnen worden.

Benadering van de onderzoeksgroepen

Om de respons te verhogen en selectie door non-respons tegen te gaan, is in de eerste plaats gekozen voor een persoonlijke benadering. Toen bleek dat op deze manier niet voldoende enquêtes konden worden afgenomen, is daarnaast gebruik gemaakt van het zenden van enquêtes via e-mail. Studenten die via de mail benaderd werden, kregen dezelfde uitleg als studenten die persoonlijk werden benaderd.

Het vooronderzoek

Om de relevante onderwerpen voor de vragenlijst in kaart te brengen is gebruik gemaakt van reeds bestaande literatuur. Daarnaast is er gebruik gemaakt van de brainstorm techniek. Hiermee werd vooral duidelijk wat er al bekend was over het onderwerp en welke zaken hiervan belangrijk zouden zijn voor het onderzoek en dus zeker terug moesten komen in de vragenlijst. Om echter geen thema's over het hoofd te zien is er een klein vooronderzoek gehouden. Middels enkele gesprekken met respondenten uit de te onderzoeken populatie is getracht ervoor te zorgen dat alle relevante zaken voor het opstellen van de vragenlijst duidelijk zijn geworden.

De thema's in de vragenlijst

Zoals reeds in hoofdstuk 1 duidelijk werd, blijken er diverse zaken van belang bij de keuze voor een partner binnen de Turkse en Marokkaanse migrantengroep. Deze onderwerpen dienden uiteraard ook in de vragenlijst terug te komen. De onderwerpen religie, etniciteit, leeftijd, mening ouders, de reputatie en de visie ten opzichte van de opvoeding van de kinderen bleken van belang bij het kiezen van een partner. Daarnaast zijn natuurlijk zaken als de mening over uithuwelijken en de omgang tussen jongeren (zowel allochtoon als autochtoon) van belang voor de attitudes omtrent de partnerkeuze van jonge Turken en Marokkanen. Ook de houding ten opzichte van de andere seksegroep en de 'wij-cultuur' schijnen invloed te hebben op de partnerkeuze.

De opstelling van de vragenlijst en motivaties

Brinkman (2000) is leidraad geweest voor het opstellen van de vragenlijst. De vragenlijst bestaat uit drie delen en begint met algemene vragen over de achtergrond van de respondenten. Dit is nodig om te kunnen kijken naar de verschillen ten aanzien van etniciteit, sekse, opleidingsniveau et cetera. Het tweede deel bestaat uit vragen die gebaseerd zijn op de gebruiken van respectievelijk islam en christendom. Het gaat er dus niet om of iemand zelf aangeeft wel of niet gelovig te zijn, maar de mate waarin die persoon de regels van zijn geloof naleeft. Omdat uiteindelijk gekeken zal worden naar de rol van religie in partnerkeuze is het van belang na te gaan in welke mate iemand gelovig is. Leeft iemand strikt volgens de regels van het geloof, dan zal hij of zij ook de geboden omtrent het kiezen van een partner die met het geloof samenhangen volgen. Iemand die minder streng in de leer is, zal ook hier vrijere opvattingen hebben.

Het derde deel gaat over de partnerkeuze van Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland. Hierin komen vragen over de daadwerkelijke partnerkeuze aan bod. Er komen steeds verschillende aspecten terug die partnerkeuze zouden kunnen beïnvloeden, zoals geloof en etniciteit van de partner, de rol van de ouders, mening over uithuwelijken, et cetera. Er is gebruik gemaakt van stellingen om het gevoel van afstandelijkheid en anonimiteit te vergroten, zodat de respondenten eerlijk zouden antwoorden. De respondenten worden in de enquête niet bevraagd over henzelf, maar

over de groep als geheel. Hiermee wordt de betrouwbaarheid van het onderzoek vergroot.

Het uittesten van de vragenlijst

Bij het opstellen van de enquête is getracht alle dubbelzinnigheid uit de vragen en mogelijke antwoorden te halen om ervoor te zorgen dat vragen niet verkeerd begrepen zouden worden. Tevens is geprobeerd alle denkbare situaties te dekken middels de bijbehorende antwoordmogelijkheden. Omdat er bij het onderwerp partnerkeuze vaak veel verschillende antwoordmogelijkheden zijn en niet alles is terug te brengen in een antwoordmogelijkheid, is er ruimte gelaten om de eigen mening te beschrijven. Om er voor te zorgen dat er zo min mogelijk over het hoofd werd gezien, is de eerste versie van de vragenlijst uitgetest onder enkele mogelijke respondenten. Zij dienden de vragenlijst zelfstandig in te vullen en indien iets niet duidelijk was dit meteen aan te geven. Ook konden zij nog hun algemene mening geven over de vragenlijst. Hierna is aan de hand van de kritieken de definitieve versie gemaakt.

Het afnemen van de vragenlijst

Op de campus van de Universiteit van Tilburg zijn studenten benaderd om mee te werken aan dit onderzoek. De respons bij deze persoonlijke benadering was zeer hoog, slechts een enkeling gaf aan geen interesse te hebben. Tevens waren de respondenten enthousiast over het onderwerp en wilden ze graag meer over het onderzoek en de beweegredenen ervoor weten. Deze houding geeft al aan dat partnerkeuze sterk leeft onder jonge Turken en Marokkanen. Ondanks de medewerking van velen, lukte het niet om op deze manier voldoende respondenten te vinden. Het grootste probleem was dat het vooral moeilijk bleek aan (vrouwelijke) respondenten van Turkse afkomst te komen. Dit probleem is uiteindelijk opgelost door e-mail adressen van Turkse studenten te vragen aan respondenten die reeds meewerkten aan het onderzoek. Aan hen is de vragenlijst via de mail opgestuurd met uitleg over hoe hun adressen waren verkregen. Hierop was de respons, na een herinneringsmail, zo'n 50 procent.

De lijsten zijn door de respondenten volledig zelfstandig ingevuld. Hierbij is steeds benadrukt dat het om een anonieme enquête ging voor een scriptieonderzoek en dat het belangrijk was dat ze hun eigen mening invulden en dat ze die eventueel konden nuanceren door in eigen woorden op te schrijven hoe ze ergens over dachten, in de daarvoor open gelaten ruimte.

§ 2.3 Samenstelling van de onderzoeksgroep

De allochtone onderzoeksgroep

Bij het zoeken naar respondenten is getracht een zo evenwichtig mogelijke verhouding te vinden tussen de subgroepen. Uiteindelijk is het niet gelukt om in elke groep evenveel respondenten te vinden, maar wel is de verhouding dusdanig dat het mogelijk zal zijn vergelijkingen te kunnen maken. In bijlage 4 zijn de achtergrondkenmerken van alle proefpersonen terug te vinden.

Onder de allochtone groep zijn in totaal 50 vragenlijsten afgenomen. Van deze vragenlijsten bleken er drie niet geschikt vanwege de te hoge leeftijd van twee van de respondenten en een te laag opleidingsniveau van de andere respondent. De 47 overgebleven vragenlijsten zijn als volgt verdeeld over de vier groepen:

	Marokkaanse mannen	Marokkaanse vrouwen	Turkse mannen	Turkse vrouwen
aantal afgenomen enquêtes	14	13	11	9

Tabel 2.3.1: Verdeling aantal respondenten

In tabel 2.3.1 valt op dat er iets meer respondenten zijn onder de Marokkaanse groep dan onder de Turkse groep. Tevens kan worden geregistreerd dat er bij zowel de Marokkaanse als de Turkse groep net iets meer enquêtes onder mannen dan vrouwen zijn afgenomen. De groepen lijken echter groot genoeg om conclusies te kunnen verbinden aan eventuele verschillen in antwoorden. Wel dient te worden opgemerkt dat het totaal aantal respondenten te klein is om te generaliseren naar alle Turkse en Marokkaanse hoog opgeleide jongeren in Nederland.

	Marokkaanse mannen	Marokkaanse vrouwen	Turkse mannen	Turkse vrouwen
Nederland	2	9	7	7
Marokko	12	4	-	-
Turkije	-	-	4	2

Tabel 2.3.2: Geboorteland respondenten

Wat in tabel 2.3.2 opvalt is dat binnen alle groepen de meeste respondenten in Nederland geboren zijn, behalve bij de Marokkaanse mannen. 12 Van de 14 Marokkaanse mannen zijn in Marokko geboren. Dit zou kunnen betekenen dat zij een traditionelere kijk hebben op het huwelijk en partnerkeuze en tevens strenger religieus zouden kunnen zijn dan de respondenten in de andere drie groepen.

	Marokkaanse mannen	Marokkaanse vrouwen	Turkse mannen	Turkse vrouwen
gemiddelde leeftijd	26,1	21,5	25,2	23,2

Tabel 2.3.3. : Gemiddelde leeftijd van de respondenten

Ook in tabel 2.3.3. springt de Marokkaanse groep mannen er uit doordat hun gemiddelde leeftijd hoger ligt dan bij de andere groepen. De vrouwelijke Marokkaanse respondenten zijn gemiddeld een stuk jonger.

Wat betreft burgerlijke staat bleek het grootste deel van de respondenten alleenstaand te zijn. Slechts vijf van de 47 respondenten zijn gehuwd en één respondent woont samen met een Nederlandse vrouw. Drie van de vijf gehuwden en de samenwonende persoon komen uit de mannelijke Marokkaanse respondentengroep. Dit kan uiteraard samenhangen met de gemiddeld hogere leeftijd van deze groep.

	Marokkaanse mannen	Marokkaanse vrouwen	Turkse mannen	Turkse vrouwen
studerend	7	11	7	7
werkend	2	-	1	1
studerend + werkend	5	2	3	1

Tabel 2.3.4.: Studie / werk

Alle enquêtes zijn afgenomen onder hoog opgeleiden en afname vond plaats op de Universiteit van Tilburg. Er is vanuit gegaan dat de respondenten aan deze universiteit studeren; toch bleek (zie tabel 2.3.4) dat een enkeling werkend is. Deze personen waren echter wel afkomstig van de universiteit en net afgestudeerd, waardoor zij nog onder de doelgroep vielen. In navolging hierop kan onderstaande tabel (tabel 2.3.5) worden bekeken.

	Marokkaanse mannen	Marokkaanse vrouwen	Turkse mannen	Turkse vrouwen
HAVO	1	1	-	1
VWO	1	8	1	6
HBO	3	4	8	1
WO	9	-	1	1
anders	-	-	1	-

Tabel 2.3.5.: Hoogst afgeronde opleiding

In tabel 2.3.5 blijkt dat de vrouwelijke respondenten grotendeels na het VWO aan de universiteit zijn gaan studeren. De mannelijke Turkse groep lijkt via een omweg naar de universiteit te zijn gekomen, namelijk door eerst het HBO te doen en dan nog verder te studeren. Dit kan een verklaring zijn voor de gemiddeld hogere leeftijd van deze groep ten opzichte van de totale vrouwelijke respondentengroep. Over de mannelijke Marokkaanse respondentengroep valt eigenlijk alleen te speculeren. Het grootste deel van hen zegt WO als hoogst afgeronde opleiding te hebben. Het kan betekenen dat ze de vraag niet goed hebben gelezen of verkeerd hebben begrepen, waardoor ze het niveau van de studie hebben ingevuld waar ze momenteel mee bezig zijn. Een andere mogelijkheid is dat ze reeds een universitaire studie hebben afgerond en momenteel nog verder studeren. Omdat er in de vraagstelling geen onderscheid is gemaakt tussen een studie in Nederland of in het land van herkomst, kan het zijn dat een deel van hen reeds in Marokko een universitaire opleiding heeft gevolgd. Vrijwel alle Marokkaanse respondenten zijn immers in Marokko geboren. Ook hun gemiddeld hogere leeftijd duidt erop dat de kans vrij groot is dat velen van hen reeds met een vervolgstudie bezig zijn.

	Marokkaanse mannen	Marokkaanse vrouwen	Turkse mannen	Turkse vrouwen
geen	5	6	-	2
basisonderwijs	4	4	6	4
LBO /VBO	1		2	2
MAVO	-	2	2	-
HAVO	1	-	-	-
VWO	1	-	-	-
MBO	1	-	-	-
HBO	-	-	1	1
weet niet	1	-	-	-
geen antwoord	-	1	-	-

Tabel 2.3.6.: Hoogst afgeronde opleiding moeder

	Marokkaanse mannen	Marokkaanse vrouwen	Turkse mannen	Turkse vrouwen
geen	3	4	-	-
basisonderwijs	3	4	5	3
LBO /VBO	-	-	-	3
MAVO	4	1	2	1
HAVO	2	-	-	-
VWO	-	2	1	-
MBO	-	2	2	1
HBO	-	-	1	1
WO	1	-	-	-
weet niet	1	-	-	-

Tabel 2.3.7.: Hoogst afgeronde opleiding vader

In de tabellen 2.3.6 en 2.3.7 is het opleidingsniveau van de moeders en vaders van de respondenten terug te vinden. Meer dan de helft van de moeders van zowel de Turkse als de Marokkaanse respondenten heeft geen onderwijs of slechts basisonderwijs genoten. Ook ongeveer de helft van de Marokkaanse en Turkse vaders is op dit niveau onderwijs blijven steken, waarbij echter wel dient te worden opgemerkt dat de Turkse vaders in elk geval allen opleiding hebben genoten. Wat de opleidingsachtergrond van de ouders van de allochtone respondentengroepen betreft, kunnen echter geen opvallende zaken geconstateerd worden die zouden kunnen leiden tot verschil in opinies tussen de groepen omtrent partnerkeuze.

	Marokkaanse mannen	Marokkaanse vrouwen	Turkse mannen	Turkse vrouwen
gemiddeld hoeveelste kind?	2,7	3,8	2,3	2,2

Tabel 2.3.8.: Gemiddeld hoeveelste kind in volgorde van geboorte

Het hebben van oudere broers en zussen leidt vaak tot meer vrijheid voor kinderen omdat zij reeds een pad hebben gebaand voor hun jongere broertjes of zusjes. Om een

voorbeeld te noemen: als ouders hun eerste kind wilden uithuwelijken, maar er is hevig verzet geweest of het blijkt een slecht huwelijk te zijn, dan zullen ze uithuwelijking misschien niet meer als enige of beste optie zien voor hun andere kinderen. Dit zou dan leiden tot meer vrijheid voor hen en ook hun kijk op partnerkeuze kunnen veranderen.

Alle geënquêteerde allochtonen in dit onderzoek komen uit families met meerdere kinderen. Tabel 2.3.8 geeft per groep een gemiddelde van het hoeveelste kind de respondenten waren in hun eigen familie. Het feit dat de Marokkaanse respondenten er op dit gebied nogal sterk uit springen, zou kunnen leiden tot gemiddeld vrijere opvattingen omtrent partnerkeuze van hun groep ten opzichte van de andere drie groepen.

De Nederlandse controlegroep

Ook voor de Nederlandse controlegroep is rekening gehouden met een evenwichtige verdeling naar sekse. Zowel de mannen- als de vrouwengroep komt in grootte overeen met de allochtone subgroepen. Het doel van de Nederlandse controlegroep is om na te kunnen gaan of religie inderdaad een factor is die invloed heeft op meningen over partnerkeuze. Het was dus van belang om ook in deze groep zowel niet-gelovigen als gelovigen te enquêteren. Het vinden van orthodoxe Nederlandse studenten is echter een stuk moeilijker dan het vinden van gelovigen onder allochtone studenten. Er is dan ook deels bewust gezocht naar studenten die een geloof aanhangen, hierdoor is de groep uiteraard niet representatief voor alle Nederlandse hoog opgeleiden. Bovendien is de respondentengroep daarvoor uiteraard ook te klein. Wel kan er, door op deze manier te werk te gaan, gekeken worden naar de invloed van het geloof op het onderwerp partnerkeuze.

	Nederlandse mannen	Nederlandse vrouwen
aantal afgenomen enquêtes	10	12

Tabel 2.3.9: Verdeling aantal Nederlandse respondenten

	Nederlandse mannen	Nederlandse vrouwen
gemiddelde leeftijd	25,8	23,5

Tabel 2.3.10.: Gemiddelde leeftijd van de Nederlandse respondenten

Tabel 2.3.9 geeft aan dat er in totaal 22 vragenlijsten zijn afgenomen onder de autochtone respondentengroep, waarvan 10 bij mannelijke en 12 bij vrouwelijke hoog opgeleiden. Tabel 2.3.10 geeft vervolgens de gemiddelde leeftijd van beide groepen aan, waarbij opvalt dat ook hier, net als bij de Turkse en de Marokkaanse groepen, de mannelijke groep gemiddeld ouder is dan de vrouwelijke groep. De gemiddelde leeftijd van de mannen komt echter wel ongeveer overeen met die van de Turkse en Marokkaanse mannen, terwijl de leeftijd van de vrouwelijke helft boven dat van hun allochtone seksegenoten ligt.

	Nederlandse mannen	Nederlandse vrouwen
studerend	7	11
werkend	1	-
studerend + werkend	2	1

Tabel 2.3.11.: Studie / werk

Ook de Nederlandse respondentengroep is volledig hoog opgeleid en studeert aan de Universiteit van Tilburg. Zoals in tabel 2.3.11 te zien is, zijn ze momenteel allemaal studierend op één persoon na. Ook hij was juist afgestudeerd aan de universiteit en dus hoog opgeleid.

	Nederlandse mannen	Nederlandse vrouwen
HAVO	1	-
VWO	3	8
HBO	3	1
WO	3	3

Tabel 2.3.12.: Hoogst afgeronde opleiding

Tabel 2.3.12 geeft aan dat, net als bij de allochtone onderzoeksgroep, de meeste vrouwen van het VWO af komen. De mannen komen iets vaker met een omweg naar de universiteit, dit kan uiteraard hun iets hogere leeftijd verklaren. Net als bij de allochtone groep geven ook nu relatief veel respondenten aan WO als hoogst afgeronde opleiding te hebben. Ook bij deze Nederlandse groep kun je je afvragen of ze de vraag verkeerd gelezen hebben, of dat ze met een vervolgstudie bezig zijn.

	Nederlandse mannen	Nederlandse vrouwen
basisonderwijs	1	-
LBO /VBO	1	4
MAVO	1	-
HAVO	-	-
VWO	2	-
MBO	1	4
HBO	4	2
weet niet	-	1
geen antwoord	-	1

Tabel 2.3.13.: Hoogst afgeronde opleiding moeder

	Nederlandse mannen	Nederlandse vrouwen
LBO /VBO	1	1
MAVO	1	1
HAVO	1	-
VWO	-	-
MBO	-	4
HBO	6	1
WO	1	4
anders	-	1

Tabel 2.3.14.: Hoogst afgeronde opleiding vader

Uit tabel 2.3.13 en tabel 2.3.14 is op het eerste gezicht weinig op te maken. Worden deze gegevens echter vergeleken met die van de allochtone respondentengroep dan kan worden geconcludeerd dat de ouders van de Nederlandse respondenten een stuk hoger zijn opgeleid dan de ouders van de allochtone groep die voor het grootste deel niet verder kwamen dan het basisonderwijs.

	Nederlandse mannen	Nederlandse vrouwen
gemiddeld hoeveelste kind?	2	1,9

Tabel 2.3.15.: Gemiddeld hoeveelste kind in volgorde van geboorte

De grootte van gezinnen in Marokko en Turkije verschilt vaak met die van Nederland. Uit tabel 2.3.15 is op te maken dat de respondenten gemiddeld gezien het tweede kind waren van hun ouders. Dit verschilt niet zo heel veel met de gegevens hierover van de Turkse respondenten. Met de mannelijke Marokkaanse respondenten is het verschil echter al redelijk groot en natuurlijk helemaal met de vrouwelijke Marokkaanse respondenten, die er in de allochtone groep ook al sterk uitstak.

§ 2.4 Mate van orthodoxie

Bepalen van orthodoxie bij de Marokkaanse en Turkse onderzoeksgroep

In dit onderzoek wordt gekeken naar de invloed van religie op bepaalde aspecten van partnerkeuze. Heeft de sterkte van iemands geloof ook invloed op het type partner dat hij of zij zoekt?

Om dit na te kunnen gaan moet er eerst gekeken worden naar de mate waarin iemand gelooft. Dit is gedaan door voor de Marokkaanse en Turkse respondentengroep vragen op te stellen die met de islam te maken hebben (zie bijlage 1). Op deze manier is het geloof 'islam' geoperationaliseerd naar meerdere factoren. Aan de hand van deze factoren kan worden bepaald in hoeverre de respondenten strikt zijn in het naleven van de regels van hun geloof.

Om de uiteindelijke mate van orthodoxie per respondent te bepalen is gebruik gemaakt van 16 factoren (zie bijlage 2). Voor de mannelijke groep kwam dit neer op 15 factoren, omdat de vraag over het dragen van een hoofddoek voor hen uiteraard niet relevant was. Per vraag is bekeken welke antwoorden als streng religieus konden

worden opgevat, vervolgens is per respondent nagegaan op hoeveel vragen een orthodox antwoord was gegeven. Indien een mannelijke respondent 11 of meer keer een streng religieus antwoord had gegeven, werd hij aangemerkt als orthodox. Bij de vrouwen lag de scheidslijn op 12 vragen in verband met de extra factor die voor hen bepalend was.

	Marokkaanse mannen	Marokkaanse vrouwen	Turkse mannen	Turkse vrouwen
orthodox	11	6	5	2
niet-orthodox	3	7	6	7

Tabel 2.4.1: Aantal orthodox gelovigen onder de allochtone respondentengroep

Van het totale aantal van 47 respondenten worden er 24 als orthodox gekenmerkt. In tabel 2.4.1 blijkt dat zowel de Turkse mannelijke groep als de Marokkaanse mannen zich orthodoxer gedragen dan hun vrouwelijke landgenoten. Vooral de meeste Marokkaanse mannen lijken nog streng gelovig, wat misschien te maken heeft met het feit dat zij grotendeels nog in Marokko zijn geboren (hierbij dient wel te worden opgemerkt dat juist de twee Marokkaanse respondenten die in Nederland geboren zijn streng gelovig bleken), terwijl de respondenten binnen de andere groepen juist vaker in Nederland zijn geboren. Dit betekent voor hen ook dat hun ouders hier wonen en dat ze in een vrijere omgeving zijn opgevoed, wat kan leiden tot het minder streng aanhangen van het geloof.

Het feit dat de Marokkaanse mannen grotendeels orthodox zijn, kan gevolgen hebben voor hun opvattingen over partnerkeuze. Zij zullen als groep waarschijnlijk meer dan de anderen traditionelere opvattingen hebben over uithuwelijken, trouwen met een niet-moslim, instemming van de ouders et cetera. Ook kan het zijn dat ze het idee hebben dat het moeilijk is om in Nederland een geschikte huwelijkskandidaat te vinden als ze per se een Marokkaanse partner willen, omdat de Marokkaanse vrouwen er volgens hen misschien te vrije opvattingen op na houden.

Bepalen van orthodoxie bij de Nederlandse controlegroep

Ook in de Nederlandse controlegroep is alleen gebruik gemaakt van hoogopgeleide respondenten. Voor deze groep is er echter, zoals gezegd, minder willekeurig op respondenten afgestapt dan bij de allochtone groep. Het is voor dit onderzoek namelijk van belang dat de Turkse en Marokkaanse orthodox gelovigen en niet-orthodoxen worden vergeleken met Nederlandse orthodoxen en niet-orthodoxen. Onder de Nederlandse studenten zitten echter procentueel gezien een stuk minder gelovigen dan onder de Turkse en Marokkaanse, daarom is er deels expliciet gezocht naar studenten die wel gelovig zijn. Vanwege deze speciale selectie en het kleine aantal is deze controlegroep, overigens net als de allochtone groep, uiteraard niet representatief voor alle Nederlandse studenten.

Om de mate van orthodoxie voor de Nederlandse controlegroep te bepalen zijn er vragen opgesteld die met het katholieke en / of het protestantse geloof te maken hebben (zie bijlage 1). Op deze manier zijn deze christelijke religies geoperationaliseerd naar meerdere factoren, aan de hand waarvan kan worden bepaald in hoeverre de respondenten strikt zijn in het naleven van de regels van hun geloof.

Om de uiteindelijke mate van orthodoxie per respondent voor de Nederlandse groep te bepalen is gebruik gemaakt van 11 factoren (zie bijlage 3). Per vraag is bekeken welke antwoorden als streng religieus konden worden opgevat en vervolgens

is per respondent bekeken op hoeveel vragen een orthodox antwoord was gegeven. Indien een respondent zeven keer of meer een streng religieus antwoord had gegeven, werd hij aangemerkt als orthodox.

	Nederlandse mannen	Nederlandse vrouwen
orthodox	4	5
niet-orthodox	6	7

Tabel 2.4.2: Aantal orthodox gelovigen onder de autochtone controlegroep

Tabel 2.4.2 geeft aan dat er van de 22 Nederlandse respondenten 9 als orthodox zijn aangemerkt en 13 als niet-orthodox. In de Nederlandse groep zijn er meer vrouwen dan mannen, dit in tegenstelling tot de allochtone groep waar er juist meer mannelijke respondenten zijn die ook nog eens vaker als orthodox zijn aangemerkt. Uiteraard berust dit op toeval en zijn hier geen conclusies aan te verbinden.

Hoofdstuk 3

Resultaten

In dit hoofdstuk zal getracht worden een antwoord te geven op de onderzoeksvraag:

Hoe denken hoogopgeleide Turken en Marokkanen over aspecten van partnerkeuze van jonge Turken en Marokkanen in Nederland en in hoeverre speelt religie een rol in hun meningen en attitudes?

Zoals reeds in § 2.1 aangegeven, zal het antwoord op de hoofdvraag gezocht worden middels vijf deelvragen:

- Is er verschil in de attitude tussen orthodoxe en niet-orthodoxe allochtone respondenten?
- Is er verschil in de attitude tussen allochtone mannen en vrouwen?
- Is er verschil in de attitude tussen Turken en Marokkanen?
- Is er verschil in de attitude tussen de orthodoxe en de niet orthodoxe Nederlandse respondenten?
- Is er verschil in de attitude tussen de Turkse en Marokkaanse groep en de Nederlandse controlegroep?

Om de gegevens uit dit onderzoek te verduidelijken, wordt er in dit hoofdstuk gewerkt met percentages naast absolute aantallen. Dit helpt namelijk de absolute gegevens beter en makkelijker te interpreteren. Toch zit hier ook een nadeel aan vast. Op het oog kunnen er dan behoorlijk grote verschillen ontstaan, omdat bijvoorbeeld in een groep van tien personen iedere persoon 10% voor zijn rekening neemt. Toch verdient het extra weergeven van het percentage, naast de absolute getallen, de voorkeur boven het alleen weergeven van de absolute getallen.

Het totaal aantal variabelen dat behoort tot de attitudevragen omtrent partnerkeuze van jonge Turken en Marokkanen is opgedeeld in acht onderwerpen die elk één of meerdere variabelen omvatten:

1. Huwelijken van moslims met niet-moslims

Het gaat hier om de variabelen:

- moslim-man moet trouwen met moslim-vrouw
- moslim-vrouw moet trouwen met moslim-man
- moslim-man mag met christelijke vrouw trouwen
- moslim-vrouw mag met christelijke man trouwen

2. Instemming van ouders bij de keuze voor een partner

Het gaat hier om de variabelen:

- ouders moeten instemmen met partnerkeuze
- belangrijk dat een partner wordt gekozen die voldoet aan wensen van ouders

3. Uithuwelijken

Het gaat hier om de variabelen:

- ouders mogen zonen uithuwelijken
- ouders mogen dochters uithuwelijken

4. Kenmerken van de partner

Het gaat hier om de variabelen:

- reputatie belangrijk bij partnerkeuze
- baan en salaris van partner van belang
- mening opvoeden kinderen speelt rol in keuze voor partner

5. Kenmerken van de huwelijksmarkt

Het gaat hier om de variabelen:

- genoeg mogelijkheden om in Nederland een partner te ontmoeten
- moeilijk om een geschikte huwelijkskandidaat in Nederland te vinden
- huwelijksmarkt in Nederland is te klein voor jonge Turken en Marokkanen
- gedrag jonge Turken en Marokkanen in Nederland werkt huwelijksmigratie in de hand
- logisch dat jonge Turken en Marokkanen huwelijkspartner zoeken en vinden in land van herkomst
- huwelijkspartners uit Turkije en Marokko trouwen om economische redenen met Turken en Marokkanen in Nederland

6. Huwelijken van mensen van Turkse of Marokkaanse afkomst met Nederlanders

Het gaat hier om de variabelen:

- Marokkaanse of Turkse man mag met Nederlandse trouwen
- Marokkaanse of Turkse vrouw mag met Nederlander trouwen

7. Belang van hetzelfde geloof binnen een huwelijk

Het gaat hier om de variabele:

- huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben

8. Liefde als basis voor een huwelijk

Het gaat hier om de variabele:

- huwelijk moet in de eerste plaats gebaseerd zijn op liefde

Om de interpretatie van de resultaten te verbeteren en om zaken te verduidelijken wordt in dit hoofdstuk gebruik gemaakt van citaten die de respondenten hebben gebruikt in hun enquête. De citaten zijn zo letterlijk mogelijk overgenomen, alleen indien het begrip van het citaat te wensen overliet door bijvoorbeeld een spelfout, is er een aanpassing toegebracht. Bijlage 4 omvat een overzicht van de achtergrondkenmerken van alle proefpersonen.

§ 3.1 Verschil in attitude ten aanzien van partnerkeuze tussen orthodoxe en niet-orthodoxe allochtone respondenten.

In § 2.4 is de verdeling van de respondentengroep ten aanzien van orthodoxie aan de orde gekomen. Van de 47 respondenten zijn er 24 als orthodox aangemerkt. De vraag is nu of deze strenger religieuze groep zich ook onderscheidt ten opzichte van de minder of niet religieuze groep ten aanzien van hun attitude omtrent verschillende aspecten van partnerkeuze. In deze paragraaf zal worden gekeken op welke

onderwerpen en de daarbij behorende variabelen de beide groepen al of niet van elkaar verschillen in hun antwoorden.

Aan de hand van kruistabellen, waarbij de variabele orthodoxie wordt afgezet tegen de attitudevariabelen, komen enkele opmerkelijke zaken naar voren. Op vier van de acht onderwerpen is een duidelijk verschil waar te nemen tussen de orthodoxen en niet-orthodoxen. Per onderwerp zullen deze verschillen besproken worden.

Onderwerp 1: huwelijken van moslims met niet-moslims

	moslim-man moet trouwen met moslim-vrouw			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	12 (50,0%)	10 (41,7%)	2 (8,3%)	24 (100%)
niet-orthodox	8 (34,8%)	13 (56,5%)	2 (8,7%)	23 (100%)
totaal	20 (42,6%)	23 (48,9%)	4 (8,5%)	47 (100%)

Tabel 3.1.1: Orthodoxie t.o.v. "moslim-man moet trouwen met moslim-vrouw"

	moslim-vrouw moet trouwen met moslim-man			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	20 (83,3%)	3 (12,5%)	1 (4,2%)	24 (100%)
niet-orthodox	10 (43,5%)	12 (52,2%)	1 (4,3%)	23 (100%)
totaal	30 (63,8%)	15 (31,9%)	2 (4,3%)	47 (100%)

Tabel 3.1.2: Orthodoxie t.o.v. "moslim-vrouw moet trouwen met moslim-man"

Uit tabel 3.1.1 blijkt dat de helft van de orthodoxe respondenten vindt dat een moslim-man moet trouwen met een moslim-vrouw. Van de niet-orthodoxe groep vindt een iets kleiner aantal, namelijk 34,8% hetzelfde. Vanwege het beperkte aantal respondenten in dit onderzoek kan dit verschil uiteraard op toeval berusten. Wat echter duidelijk opvalt is de mening die de orthodoxen hebben over een huwelijk van een moslim-vrouw met een moslim-man (tabel 3.1.2.). Het aantal orthodoxen dat vindt dat een moslim-vrouw moet trouwen met een moslim-man ligt duidelijk hoger, namelijk 20 van de 24 respondenten, ofwel 83,3%. Bij de niet-orthodoxen daarentegen, is deze verschuiving slechts minimaal. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de streng religieuze groep ook meer volgens de regels van de islam geantwoord heeft. Volgens de religie moet een moslim-vrouw inderdaad met een moslim-man trouwen, omdat anders eventuele kinderen voor de islam verloren gaan. De volgende uitspraak op de vraag of een moslim-vrouw met een moslim-man moet trouwen van één van de proefpersonen onderstreept deze conclusie: "(ja) anders is het niet zeker of de kinderen moslim blijven" (pp. 3). Het antwoord van een niet-orthodoxe respondent op zowel de vraag voor de moslim-man als voor de moslim-vrouw getuigt van een lossere visie: "(ja) maar geloof in puurheid van liefde en kan liefde niet in de weg staan. Mogelijkheid bestaat dat je als moslim op een niet-moslim verliefd kan worden" (pp. 31). Deze proefpersoon lijkt een huwelijk tussen twee moslims dus wel als ideaal te zien, maar blijkbaar niet als een absolute regel.

Religie blijkt ook een rol te spelen in de mening van de respondenten wat betreft partnerkeuze en dan vooral in de striktheid van naleving van de islamitische regels.

	moslim-man mag met een christelijke vrouw trouwen			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	19 (79,2%)	3 (12,5%)	2 (8,3%)	24 (100%)
niet-orthodox	16 (72,7%)	4 (18,2%)	2 (9,1%)	22 (100%)
totaal	35 (76,1%)	7 (15,2%)	4 (8,7%)	46 (100%)

Tabel 3.1.3: Orthodoxie t.o.v. “moslim-man mag trouwen met een christelijke vrouw”

	moslim-vrouw mag met een christelijke man trouwen			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	4 (16,7%)	18 (75,0%)	2 (8,3%)	24 (100%)
niet-orthodox	13 (59,1%)	7 (31,8%)	2 (9,1%)	22 (100%)
totaal	17 (37,0%)	25 (54,3%)	4 (8,7%)	46 (100%)

Tabel 3.1.4: Orthodoxie t.o.v. “moslim-vrouw mag trouwen met een christelijke man”

In de enquête kwam een ander vragenpaar overeen met de twee zojuist besproken variabelen. Waar het eerder ging om de vraag of een moslim met een andere moslim moet trouwen, gaat het er nu om of een moslim met een christen mag trouwen. Ook in deze vraag is weer de splitsing gemaakt voor mannen en vrouwen. Je zou verwachten dat degenen die bijvoorbeeld geantwoord hebben dat een moslim-man niet moet trouwen met een moslim-vrouw, ook zullen antwoorden dat een moslim-man wel mag trouwen met een christelijke vrouw.

Tabel 3.1.3 geeft weer dat bij zowel de orthodoxen als bij de niet-orthodoxen het grootste deel, respectievelijk 79,2 en 72,7% vindt dat een huwelijk tussen een moslim-man en een christelijke vrouw is toegestaan. Dit is opvallend aangezien het aantal dat niet vond dat een moslim-man met een moslim-vrouw moest trouwen aanzienlijk lager ligt, zoals kon worden opgemaakt uit tabel 3.1.1.

Kijkend naar de vraag vanuit het vrouwenperspectief (tabel 3.1.4) blijkt dat daar ineens weer wel een groot verschil is tussen de orthodoxen en de niet-orthodoxen. Slechts 4 van de 24, oftewel 16,7% van de orthodoxen vindt dat een huwelijk tussen een moslim-vrouw en een christelijke man geoorloofd is, terwijl van de niet-orthodoxen 13 van de 22, oftewel 59,1% hierop positief antwoordt. En worden nu de tabellen 3.1.2 en 3.1.4 met elkaar vergeleken, dan blijkt dat op de twee vrouwelijke variant-vragen dus in principe wel vrij consistent geantwoord is.

Een respondente geeft als commentaar dat een moslim-man niet moet trouwen met een moslim-vrouw want: *“Je moet niets en dat is het belangrijke deel van het geloof. Je doet het omdat je wilt en daarin gelooft en niet omdat je man of vrouw of vader of moeder je dit oplegt. Het is wel praktischer simpel om met een moslima te trouwen als je zelf ook moslim bent maar dit hoeft niet per definitie”* (pp. 38). Op dezelfde vraag vanuit de moslim-vrouw bezien reageert ze als volgt: *“(ja) Hier is het wel ja alleen als je er natuurlijk in gelooft. Dit heeft te maken met het feit dat de mannen meestal in de wereld het te zeggen hebben en het geloof preventief wil handelen zodat de mannen (die dus niet gelovig zijn) de vrouwen niet van hun geloof kunnen afhaken”* (pp. 38).

We kunnen concluderen dat de orthodoxen grotendeels een antwoord geven dat hen via het geloof is bijgebracht, en dat het geloof dus ook de verklaring is voor het verschil in antwoorden tussen hen en de minder streng gelovigen. Hiermee is

echter nog niet het verschil verklaard dat naar voren komt uit tabel 3.1.1 en tabel 3.1.3. Het kan zijn dat er op de vraag of een moslim-man moet trouwen met een moslim-vrouw meer is geantwoord volgens wat ideaal zou zijn en dat er op de vraag of een moslim-man mag trouwen met een christelijke vrouw meer volgens de regel is geantwoord dat dit binnen de religie inderdaad wel geoorloofd is. Het volgende antwoord op de vraag of een moslim-man moet trouwen met een moslim-vrouw ondersteunt deze gedachte: “(ja) bij voorkeur, maar geen verplichting” (pp. 4).

Onderwerp 6: huwelijken van mensen van Turkse of Marokkaanse afkomst met Nederlanders

	Marokkaanse / Turkse man mag met een Nederlandse trouwen			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	20 (83,3%)	1 (4,2%)	3 (12,5%)	24 (100%)
niet-orthodox	20 (87,0%)	1 (4,3%)	2 (8,7%)	23 (100%)
totaal	40 (85,1%)	2 (4,3%)	5 (10,6%)	47 (100%)

Tabel 3.1.5: Orthodoxie t.o.v. “Marokkaanse / Turkse man mag met een Nederlandse trouwen”

Tabel 3.1.5 geeft aan dat er in principe geen verschil is tussen de attitudes van de orthodoxe en de niet-orthodoxe groep als het gaat om de vraag of een Marokkaanse of Turkse man mag trouwen met een Nederlandse vrouw.

	Marokkaanse / Turkse vrouw mag met een Nederlander trouwen			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	13 (54,2%)	8 (33,3%)	3 (12,5%)	24 (100%)
niet-orthodox	19 (82,6%)	2 (8,7%)	2 (8,7%)	23 (100%)
totaal	32 (68,1%)	10 (21,3%)	5 (10,6%)	47 (100%)

Tabel 3.1.6: Orthodoxie t.o.v. “Marokkaanse / Turkse vrouw mag met een Nederlander trouwen”

Tabel 3.1.6 geeft wel een verschil aan tussen de twee verschillende groepen omtrent de vraag of een Marokkaanse of Turkse vrouw met een Nederlandse man mag trouwen. Vergelijking van de tabellen 3.1.5 en 3.1.6 geeft aan dat de orthodoxe groep voor dit verschil zorgt: 8 van de 24 respondenten in deze groep vindt namelijk dat een Marokkaanse of Turkse vrouw niet zou mogen trouwen met een Nederlander, terwijl van deze respondenten slechts één persoon vindt dat een man dat niet zou mogen. De achterliggende gedachte in dit verschil is waarschijnlijk dat er vanuit wordt gegaan dat een Nederlander automatisch geen moslim is en een Marokkaanse of Turkse vrouw wel. “(nee) dat kan als de man is moslim, hoewel hij Nederlander of van een ander land is” (pp. 6). Hiermee wordt dus weer verwezen naar de islamitische regel dat moslim-vrouwen niet zouden mogen trouwen met niet-moslims in verband met het behoud van de eventuele toekomstige kinderen voor het islamitische geloof. Orthodoxie heeft in dit geval weer invloed op de mening omtrent partnerkeuze.

Uit § 3.2 blijkt overigens dat het vooral mannen (9 van de 10) zijn die met ‘nee’ hebben geantwoord.

Onderwerp 7: belang van hetzelfde geloof binnen een huwelijk

	huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	12 (50,0%)	6 (25,0%)	6 (25,0%)	24 (100%)
niet-orthodox	6 (26,1%)	15 (65,2%)	2 (8,7%)	23 (100%)
totaal	18 (38,3%)	21 (44,7%)	8 (17,0%)	47 (100%)

Tabel 3.1.7: Orthodoxie t.o.v. "huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben"

De verwachting is dat mensen die strenger gelovig zijn, het ook belangrijker zullen vinden dat hun partner wat geloof betreft op één lijn zit met hen. "(weet niet) Ik denk dat dit meer te maken heeft met de eigen geloofsovertuiging en eigen beleving van het geloof. Dus of iemand een participerende gelovige is of niet. En hoeveel waarde een persoon aan zijn / haar geloof hecht natuurlijk" (pp. 45). Wordt deze verwachting doorgetrokken naar de respondentengroep dan zal het orthodoxe deel ook een groter belang hechten aan een partner met hetzelfde geloof en waarschijnlijk de slagingskans van het huwelijk daarmee groter achten. In tabel 3.1.7 wordt deze verwachting bevestigd: de helft van de orthodoxe respondenten denkt dat een huwelijk alleen kans van slagen heeft als beide partners hetzelfde geloof hebben; tevens zegt nog eens een kwart het antwoord op deze vraag niet te weten en is een ander kwart van mening dat een huwelijk ook slagingskans heeft als er twee partners zijn met een verschillend geloof. De niet-orthodoxen antwoorden zoals verwacht anders op deze vraag: van hen vindt slechts een kwart dat een huwelijk alleen kans van slagen heeft als de partners hetzelfde geloof aanhangen en is 65,2% van mening dat een huwelijk zeker ook kan slagen als de partners niet hetzelfde geloof aanhangen. "(nee) Het zal zeker niet bij alle huwelijken gelden, dus geen generalisatie" (pp. 27).

De verschillende meningen tussen deze twee groepen zijn toe te schrijven aan hun mate van geloof en hebben invloed op hun eigen partnerkeuzegegedrag en hun mening ten opzichte van dit gedrag van andere jonge Turken en Marokkanen in Nederland. De orthodoxe respondenten zullen in sterke mate op zoek gaan naar een partner die hetzelfde geloof aanhangt, waardoor gemengde huwelijken met Nederlanders in deze groep vrijwel niet zullen voorkomen. Ook zullen ze een partner zoeken die de regels van de islam naleeft volgens dezelfde wijze als hen, waardoor ook de minder orthodoxe moslims in Nederland al vrij snel zullen afvallen als potentiële partner omdat zij zich bijvoorbeeld te 'vrij' gedragen.

Onderwerp 8: liefde als basis voor een huwelijk

	huwelijk moet in de eerste plaats gebaseerd zijn op liefde			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	15 (62,5%)	6 (25,0%)	3 (12,5%)	24 (100%)
niet-orthodox	22 (95,7%)	0 (0,0%)	1 (4,3%)	23 (100%)
totaal	37 (78,7%)	6 (12,8%)	4 (8,5%)	47 (100%)

Tabel 3.1.8: Orthodoxie t.o.v. "huwelijk moet in de eerste plaats gebaseerd zijn op liefde"

Tabel 3.1.8 is de weergave van de antwoorden op de vraag of een huwelijk in de eerste plaats gebaseerd moet zijn op liefde. Van de 47 respondenten antwoordden er 37 dat zij vinden dat liefde inderdaad de basis is voor een huwelijk. Nog eens vier van de respondenten kunnen geen antwoord geven op deze vraag en er is in totaal ook nog eens zes keer geantwoord dat een huwelijk niet in de eerste plaats gebaseerd moet zijn op liefde. Eén van de respondenten geeft wat dit betreft het antwoord: “(nee) Dat hoeft niet, het kan ook baseren op het geloof. Een man trouwt in eerste plaats een vrouw om haar geloof en liefde komt vanzelf” (pp. 26). De zes respondenten die ‘nee’ geantwoord hebben, komen allen uit de orthodoxe groep. Wat betreft partnerkeuze zullen zij er dus minder moeite mee hebben om iemand te trouwen die ze nog vrijwel niet kennen en zullen zij geen of weinig problemen hebben met migratiehuwelijken.

§ 3.2 Verschil in attitude ten aanzien van partnerkeuze tussen de mannelijke en de vrouwelijke allochtone respondenten

Van de 47 respondenten zijn er 25 mannelijk en 22 vrouwelijk. De vraag is nu of de mannelijke groep zich onderscheidt ten opzichte van de vrouwelijke ten aanzien van hun attitude omtrent verschillende aspecten van partnerkeuze. In deze paragraaf zal worden gekeken op welke onderwerpen en de daarbij behorende variabelen de beide groepen van elkaar verschilden in hun antwoorden en naar waar deze verschillen vandaan zouden kunnen komen en de invloed hiervan op partnerkeuze.

Aan de hand van kruistabellen, waarbij de variabele sekse wordt afgezet tegen de attitudevariabelen, komen enkele opmerkelijke zaken naar voren. Er is op vijf van de acht onderwerpen een verschil waar te nemen tussen de beide groepen, die hieronder zullen worden besproken.

Onderwerp 1: huwelijken van moslims met niet-moslims

	moslim-man moet trouwen met moslim-vrouw			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	10 (40,0%)	12 (48,0%)	3 (12,0%)	25 (100%)
vrouw	10 (45,5%)	11 (50,0%)	1 (4,5%)	22 (100%)
totaal	20 (42,6%)	23 (48,9%)	4 (8,5%)	47 (100%)

Tabel 3.2.1: Sekse t.o.v. “moslim-man moet trouwen met moslim-vrouw”

	moslim-vrouw moet trouwen met moslim-man			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	17 (68,0%)	6 (24,0%)	2 (8,0%)	25 (100%)
vrouw	13 (59,1%)	9 (40,9%)	0 (0,0%)	22 (100%)
totaal	30 (63,8%)	15 (31,9%)	2 (4,3%)	47 (100%)

Tabel 3.2.2: Sekse t.o.v. “moslim-vrouw moet trouwen met moslim-man”

Zowel de mannelijke als de vrouwelijke respondenten zijn het blijkbaar niet eens over de vraag of een moslim-man moet trouwen met een moslim-vrouw (tabel 3.2.1). Bijna de helft vindt namelijk van wel en iets meer dan de helft van de respondenten vindt van niet. Dit verschil is echter niet toe te schrijven aan sekse, daar deze verdeling bij zowel mannen als vrouwen tot uiting komt. Wordt de stelling echter omgedraaid door de vrouw als onderwerp te plaatsen (tabel 3.2.2), dan blijkt dat de verdeling in

antwoorden niet meer gelijk is. Zowel meer mannen als vrouwen lijken het belangrijker te vinden dat een moslim-vrouw met een moslim-man trouwt dan andersom. Dit heeft uiteraard weer te maken met wat de islam hierover zegt (zie § 3.1). Wat wel opvalt is dat deze verschuiving bij de mannen veel groter is dan bij de vrouwen. Slechts 40% vindt namelijk dat een moslim-man moet trouwen met een moslim-vrouw en 68% vindt dat een moslim-vrouw moet trouwen met een moslim-man. Dezelfde verschuiving bij de vrouwen gaat van 45,5 naar 59,1%. Zij houden vaker de deur wat betreft partnerkeuze voor zichzelf liever iets wijder open. “(nee) zo lang het goed gaat samen en men er samen uitkomt en elkander respecteert” (pp. 17).

	moslim-man mag met een christelijke vrouw trouwen			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	19 (79,2%)	3 (12,5%)	2 (8,3%)	24 (100%)
vrouw	16 (72,7%)	4 (18,2%)	2 (9,1%)	22 (100%)
totaal	35 (76,1%)	7 (15,2%)	4 (8,7%)	46 (100%)

Tabel 3.2.3: Sekse t.o.v. “moslim-man mag met een christelijke vrouw trouwen”

Een vergelijking van tabel 3.2.3 met tabel 3.2.1 geeft hetzelfde effect weer als in § 3.1 omtrent dit onderwerp. Je zou verwachten dat iedereen die antwoordt dat een moslim-man moet trouwen met een moslim-vrouw ook antwoordt dat een moslim-man niet mag trouwen met een christelijke vrouw. Dit blijkt echter niet het geval voor zowel de vrouwelijke als de mannelijke respondenten. Dit bleek reeds uit de aanvulling die enkele respondenten gaven op de vraag of een moslim-man moet trouwen met een moslim-man: “(ja) hij mag ook met een joodse of christene” (pp. 8). en “(ja) bij voorkeur, maar geen verplichting” (pp. 4).

	moslim-vrouw mag met een christelijke man trouwen			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	6 (25,0%)	16 (66,7%)	2 (8,3%)	24 (100%)
vrouw	11 (50,0%)	9 (40,9%)	2 (9,1%)	22 (100%)
totaal	17 (37,0%)	25 (54,3%)	4 (8,7%)	46 (100%)

Tabel 3.2.4: Sekse t.o.v. “moslim-vrouw mag met een christelijke man trouwen”

Wordt dezelfde vergelijking gemaakt tussen tabel 3.2.4 met tabel 3.2.2. dan blijkt dat op deze vragen wel consistent is geantwoord. Wel blijkt in tabel 3.2.4 dat mannen en vrouwen op de vraag of een moslim-vrouw mag trouwen met een christelijke man een verschillende mening hebben. Slechts een kwart van de mannen vindt namelijk dat dit geoorloofd is, tegenover de helft van de vrouwen.

Wat betreft de attitude ten opzichte van partnerkeuze hebben de vrouwen over het algemeen vrijere ideeën wat de vrouwelijke sekse betreft dan de mannen. Eén van de vrouwelijke respondenten antwoordt op beide vragen ja, maar brengt wel een nuance aan voor een moslim-vrouw met een christelijke man: “Volgens de islam niet en ik zou het zelf niet willen, maar iedereen moet het zelf weten” (pp. 41). De mannen volgen in hun mening meer de regel van de islam dat een vrouw moet trouwen met een moslim-man. Het vasthouden aan die regel is voor hen veel makkelijker omdat

die hen niet in hun vrijheid belemmert, voor de vrouwelijke respondenten ligt dit uiteraard anders.

Onderwerp 4: kenmerken van de partner

	baan / salaris van partner van belang			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	7 (28,0%)	17 (68,0%)	1 (4,0%)	25 (100%)
vrouw	8 (36,4%)	10 (45,5%)	4 (18,2%)	22 (100%)
totaal	15 (31,9%)	27 (57,4%)	5 (10,6%)	47 (100%)

Tabel 3.2.5: Sekse t.o.v. "baan / salaris van partner van belang"

Wat betreft kenmerken van de partner was er geen opvallend verschil op de variabelen over reputatie van de partner en mening over opvoeding van kinderen. Uit de variabele baan en salaris van de partner kwam echter wel een verschil op sekse naar voren. De vrouwelijke respondenten lijken hier toch iets meer waarde aan te hechten dan de mannen. Van hen zegt minder dan de helft dat het niet van belang is, terwijl in totaal wel 68% van de mannen zegt hier geen waarde aan te hechten. "Een huwelijk moet gebaseerd zijn op wederzijdse liefde en respect en niet op allerlei materiële zaken. Dit geldt zowel voor de gemiddelde allochtoon als de gemiddelde autochtoon" (pp. 30). Deze discrepantie kan waarschijnlijk worden teruggevoerd op het feit dat mannen jarenlang kostwinners zijn geweest en vrouwen vaak het huishouden deden en voor de kinderen zorgden. Ondanks dat veel vrouwen, en dan vooral de hoogopgeleide die aan dit onderzoek hebben meegedaan, tegenwoordig ook financieel onafhankelijk zijn, lijken zij het toch prettig te vinden om een partner te hebben met een goede sociaal-economische status.

Onderwerp 5: kenmerken van de huwelijksmarkt

	genoeg mogelijkheden om in Nederland een partner te ontmoeten			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	14 (56,0%)	7 (28,0%)	4 (16,0%)	25 (100%)
vrouw	16 (72,7%)	3 (13,6%)	3 (13,6%)	22 (100%)
totaal	30 (63,8%)	10 (21,3%)	7 (14,9%)	47 (100%)

Tabel 3.2.6: Sekse t.o.v. "genoeg mogelijkheden om in Nederland een partner te ontmoeten"

Op de vraag of er voor jonge Turken en Marokkanen genoeg mogelijkheden zijn om in Nederland een partner te ontmoeten zijn de vrouwen iets positiever gestemd (tabel 3.2.6.). "(ja) Als Marokkanen wat toleranter zouden zijn tegenover elkaar en elkaar meer zouden respecteren dan hoeft niemand zich genoodzaakt te voelen om te importeren" (pp. 17).

	moeilijk om een geschikte huwelijkskandidaat in Nederland te vinden			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	4 (16,0%)	16 (64,0%)	5 (20,0%)	25 (100%)
vrouw	7 (31,8%)	12 (54,5%)	3 (13,6%)	22 (100%)
totaal	11 (23,4%)	28 (59,6%)	8 (17,0%)	47 (100%)

Tabel 3.2.7: Sekse t.o.v. "moeilijk om een geschikte huwelijkskandidaat in Nederland te vinden"

Uit tabel 3.2.6 bleek dat meer vrouwen positief zijn dan mannen over de mogelijkheden om in Nederland een partner te ontmoeten. De antwoorden die zijn gegeven op de stelling of het moeilijk is voor jonge Turken en Marokkanen om in Nederland een partner te vinden, gaan echter juist de andere richting uit. Een groter deel van de vrouwen (31,8%) dan van de mannen (16%) geeft aan dat het wel moeilijk is. "(ja) Er zijn inderdaad weinig ruimdenkende Turken" (pp. 44).

	huwelijkmarkt in Nederland is te klein voor jonge Turken / Marokkanen			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	8 (33,3%)	10 (41,7%)	6 (25,0%)	24 (100%)
vrouw	6 (27,3%)	13 (59,1%)	3 (13,6%)	22 (100%)
totaal	14 (30,4%)	23 (50,0%)	9 (19,6%)	46 (100%)

Tabel 3.2.8: Sekse t.o.v. "huwelijkmarkt in Nederland is te klein voor jonge Turken / Marokkanen"

Tabel 3.2.8 geeft aan dat een groter deel van de vrouwen (59,1% t.o.v. 41,7% van de mannen) vindt dat de huwelijkmarkt in Nederland niet te klein is voor jonge Turken en Marokkanen. Een ongeveer gelijk percentage mannen en vrouwen (respectievelijk 33,3% en 27,3%) vindt juist dat de huwelijkmarkt wel te klein is.

De tabellen 3.2.9, 3.2.10 en 3.2.11 omvatten de variabelen die met huwelijksmigratie te maken hebben. De eerste twee tabellen zijn bekeken vanuit het perspectief van de jonge allochtonen in Nederland en de derde tabel gaat over de huwelijksmigrant.

	gedrag jonge Turken / Marokkanen in Nederland werkt huwelijksmigratie in de hand			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	4 (16,7%)	9 (37,5%)	11 (45,8%)	24 (100%)
vrouw	7 (33,3%)	6 (28,6%)	8 (38,1%)	21 (100%)
totaal	11 (24,4%)	15 (33,3%)	19 (42,2%)	45 (100%)

Tabel 3.2.9: Sekse t.o.v. "gedrag jonge Turken / Marokkanen in Nederland werkt huwelijksmigratie in de hand"

Het opvallendste aspect aan de antwoorden op de vraag of het gedrag van jonge Turken en Marokkanen in Nederland huwelijksmigratie in de hand werkt (tabel 3.2.9), is het grote aantal mannen en vrouwen die antwoorden dat ze het niet weten. Dit kan uiteraard betekenen dat ze er geen duidelijke mening over hebben, maar het kan ook verklaard worden uit het feit dat het type 'gedrag' in het midden is gelaten. Het ging er hier vooral om dat, zoals Hooghiemstra constateerde in haar onderzoek (zie hoofdstuk 1), blijkt dat beide seksen binnen de migrantengroep elkaars gedrag vaak

negatief beoordelen. Het effect hiervan op de partnerkeuze zou zijn dat men eerder zal kiezen voor een partner uit het land van herkomst. Het volgende citaat ondersteunt Hooghiemstra's constatering wat betreft de negatieve houding van beide seksen ten opzichte van elkaar: "(ja) Veel buitenlandse jongens zijn over het algemeen zo hypocriet dat ze een partner uit het buitenland halen om de volgende reden: ze halen hier zelf van alles uit met zowel Turkse als Nederlandse meisjes, maar wanneer ze trouwen willen ze een onschuldig, lief, naïef meisje uit Turkije die hen op hun wenken zal bedienen. Uiteraard zijn ze niet allemaal zo, er zitten er zat tussen die verliefd worden en iemand hierheen halen, maar een grote groep denkt wel zo" (pp. 41).

	logisch dat jonge Turken / Marokkanen huwelijkspartner zoeken en vinden in land van herkomst			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	10 (40,0%)	8 (32,0%)	7 (28,0%)	25 (100%)
vrouw	4 (18,2%)	16 (72,7%)	2 (9,1%)	22 (100%)
totaal	14 (29,8%)	24 (51,1%)	9 (19,1%)	47 (100%)

Tabel 3.2.10: Sekse t.o.v. "logisch dat jonge Turken / Marokkanen huwelijkspartner zoeken en vinden in land van herkomst"

In tabel 3.2.10 is een duidelijke afstand tussen de seksen waar te nemen op de stelling dat het logisch is dat jonge Turken en Marokkanen een huwelijkspartner zoeken en vinden in het land van herkomst. Waar 40% van de mannen aangeeft dit logisch te vinden, ziet slechts 18,2% van de vrouwen de logica hiervan in. Bijna driekwart (72,7%) van de vrouwen geeft stellig aan het juist niet logisch te vinden een huwelijkspartner in het herkomstland te zoeken. "(nee) Ik denk dat ondanks de verschillen, ze toch meer gemeen hebben met de Marokkanen + Turken in Nederland" (pp. 16). Waar dit verschil in mening tussen vrouwen en mannen vandaan komt, is op het eerste gezicht niet te verklaren. Het grotere aantal orthodoxen bij de mannelijke respondentengroep zou hier echter een factor van kunnen zijn.

	huwelijkspartners uit Turkije / Marokko trouwen om economische redenen met Turken / Marokkanen in Nederland			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	5 (20,8%)	12 (50,0%)	7 (29,2%)	24 (100%)
vrouw	11 (50,0%)	6 (27,3%)	5 (22,7%)	22 (100%)
totaal	16 (34,8%)	18 (39,1%)	12 (26,1%)	46 (100%)

Tabel 3.2.11: Sekse t.o.v. "huwelijkspartners uit Turkije / Marokko trouwen om economische redenen met Turken / Marokkanen in Nederland"

Hoe de Turkse en Marokkaanse mannen en vrouwen die deelnamen aan dit onderzoek denken over de reden van huwelijksmigranten om te trouwen met een landgenoot die reeds in Nederland woont is te zien in tabel 3.2.11. De helft van de vrouwen denkt dat er een economische reden achter zit bij deze huwelijksmigranten. Misschien is hiermee ook tabel 3.2.10 verklaard: als zij een negatieve houding hebben ten opzichte van huwelijksmigranten en juist denken dat velen van hen om economische redenen met iemand in Nederland trouwen, is het voor hen zelf natuurlijk niet logisch om iemand te zoeken in het land van herkomst.

Van de mannen denkt slechts 20,8% dat er om economische redenen wordt getrouwd en is de helft juist vrij stellig in zijn mening dat dit niet gebeurt. Uit de enquêtes bleek wèl dat de vrouwen hun antwoord vaker nuanceerden als ze ‘ja’ antwoordden: “(ja) je kan natuurlijk niet iedereen over één kam scheren. Er zitten uitzonderingen bij, maar over het algemeen is het wel zo” (pp. 17).

Onderwerp 6: huwelijken van mensen van Turkse of Marokkaanse afkomst met Nederlanders

	Marokkaanse / Turkse vrouw mag met een Nederlander trouwen			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	13 (52,0%)	9 (36,0%)	3 (12,0%)	25 (100%)
vrouw	19 (86,4%)	1 (4,5%)	2 (9,1%)	22 (100%)
totaal	32 (68,1%)	10 (21,3%)	5 (10,6%)	47 (100%)

Tabel 3.2.12: Sekse t.o.v. “Marokkaanse / Turkse vrouw mag met een Nederlander trouwen”

Op de vraag of een Marokkaanse of Turkse man met een Nederlander mag trouwen is door beide seksen hetzelfde geantwoord: het grootste deel, zo’n 85% antwoordde positief op deze vraag. Op de vraag of een Marokkaanse of Turkse vrouw met een Nederlander mag trouwen, blijken beide seksen het echter niet eens te zijn (tabel 3.2.12). In dit geval vindt slechts 52% van de mannen dat dit geoorloofd is. Ook hieruit kan wederom worden geconcludeerd dat mannen sterker terug vallen op de islamitische regel dat islamitische vrouwen niet mogen huwen met een niet-islamitische man. “(ja) met het geloofsvoorwaard. In dit geval dient hij moslim te zijn” (pp. 8). Dit betekent dan dus wel dat de respondenten die hier met ‘nee’ antwoordden er impliciet vanuit zijn gegaan dat een Marokkaanse of Turkse vrouw islamitisch is en een Nederlander op voorhand al niet.

Wat betreft de invloed die dit heeft op de partnerkeuze van vrouwen zou kunnen worden gesteld dat de hoogopgeleide respondentes die aan dit onderzoek hebben meegewerkt over het algemeen de mogelijkheid van een autochtone Nederlander als partner niet volledig uitsluiten.

Onderwerp 7: belang van hetzelfde geloof binnen een huwelijk

	huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	11 (44,0%)	9 (36,0%)	5 (20,0%)	25 (100%)
vrouw	7 (31,8%)	12 (54,5%)	3 (13,6%)	22 (100%)
totaal	18 (38,3%)	21 (44,7%)	8 (17,0%)	47 (100%)

Tabel 3.2.13: Sekse t.o.v. “huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben”

De mannen lijken meer dan de vrouwen van mening dat een huwelijk alleen kans van slagen heeft als beide partners hetzelfde geloof hebben (tabel 3.2.13). Op zich vreemd, omdat juist zij volgens de islam wel mogen trouwen met een niet-moslim. De verklaring zou echter kunnen liggen in het feit dat er van het totaal aantal respondenten meer mannelijke orthodoxen (64% van de mannen is namelijk

orthodox) dan vrouwelijke orthodoxen (slechts 36,4% van de vrouwen is orthodox) zijn. Om hier een duidelijker inzicht in te krijgen, zal dezelfde variabele nog een keer worden bekeken, maar dan opgesplitst naar de mate van orthodoxie.

	huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	9 (56,3%)	4 (25,0%)	3 (18,8%)	16 (100%)
vrouw	3 (37,5%)	2 (25,0%)	3 (37,5%)	8 (100%)
totaal	12 (50,0%)	6 (25,0%)	6 (25,0%)	24 (100%)

Tabel 3.2.14: Sekse t.o.v. "huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben" voor de orthodoxe groep

In tabel 3.2.14 wordt alleen gekeken naar de mening van de orthodoxe respondenten op de vraag of een huwelijk alleen kans van slagen heeft als beide partners hetzelfde geloof hebben. Voor zowel de mannelijke als de vrouwelijke groep antwoordt 25% van niet. Een groter deel van de mannen (56,3% t.o.v. 37,5% van de vrouwen) geeft echter aan dat zij wel denken dat geloof belangrijk is voor de slagingskans van een huwelijk, terwijl vrouwen iets vaker het antwoord 'weet niet' hebben aangekruist. Ook onder degenen die 'nee' invullen als antwoord zien wel problemen in een huwelijk met partners die een verschillend geloof aanhangen: "(Nee) maar het is wel lastig" (pp.4).

	huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben			totaal
	ja	nee	weet niet	
man	2 (22,2%)	5 (55,6%)	2 (22,2%)	9 (100%)
vrouw	4 (28,6%)	10 (71,4%)	2 (0,0%)	14 (100%)
totaal	6(26,1%)	15 (65,2%)	2 (8,7%)	23 (100%)

Tabel 3.2.15: Sekse t.o.v. "huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben" voor de niet-orthodoxe groep

Zoals te verwachten en zoals reeds in § 3.1 aangegeven, schatten de niet-orthodoxen de kansen van een gemengd huwelijk op het gebied van geloof hoger in dan de orthodoxen. De mening van mannen en vrouwen lijkt op dit gebied niet veel te verschillen.

Uit de hierboven gepresenteerde gegevens zou kunnen worden geconcludeerd dat het vooral de orthodoxe mannen zijn die vinden dat een huwelijk alleen kans van slagen heeft als beide partners hetzelfde geloof hebben. Er is echter geen duidelijke verklaring te vinden waarom juist de mannen sterker deze mening aanhangen dan vrouwen. Bovendien zijn door het opsplitsen van de totale respondentengroep in zowel sekse als mate van orthodoxie de geanalyseerde subgroepen wel erg klein geworden, waardoor elk antwoord een vrij grote invloed heeft op het percentage. De toevalsfactor wordt dus wel erg groot. Daarom zal de verschilverklaring wat betreft deze variabele worden gehouden op de mate van orthodoxie en wordt er vanuit gegaan dat sekse geen verschil in antwoorden teweegbrengt en als dusdanig geen invloed heeft op de attitude van partnerkeuze wat betreft dit onderwerp, namelijk slagingskans van een huwelijk tussen partners van een verschillend geloof.

§ 3.3 Verschil in attitude ten aanzien van partnerkeuze tussen Turkse en Marokkaanse respondenten

De 47 allochtone deelnemers aan dit onderzoek zijn onder te verdelen in 27 Marokkaanse en 20 Turkse respondenten. De vraag is nu of de Marokkaanse groep zich onderscheidt ten opzichte van de Turkse groep wat betreft diens attitude omtrent verschillende aspecten van partnerkeuze. In deze paragraaf zal worden gekeken op welke onderwerpen en de daarbij behorende variabelen de beide groepen al of niet van elkaar verschillen in hun antwoorden.

Aan de hand van kruistabellen, waarbij de variabele etniciteit wordt afgezet tegen de attitudevariabelen, komen vele opmerkelijke zaken naar voren. Op zes van de acht onderwerpen is een verschil waar te nemen tussen de beide groepen, die hieronder zullen worden besproken.

Onderwerp 1: huwelijken van moslims met niet-moslims

	moslim-man moet trouwen met moslim-vrouw			totaal
	ja	nee	weet niet	
Marokkaans	13 (48,1%)	11 (40,7%)	3 (11,1%)	27 (100%)
Turks	7 (35,0%)	12 (60,0%)	1 (5,0%)	20 (100%)
totaal	20 (42,6%)	23 (48,9%)	4 (8,5%)	47 (100%)

Tabel 3.3.1: Etniciteit t.o.v. "moslim-man moet trouwen met moslim-vrouw"

	moslim-vrouw moet trouwen met moslim-man			totaal
	ja	nee	weet niet	
Marokkaans	22 (81,5%)	3 (11,1%)	2 (7,4%)	27 (100%)
Turks	8 (40,0%)	12 (60,0%)	0 (0,0%)	20 (100%)
totaal	30 (63,8%)	15 (31,9%)	2 (4,3%)	47 (100%)

Tabel 3.3.2: Etniciteit t.o.v. "moslim-vrouw moet trouwen met moslim-man"

Opvallend aan de tabellen 3.3.1 en 3.3.2 is het verschil in Turkse en Marokkaanse respondenten en dan vooral het feit dat de Turken consistent antwoorden op de beide vragen. In § 3.1 bleek een zelfde soort verhouding tussen de twee tabellen (3.1.1 en 3.1.2), namelijk dat de niet-orthodoxen op beide vragen min of meer gelijk geantwoord hadden, terwijl de orthodoxen omtrent de vrouwen een andere mening waren toegedaan dan over de mannen.

In § 3.2 kon wel een verschuiving worden waargenomen in de hele groep. Zowel een deel van de mannen als van de vrouwen vond het belangrijker dat een moslim-vrouw een moslim-man zou trouwen dan andersom. De verschuiving bij de mannelijke groep was echter wel wat hoger.

Hieruit kan worden geconcludeerd dat het feit dat een veel hoger percentage vindt dat moslim-vrouwen moeten trouwen met moslim-mannen dan dat moslim-mannen moeten trouwen met moslim-vrouwen is te wijten aan de Marokkaanse respondenten. Van het totaal aantal respondenten bleken zij ook vaker orthodox te zijn dan de Turkse groep. Het kan dus zijn dat een combinatie van etniciteit met mate van orthodoxie een grote invloed speelt op deze twee variabelen. De volgende antwoorden van een respondent geven de reden van haar verschil in antwoorden aan. Op de vraag of een moslim-man een moslim-vrouw moet trouwen antwoordt zij:

“(nee) Een man mag een niet-moslim trouwen, want de man heeft de macht en de kracht om de vrouw te overtuigen om islamitisch te worden. In de koran staat dat een vrouw daar moeilijker tot in staat is. Dat wil zeggen dat zij een man moeilijk kan bekeren, vandaar dat een man wel een niet-moslim mag trouwen en een vrouw niet” Een moslim-vrouw mag niet met een niet-moslim huwen want: “als een vrouw een niet moslim man trouwt, zullen al haar gebeden en handelingen jegens Allah niet aanvaard worden, omdat ze met een onreine man slaapt. de man is dan niet besneden” (pp. 26).

Om een beter inzicht te krijgen in welke factor nu van belang is op dit onderwerp zijn voor deze variabelen opnieuw kruistabellen gedraaid, maar nu voor de orthodoxe en de niet-orthodoxe groep apart. De niet-orthodoxe groep bleek consistent in haar antwoorden en vond dus ongeveer even vaak dat een moslim-man moest trouwen met een moslim-vrouw als andersom. Bij de orthodoxe groep lagen de percentages totaal anders, daarom zijn deze gegevens weergegeven in onderstaande tabellen 3.3.3 en 3.3.4.

	moslim-man moet trouwen met moslim-vrouw			totaal
	ja	nee	weet niet	
Marokkaans	8 (47,1%)	7 (41,2%)	2 (11,8%)	17 (100%)
Turks	4 (57,1%)	3 (42,9%)	0 (0,0%)	7 (100%)
totaal	12 (50,0%)	10 (41,7%)	2 (8,3%)	24 (100%)

Tabel 3.3.3: Etniciteit t.o.v. “moslim-man moet trouwen met moslim-vrouw” voor de orthodoxe groep

	moslim-vrouw moet trouwen met moslim-man			totaal
	ja	nee	weet niet	
Marokkaans	16 (94,1%)	0 (0,0%)	1 (5,9%)	17 (100%)
Turks	4 (57,1%)	3 (42,9%)	0 (0,0%)	7 (100%)
totaal	20 (83,3%)	3 (12,5%)	1 (4,2%)	24 (100%)

Tabel 3.3.4: Etniciteit t.o.v. “moslim-vrouw moet trouwen met moslim-man” voor de orthodoxe groep

Wat het aantal orthodoxen betreft is er een groot verschil in verhouding tussen het aantal Marokkaanse (17) en Turkse orthodoxen (7). Bovendien worden de subgroepen wederom erg klein, waardoor elk antwoord veel invloed heeft op het totale percentage. Toch kan er uit tabel 3.3.3 en tabel 3.3.4 een belangrijke conclusie worden getrokken: waar de orthodoxe Turken deze vraag vanuit zowel mannen- als vrouwen-perspectief idem beoordelen, maken de orthodoxe Marokkanen een duidelijk onderscheid in wat de moslim-man en de moslim-vrouw moet. 16 Van de 17 respondenten antwoordt namelijk dat zij vinden dat een moslim-vrouw moet trouwen met een moslim-man. Wat betreft de moslim-mannen zijn er slechts acht personen die vinden dat zij per se met een moslim-vrouw moeten trouwen.

Uit deze gegevens kan worden geconcludeerd dat vooral de orthodoxe Marokkanen het belangrijk vinden dat moslim-vrouwen trouwen met moslim-mannen. Een groot deel van hen vindt dat er voor vrouwen een andere regel geldt dan voor mannen. Wat betreft partnerkeuze betekent dit, dat de orthodoxe Marokkaanse vrouwen ook veelal op zoek zullen zijn naar een moslim als echtgenoot.

	moslim-man mag met een christelijke vrouw trouwen			totaal
	ja	nee	weet niet	
Marokkaans	20 (76,9%)	4 (15,4%)	2 (7,7%)	26 (100%)
Turks	15 (75,0%)	3 (15,0%)	2 (10,0%)	20 (100%)
totaal	35 (76,1%)	7 (15,2%)	4 (8,7%)	46 (100%)

Tabel 3.3.5: Etniciteit t.o.v. “moslim-man mag met een christelijke vrouw trouwen”

	moslim-vrouw mag met een christelijke man trouwen			totaal
	ja	nee	weet niet	
Marokkaans	5 (19,2%)	19 (73,1%)	2 (7,7%)	26 (100%)
Turks	12 (60,0%)	6 (30,0%)	2 (10,0%)	20 (100%)
totaal	17 (37,0%)	25 (54,3%)	4 (8,7%)	46 (100%)

Tabel 3.3.6: Etniciteit t.o.v. “moslim-vrouw mag met een christelijke man trouwen”

De Turkse en Marokkaanse groep zijn het met elkaar eens in hun mening of een moslim-man met een christelijke vrouw mag trouwen (tabel 3.3.5). Van beide groepen vindt namelijk ongeveer driekwart dat zo'n huwelijk mogelijk is. Wel verschillen de groepen sterk in hun mening of een moslim-vrouw met een christelijke man mag trouwen (tabel 3.3.6). Nu vindt bijna driekwart van de Marokkanen dat dit geen optie is, terwijl slechts 30% van de Turkse groep die mening deelt. Door wederom een splitsing te doen op mate van orthodoxie en dan een kruistabel te draaien, bleek dat ook nu het grootste verschil lag in de orthodoxe groep. Het zijn dus wederom de orthodoxe Marokkaanse respondenten die sterker lijken vast te houden aan de islamitische regel dat een moslima met een moslim moet trouwen.

Onderwerp 2: instemming van ouders bij de keuze voor een partner

	ouders moeten instemmen met partnerkeuze			totaal
	ja, altijd	nee, het is je eigen keuze	weet niet	
Marokkaans	9 (33,3%)	17 (63,0%)	1 (3,7%)	27 (100%)
Turks	9 (47,4%)	7 (36,8%)	3 (15,8%)	19 (100%)
totaal	18 (39,1%)	24 (52,2%)	4 (8,7%)	46 (100%)

Tabel 3.3.7: Etniciteit t.o.v. “ouders moeten instemmen met partnerkeuze”

In de Marokkaanse en Turkse cultuur wordt instemming van de ouders omtrent de gekozen partner vaak erg belangrijk gevonden. Tabel 3.3.7 geeft hierover de meningen weer van de Turkse en Marokkaanse groep afzonderlijk. De Marokkaanse respondenten vinden duidelijker dan de Turken dat de keuze voor een partner toch echt je eigen keuze moet zijn en dus niet moet afhangen van de instemming van de ouders. Toch blijken velen het wel fijn te vinden om instemming van de ouders te krijgen: “(nee, het is je eigen keuze) maar het liefst wel” (pp.1). en “(Nee, het is je eigen keuze) het is belangrijk dat je ouders het ermee eens zijn. Dit geeft je altijd een beter gevoel en je vrouw overigens ook, ze weet immers dat ze welkom is bij haar

schoonfamilie. Maar ook hier indien je echt van je vrouw houdt dan staat de familie op nummer 2” (pp. 2).

	belangrijk dat een partner wordt gekozen die voldoet aan de wensen van de ouders			totaal
	ja	nee	weet niet	
Marokkaans	11 (40,7%)	10 (37,0%)	6 (22,2%)	27 (100%)
Turks	11 (55,0%)	7 (35,0%)	2 (10,0%)	20 (100%)
totaal	22 (46,8%)	17 (36,2%)	8 (17,0%)	47 (100%)

Tabel 3.3.8: *Etniciteit t.o.v. “belangrijk dat een partner wordt gekozen die voldoet aan de wensen van de ouders”*

Tabel 3.3.8 geeft weer dat beide groepen het redelijk met elkaar eens zijn of het belangrijk is dat de partner voldoet aan de wensen van de ouders. Ongeveer een even groot deel (Marokkanen 37% en Turken 35%) vindt van niet, wel is het percentage Turken dat belangrijk vindt dat de partner voldoet aan de wensen van de ouders wat hoger dan dat van de Marokkanen. Dit komt overeen met de gegevens uit tabel 3.3.7, waarin ook meer Turken dan Marokkanen aangaven dat ouders moeten instemmen met hun partnerkeuze. Concluderend kan worden gesteld dat de Turkse respondenten meer zullen luisteren naar, en rekening houden met hun ouders in hun keuze voor een geschikte levensgezel dan de Marokkaanse respondenten. Een Marokkaanse respondente zegt hierover: *“(weet niet) het is natuurlijk wel fijn als je ouders de persoon mogen, maar als dat niet zo is en je houdt van die persoon, dan moeten zij zich er maar bij neerleggen, is immers jouw toekomst” (pp. 24).*

Onderwerp 3: uithuwelijken

Wat uithuwelijken betreft werden er aan de respondenten twee vragen gesteld, namelijk of ouders hun zonen mogen uithuwelijken en of ouders hun dochters mogen uithuwelijken. De antwoorden op beide vragen kwamen vrijwel volledig overeen en er werd dus geen verschil gemaakt in zonen of dochters door de respondenten.

	ouders mogen zonen uithuwelijken				totaal
	ja	alleen als de zoon instemt	nee, ieder moet zelf partner kunnen kiezen	weet niet	
Marokkaans	0 (0,0%)	8 (29,6%)	18 (66,7%)	1 (3,7%)	27 (100%)
Turks	1 (5,0%)	11 (55,0%)	8 (40,0%)	0 (0,0%)	20 (100%)
totaal	1 (2,1%)	19 (40,4%)	26 (55,3%)	1 (2,1%)	47 (100%)

Tabel 3.3.9: *Etniciteit t.o.v. “ouders mogen zonen uithuwelijken”*

	ouders mogen dochters uithuwelijken				totaal
	ja	alleen als de dochter instemt	nee, ieder moet zelf partner kunnen kiezen	weet niet	
Marokkaans	0 (0,0%)	9 (33,3%)	17 (63,0%)	1 (3,7%)	27 (100%)
Turks	1 (5,0%)	11 (55,0%)	8 (40,0%)	0 (0,0%)	20 (100%)
totaal	1 (2,1%)	20 (42,6%)	25 (53,2%)	1 (2,1%)	47 (100%)

Tabel 3.3.10: Etniciteit t.o.v. "ouders mogen dochters uithuwelijken"

In tabel 3.3.9 blijkt dat de Marokkanen en Turken vrijwel allemaal vinden dat ouders hun zonen niet zomaar mogen uithuwelijken. 55% Van de Turken vindt dat dit mag als de zoon instemt. Het deel van de Marokkaanse respondenten dat dit ook vindt is toch een stuk kleiner, namelijk 29,6%. Zij zijn toch meer de mening toegedaan dat ieder zelf zijn partner moet kunnen kiezen. De reacties op de vraag of ouders hun dochters mogen uithuwelijken geven hetzelfde beeld (tabel 3.3.10). De antwoorden op deze vraag en het verschil hierin tussen de Marokkaanse en Turkse respondentengroep strookt met wat reeds bij het vorige onderwerp opviel, namelijk dat de Turken meer instemming wensen van hun ouders als het gaat om de keuze voor een partner dan de Marokkaanse respondenten.

Onderwerp 5: kenmerken van de huwelijksmarkt

	genoeg mogelijkheden om in Nederland een partner te ontmoeten			totaal
	ja	nee	weet niet	
Marokkaans	19 (70,4%)	5 (18,5%)	3 (11,1%)	27 (100%)
Turks	11 (55,0%)	5 (25,0%)	4 (20,0%)	20 (100%)
totaal	30 (63,8%)	10 (21,3%)	7 (14,9%)	47 (100%)

Tabel 3.3.11: Etniciteit t.o.v. "genoeg mogelijkheden om in Nederland een partner te ontmoeten"

Op de vraag of er voor jonge Turken en Marokkanen in Nederland genoeg mogelijkheden zijn om een partner te ontmoeten in Nederland is de Marokkaanse groep wat positiever gestemd dan de Turkse (tabel 3.3.11). 70,4% Ziet het ontmoeten van eventuele partners in Nederland als geen probleem, terwijl slechts 18,5% er vanuit gaat dat er te weinig mogelijkheden zijn.

	moeilijk om een geschikte huwelijkskandidaat in Nederland te vinden			totaal
	ja	nee	weet niet	
Marokkaans	4 (14,8%)	20 (74,1%)	3 (11,1%)	27 (100%)
Turks	7 (35,0%)	8 (40,0%)	5 (25,0%)	20 (100%)
totaal	11 (23,4%)	28 (59,6%)	8 (17,0%)	47 (100%)

Tabel 3.3.12: Etniciteit t.o.v. "moeilijk om een geschikte huwelijkskandidaat in Nederland te vinden"

Op de vraag of het moeilijk is om in Nederland een geschikte huwelijkskandidaat te vinden, wordt er consistent geantwoord met de vraag of er genoeg mogelijkheden

zijn. Uit tabel 3.3.12 blijkt dat 74,1% van de Marokkaanse respondenten het niet moeilijk vindt om in Nederland een geschikte huwelijkskandidaat te vinden. Dit komt dus ongeveer overeen met de 70,4% die ook genoeg mogelijkheden zag om in Nederland een partner te vinden. Binnen de Turkse groep is er wel een kleine verschuiving. 55% (tabel 3.3.11) Vond dat er genoeg mogelijkheden waren een partner te ontmoeten, toch zegt slechts 40% (tabel 3.3.12) dat het niet moeilijk is een geschikt iemand te vinden.

Kijkend naar het verschil tussen Turkse en Marokkaanse respondenten op deze vraag kan worden geconcludeerd dat de Marokkaanse groep haar kansen om een huwelijkskandidaat in Nederland te vinden een stuk hoger inschat (namelijk 74,1% tegenover 40% van de Turken).

	huwelijksmarkt in Nederland is te klein voor jonge Turken / Marokkanen			totaal
	ja	nee	weet niet	
Marokkaans	4 (15,4%)	18 (69,2%)	4 (15,4%)	26 (100%)
Turks	10 (50,0%)	5 (25,0%)	5 (25,0%)	20 (100%)
totaal	14 (30,4%)	23 (50,0%)	9 (19,6%)	46 (100%)

Tabel 3.3.13: Etniciteit t.o.v. “huwelijksmarkt in Nederland is te klein voor jonge Turken / Marokkanen”

Tabel 3.3.13 omvat de weergave van de gegeven antwoorden op de vraag of de huwelijksmarkt in Nederland te klein is voor jonge Turken en Marokkanen. Uitgaande van tabellen 3.3.11 en 3.3.12 zou kunnen worden verwacht dat vooral de Marokkaanse groep vindt van niet en dat de Turkse respondenten in grotere mate vinden van wel. Kijkend naar tabel 3.3.13 blijkt dat deze verwachting klopt: 69,2% van de Marokkanen vindt de huwelijksmarkt in Nederland voor hen zelf niet te klein, terwijl wel 50% van de Turkse groep problemen heeft met de grootte van de huwelijksmarkt. Een Marokkaanse geeft als antwoord dat ze niet weet of de huwelijksmarkt te klein is: “De huwelijksmarkt is eerder te ondoorzichtig” (pp. 25).

Op basis van de drie bovenstaande tabellen kan wat betreft partnerkeuze en de attitude daarop dus verwacht worden dat de Marokkaanse groep meer op zoek zal gaan naar een partner in Nederland en hier ook mogelijkheden ziet voor zichzelf en andere Turkse en Marokkaanse jongeren. Dit zou dus inhouden dat zij zich ook minder met huwelijksmigratie bezig houden en in eerste instantie minder gericht zullen zijn op het herkomstland in de zoektocht naar een partner. Omdat de Turkse groep wat minder positief gestemd is over de huwelijksmarkt voor hen in Nederland en de mogelijkheden om hier daadwerkelijk iemand te vinden, zullen zij positiever staan tegenover een partner uit het land van herkomst en waarschijnlijk ook al eerder dan de Marokkaanse respondenten gericht zijn op hun herkomstland.

	gedrag jonge Turken / Marokkanen in Nederland werkt huwelijksmigratie in de hand			totaal
	ja	nee	weet niet	
Marokkaans	8 (30,8%)	6 (23,1%)	12 (46,2%)	26 (100%)
Turks	3 (15,8%)	9 (47,4%)	7 (36,8%)	19 (100%)
totaal	11 (24,4%)	15 (33,3%)	19 (42,2%)	45 (100%)

Tabel 3.3.14: Etniciteit t.o.v. “gedrag jonge Turken / Marokkanen in Nederland werkt huwelijksmigratie in de hand”

In tabel 3.3.14 is er weer het grote aantal antwoorden op ‘weet niet’. Zoals ook in § 3.2 het geval was, kan dit te maken hebben met het feit dat de respondentengroep er geen duidelijke mening over heeft, of omdat het type ‘gedrag’ in het midden is gelaten. Wat verder opvallend is, is dat slechts 15,8% van de Turkse groep duidelijk vindt dat het gedrag van Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland huwelijksmigratie in de hand werkt, terwijl dit bij de Marokkanen ongeveer het dubbele is, namelijk 30,8%. *“(ja) de verschillen tussen de jongens en meisjes worden groter, ze groeien uit elkaar” (pp. 16)*. Dit strookt niet met de conclusie die net werd getrokken, waarin bleek dat juist de Turken minder positief gestemd waren over de huwelijksmarkt in Nederland.

	logisch dat jonge Turken / Marokkanen huwelijkspartner zoeken en vinden in land van herkomst			totaal
	ja	nee	weet niet	
Marokkaans	6 (22,2%)	15 (55,6%)	6 (22,2%)	27 (100%)
Turks	8 (40,0%)	9 (45,0%)	3 (15,0%)	20 (100%)
totaal	14 (29,8%)	24 (51,1%)	9 (19,1%)	47 (100%)

Tabel 3.3.15: *Etniciteit t.o.v. “logisch dat jonge Turken / Marokkanen huwelijkspartner zoeken en vinden in land van herkomst”*

Bij zowel de Turkse als Marokkaanse groep blijken er meer respondenten te zijn die het niet logisch vinden om een huwelijkspartner te zoeken in het land van herkomst dan wel (tabel 3.3.15). *“(nee) Ik vind juist van niet. Wat moet je nou met iemand van daar. Ze hebben ten eerste een hele andere mentaliteit en de cultuur is heel anders. Het enige wat men gemeen heeft is de taal en de achtergrond. Ik wil meer in een huwelijk. Ik wil iemand die op hetzelfde niveau denkt. Misschien bestaat diegene wel in Marokko of Turkije maar als ik hem tegenkom is het goed anders ga ik gewoon trouwen met iemand uit Nederland” (pp. 26)*. De Turkse groep vindt het in verhouding tot de Marokkanen wel logischer dat zij een huwelijkspartner zoeken en vinden in het land van herkomst (namelijk 40,0% tegenover 22,2% van de Marokkanen). Dit komt weer overeen met wat op te maken was uit de tabellen 3.3.11, 3.3.12 en 3.3.13. En ook hieruit kan dus een grotere gerichtheid van de Turken dan van de Marokkanen op de huwelijksmarkt in het herkomstland worden geconcludeerd. *“(ja) niet alleen in verband met geloof maar gewoon culturele achtergrond en de keuzemogelijkheid is veel groter” (pp. 42)*. In vergelijking met het kleinere aantal orthodoxen binnen de Turkse groep lijkt dit echter wel vreemd.

Onderwerp 7: belang van hetzelfde geloof binnen een huwelijk

	huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben			totaal
	ja	nee	weet niet	
Marokkaans	12 (44,4%)	9 (33,3%)	6 (22,2%)	27 (100%)
Turks	6 (30,0%)	12 (60,0%)	2 (10,0%)	20 (100%)
totaal	18 (38,3%)	21 (44,7%)	8 (17,0%)	47 (100%)

Tabel 3.3.16: *Etniciteit t.o.v. “huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben”*

60% Van de Turkse groep zegt dat beide partners niet per se hetzelfde geloof moeten hebben om een huwelijk te laten slagen, onder de Marokkanen is dit slechts 33,3%. Bij het interpreteren van deze gegevens moet er wel rekening mee worden gehouden dat er in dit onderzoek meer Marokkanen als orthodox zijn aangemerkt dan Turken. Dit kan uiteraard verklaren waarom zij meer belang hechten aan het geloof in de slagingskans voor een huwelijk. Zij zullen dus ook zelf sterker op zoek zijn naar een partner met hetzelfde geloof.

Onderwerp 8: liefde als basis voor een huwelijk

	Huwelijk moet in de eerste plaats gebaseerd zijn op liefde			totaal
	ja	nee	weet niet	
Marokkaans	19 (70,4%)	6 (22,2%)	2 (7,4%)	27 (100%)
Turks	18 (90,0%)	0 (0,0%)	2 (10,0%)	20 (100%)
totaal	37 (78,7%)	6 (12,8%)	4 (8,5%)	47 (100%)

Tabel 3.3.17: Etniciteit t.o.v. "huwelijk moet in de eerste plaats gebaseerd zijn op liefde"

Slechts een klein aantal van het totaal aantal respondenten vindt niet dat een huwelijk in de eerste plaats gebaseerd moet zijn op liefde. Zoals in tabel 3.3.17 te zien is, zeggen 6 van de 47 respondenten dat zij liefde niet zien als de basis voor een huwelijk. Opvallend is dat dit allen Marokkaanse respondenten zijn. Een nadere analyse van deze respondenten gaf aan dat ze alle zes als orthodox zijn aangemerkt. Er kan hier dus een verband getrokken worden met religie. Een orthodoxe Marokkaanse respondent die wel 'ja' antwoordt plaatst hier ook een nuance bij die in de lijn van het geloof ligt: "maar binnen de islamitische grenzen" (pp.1). Tevens zullen deze zes respondenten waarschijnlijk geen problemen hebben om iemand te huwen die voor hen nog relatief onbekend is, zoals iemand uit het land van herkomst.

§ 3.4 Verschil in attitude ten aanzien van partnerkeuze tussen de orthodoxe en de niet-orthodoxe Nederlandse respondenten

In deze paragraaf zal kort de aandacht worden gewijd aan de vraag of er verschillen bestaan tussen orthodoxe en niet-orthodoxe Nederlanders in hun antwoorden op de partnerkeuzevragen over jonge Turken en Marokkanen in Nederland. Het gaat hier dus niet om de partnerkeuze van hun eigen groep. Dit houdt in dat het onderwerp redelijk ver van de Nederlandse respondenten afstaat, waardoor de kans groter is dat ze over bepaalde zaken geen mening hebben.

De orthodoxe en de niet-orthodoxe groep verschillen niet in hun mening op de volgende onderwerpen:

- huwelijken van moslims met niet-moslims
- uithuwelijken
- huwelijken van mensen van Turkse of Marokkaanse afkomst met Nederlanders
- liefde als basis voor een huwelijk

Op vier van de acht onderwerpen blijken de orthodoxe en de niet-orthodoxe Nederlandse groep in meerdere of mindere mate van elkaar te verschillen.

Onderwerp 2: instemming van ouders bij de keuze voor een partner

De mate van orthodoxie bleek geen verschil van mening te geven op de vraag of ouders moeten instemmen met partnerkeuze. Wel vonden de orthodoxen het in grotere mate belangrijk dat de partner zou voldoen aan de wensen van de ouders (tabel 3.4.1.).

	belangrijk dat een partner wordt gekozen die voldoet aan de wensen van de ouders			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	4 (44,4%)	3 (33,3%)	2 (22,2%)	9 (100%)
niet-orthodox	3 (23,1%)	7 (53,8%)	3 (23,1%)	13 (100%)
totaal	7 (31,8%)	10 (45,5%)	5 (22,7%)	22 (100%)

Tabel 3.4.1: Mate van orthodoxie t.o.v. "belangrijk dat een partner wordt gekozen die voldoet aan de wensen van de ouders"

53,8% Van de niet-orthodoxen zal in zijn keuze geen rekening houden met de wensen van de ouders (tabel 3.4.1), terwijl van de orthodoxen slechts 33,3% zegt de partnerkeuze niet af te laten hangen van de ouders. Toch verdient ook bij hen die 'nee' antwoorden instemming blijkbaar wel de voorkeur: "(nee) *Natuurlijk wil iedereen liefst een partner die naar wens is bij de ouders, maar uiteindelijk is dit niet doorslaggevend*" (pp. 50).

Onderwerp 4: kenmerken van de partner

Op alle drie de onderdelen van de enquête die te maken hebben met de kenmerken van de partner tonen de orthodoxe en de niet-orthodoxe Nederlanders een verschillend beeld.

	reputatie belangrijk bij partnerkeuze			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	7 (77,8%)	1 (11,1%)	1 (11,1%)	9 (100%)
niet-orthodox	6 (46,2%)	5 (38,5%)	2 (15,4%)	13 (100%)
totaal	13 (59,1%)	6 (27,3%)	3 (13,6%)	22 (100%)

Tabel 3.4.2: Mate van orthodoxie t.o.v. "reputatie belangrijk bij partnerkeuze"

In tabel 3.4.2 blijkt dat de reputatie van de partner belangrijker is voor de orthodoxen (77,8%) dan voor de niet-orthodoxen (46,2%).

	baan / salaris van partner van belang			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	1 (11,1%)	6 (66,7%)	2 (22,2%)	9 (100%)
niet-orthodox	4 (30,8%)	8 (61,5%)	1 (7,7%)	13 (100%)
totaal	5 (22,7%)	14 (63,6%)	3 (13,6%)	22 (100%)

Tabel 3.4.3: Mate van orthodoxie t.o.v. "baan / salaris van partner van belang"

Tabel 3.4.3 laat zien dat van de niet-orthodoxen meer respondenten (30,8%) juist de baan en het salaris van de partner belangrijker vinden dan de orthodoxen (11,1%). De verschillen die deze tabel laat zien, zijn echter vrij klein. Mede vanwege de kleine respondentengroep is de kans groot dat de verschillen hier op toeval berusten.

	mening opvoeden kinderen speelt rol in keuze voor partner			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	8 (88,9%)	0 (0,0%)	1 (11,1%)	9 (100%)
niet-orthodox	6 (46,2%)	4 (30,8%)	3 (23,1%)	13 (100%)
totaal	14 (63,6%)	4 (18,2%)	4 (18,2%)	22 (100%)

Tabel 3.4.4: Mate van orthodoxie t.o.v. “mening opvoeden kinderen speelt rol in keuze voor partner”

Het verschil in de mening tussen beide groepen op de vraag of de manier van opvoeden van eventuele kinderen een rol speelt in de keuze voor een partner is wel weer vrij groot. Van de orthodoxe groep vindt 88,9% (tabel 3.4.4.) deze factor belangrijk in de keuze voor een partner, terwijl slechts 46,2% van de niet-orthodoxen hier belang aanhecht.

Uit de drie bovenstaande tabellen kan worden opgemaakt dat de orthodoxen uit de Nederlandse controlegroep tamelijk traditioneel zijn ingesteld en randvoorwaarden als reputatie en opvoeding van kinderen belangrijker vinden dan hun niet-orthodoxe landgenoten die deelnamen aan dit onderzoek.

Onderwerp 5: kenmerken van de huwelijksmarkt

	genoeg mogelijkheden om in Nederland een partner te ontmoeten		totaal
	ja	weet niet	
orthodox	5 (55,6%)	4 (44,4%)	9 (100%)
niet-orthodox	11 (84,6%)	2 (15,4%)	13 (100%)
totaal	16 (72,7%)	6 (27,3%)	22 (100%)

Tabel 3.4.5: Mate van orthodoxie t.o.v. “genoeg mogelijkheden om in Nederland een partner te ontmoeten”

Vooraf de niet-orthodoxen (84,6%, zie tabel 3.4.5) zien genoeg mogelijkheden voor jonge Turken en Marokkanen om een huwelijkspartner in Nederland aan de haak te slaan. De orthodoxe Nederlandse groep ziet wel wat meer obstakels, van hen ziet slechts 55,6% genoeg mogelijkheden.

	moeilijk om een geschikte huwelijkskandidaat in Nederland te vinden			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	1 (11,1%)	4 (44,4%)	4 (44,4%)	9 (100%)
niet-orthodox	2 (15,4%)	5 (38,5%)	6 (46,2%)	13 (100%)
totaal	3 (13,6%)	9 (40,9%)	10 (45,5%)	22 (100%)

Tabel 3.4.6: Mate van orthodoxie t.o.v. “moeilijk om een geschikte huwelijkskandidaat in Nederland te vinden”

Van zowel de orthodoxen als van de niet-orthodoxen zegt zo'n 45% dat ze niet weten of het moeilijk is voor jonge Turken en Marokkanen in Nederland om een geschikte huwelijkskandidaat te vinden (tabel 3.4.6). Verder antwoorden beide groepen (respectievelijk 44,4% en 38,5%) overwegend met 'nee', zij gaan er dus vanuit dat het geen probleem kan zijn. Tussen de groepen zijn er geen duidelijke verschillen.

	huwelijksmarkt in Nederland is te klein voor jonge Turken en Marokkanen		totaal
	nee	weet niet	
orthodox	2 (22,2%)	7 (77,8%)	9 (100%)
niet-orthodox	9 (69,2%)	4 (30,8%)	13 (100%)
totaal	11 (50,0%)	11 (50,0%)	22 (100%)

Tabel 3.4.7: Mate van orthodoxie t.o.v. "huwelijksmarkt in Nederland is te klein voor jonge Turken en Marokkanen"

Tabel 3.4.7 geeft aan dat 69,2% van de niet-orthodoxen denkt dat de huwelijksmarkt in Nederland groot genoeg is voor jonge Turken en Marokkanen. Bij de orthodoxe groep denkt slechts 22,2% dit, zij houden namelijk een slag om de arm door vooral 'weet niet' (77,8%) te antwoorden. Zij lijken dus een minder sterke mening te hebben dan de niet-orthodoxe groep.

	gedrag jonge Turken / Marokkanen in Nederland werkt huwelijksmigratie in de hand			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	3 (33,3%)	1 (11,1%)	5 (55,6%)	9 (100%)
niet-orthodox	9 (69,2%)	0 (0,0%)	4 (30,8%)	13 (100%)
totaal	12 (54,5%)	1 (4,5%)	9 (40,9%)	22 (100%)

Tabel 3.4.8: Mate van orthodoxie t.o.v. "gedrag jonge Turken / Marokkanen in Nederland werkt huwelijksmigratie in de hand"

In tabel 3.4.8 is het wederom een groot deel van de orthodoxe groep die geen duidelijke mening heeft op de vraag of het gedrag van jonge Turken en Marokkanen in Nederland huwelijksmigratie in de hand werkt. 55,6% van hen zegt het namelijk niet te weten. De niet-orthodoxen zijn veel duidelijker in hun oordeel: 69,2% van hen antwoordt namelijk met 'ja'. "(ja) ze integreren denk ik niet genoeg" (pp. 57).

	logisch dat jonge Turken / Marokkanen huwelijkspartner zoeken en vinden in land van herkomst			totaal
	ja	nee	weet niet	
orthodox	6 (66,7%)	2 (22,2%)	1 (11,1%)	9 (100%)
niet-orthodox	2 (15,4%)	9 (69,2%)	2 (15,4%)	13 (100%)
totaal	8 (36,4%)	11 (50,0%)	3 (13,6%)	22 (100%)

Tabel 3.4.9: Mate van orthodoxie t.o.v. "logisch dat jonge Turken / Marokkanen huwelijkspartner zoeken en vinden in land van herkomst"

Wel wordt door beide groepen een duidelijk oordeel gegeven op de vraag of het logisch is dat een huwelijkspartner wordt gezocht in het land van herkomst. In tabel 3.4.9 blijkt echter wel dat deze oordelen tussen beide groepen volledig verschillen. Zo vindt 66,7% van de orthodoxe groep het wel logisch, terwijl 69,2% van de niet-orthodoxen geen enkele logica kan vinden in het feit dat men huwelijkspartners zoekt in het herkomstland.

Aan de hand van bovenstaande kenmerken van de huwelijksmarkt moet men wel concluderen dat de niet-orthodoxen een duidelijker standpunt innemen wat de

partnerkeuze betreft van jonge Turken en Marokkanen in Nederland dan de orthodoxen. De orthodoxen houden meer een slag om de arm, of ze vinden misschien dat ze te weinig van het onderwerp afweten om een eigen duidelijke mening te kunnen vormen.

Onderwerp 7: belang van hetzelfde geloof binnen een huwelijk

	huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben		
	nee	weet niet	totaal
orthodox	5 (55,6%)	4 (44,4%)	9 (100%)
niet-orthodox	12 (92,3%)	1 (7,7%)	13 (100%)
totaal	17 (77,3%)	5 (22,7%)	22 (100%)

Tabel 3.4.10: Mate van orthodoxie t.o.v. "huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben"

Van de Nederlandse groep antwoordt geen enkele respondent dat een huwelijk alleen kans van slagen heeft als beide partners hetzelfde geloof hebben. De niet-orthodoxen zijn heel stellig en 92,3% van hen antwoordt dan ook met 'nee'. De orthodoxen houden de weg wat meer open, 44,4% van hen antwoordt namelijk dat ze het niet weten. Juist omdat zij zelf gelovig zijn, zullen zij waarschijnlijk wel meer problemen zien als er 'twee geloven op één kussen slapen'.

Vergelijking van beide groepen geeft dus aan dat orthodoxen zich beter lijken te kunnen of willen inleven in de problemen van de Turken en Marokkanen in Nederland op het gebied van partnerkeuze. Vanwege het feit dat zij een minder duidelijk standpunt vormen lijken zij tevens positiever te staan tegenover de partnerkeuzeproblemen van de Turkse en Marokkaanse bevolking dan de niet-orthodoxe groep.

Aan de hand van deze paragraaf kan worden geconcludeerd dat er genoeg verschillen zijn tussen de niet-orthodoxe en de orthodoxe groep om hen afzonderlijk te vergelijken met de allochtone subgroepen.

§ 3.5 Verschil in attitude ten aanzien van partnerkeuze tussen de Nederlandse respondenten en de allochtone respondenten

Het zal duidelijk zijn dat voor een groot deel van de vragen en onderwerpen uit de enquête de betrokkenheid van de Turkse en Marokkaanse groep groter is dan voor de Nederlandse groep. Waar het voor de Turken en Marokkanen echt om henzelf gaat, gaat het voor de Nederlanders om 'die anderen'. Voor de Nederlanders waren bepaalde onderwerpen geen issue, waardoor ze daar vrijwel allemaal hetzelfde op antwoordden. De differentiatie in antwoorden binnen de eigen Nederlandse groep is dan nul of minimaal. Het verschil met de allochtone groep kan echter toch heel groot zijn. Op bepaalde onderwerpen, zoals uithuwelijken ligt dit uiteraard in de lijn der verwachtingen, daarom is het ook niet interessant om alleen naar die verschillen te kijken. Zeker zo interessant is het om na te gaan op welke onderwerpen de antwoorden van de Nederlanders overeen komen met die van de Turkse en Marokkaanse groepen. In § 3.4 bleek reeds dat de Nederlanders, opgesplitst in mate van orthodoxie op enkele onderwerpen verschilden van elkaar. Nu zal worden gekeken naar de verschillen, maar ook naar de overeenkomsten van de Nederlandse subgroepen met de allochtone groepen. Wel dient er bij het interpreteren van de

gegevens rekening te worden gehouden met de verschillen in grootte van beide groepen. De Nederlandse groep telt namelijk slechts 9 orthodoxen en 13 niet-orthodoxen, terwijl dit bij de allochtone groep respectievelijk 24 en 23 is. Een Nederlandse respondent heeft minimaal twee keer zoveel invloed op het percentage dan een allochtone respondent.

Onderwerp 1: huwelijken van moslims met niet-moslims

Op alle vier de variabelen toonden alle Nederlanders hetzelfde beeld. Ze vonden dat een moslim-man of vrouw niet per se moet trouwen met een moslim-vrouw of man. Tevens vonden ze allemaal dat een moslim-man met een christelijke vrouw mag trouwen en een moslim-vrouw met een christelijke man. Zoals in de vorige paragrafen van dit hoofdstuk bleek, antwoordden de allochtonen hier niet eensgezind op.

Onderwerp 2: instemming ouders bij de keuze voor een partner

	ouders moeten instemmen met partnerkeuze			totaal
	ja, altijd	nee, het is je eigen keuze	weet niet	
allochtoon	18 (39,1%)	24 (52,2%)	4 (8,7%)	46 (100%)
autochtoon	0 (0,0%)	19 (86,4%)	3 (13,6%)	22 (100%)
orth. all	9 (39,1%)	11 (47,8%)	3 (13,0%)	23 (100%)
orth. aut	0 (0,0%)	7 (77,8%)	2 (22,2%)	9 (100%)
niet-orth. all	9 (39,1%)	13 (56,5%)	1 (4,3%)	23 (100%)
niet-orth. aut	0 (0,0%)	12 (92,3%)	1 (7,7%)	13 (100%)
totaal	18 (26,5%)	43 (63,2%)	7 (10,3%)	68 (100%)

Tabel 3.5.1: Allochtone en autochtone orthodoxen t.o.v. "ouders moeten instemmen met partnerkeuze"

Uit tabel 3.5.1 is op te maken dat geen enkele Nederlander vindt dat de ouders altijd moeten instemmen met partnerkeuze, terwijl 39,1% van de allochtonen vindt van wel. De verdeling naar orthodoxen en niet-orthodoxen bij de allochtonen is gelijk, dit heeft dus geen invloed gehad op de antwoorden bij deze vraag.

	belangrijk dat een partner wordt gekozen die voldoet aan wensen van ouders			totaal
	ja, altijd	nee, het is je eigen keuze	weet niet	
allochtoon	22 (46,8%)	17 (36,2%)	8 (17,0%)	47 (100%)
autochtoon	7 (31,8%)	10 (45,5%)	5 (22,7%)	22 (100%)
orth. all	9 (37,5%)	9 (37,5%)	6 (25,0%)	24 (100%)
orth. aut	4 (44,4%)	3 (33,3%)	2 (22,2%)	9 (100%)
niet-orth. all	13 (56,5%)	8 (34,8%)	2 (8,7%)	23 (100%)
niet-orth. aut	3 (23,1%)	7 (53,8%)	3 (23,1%)	13 (100%)
totaal	29 (42,0%)	27 (39,1%)	13 (18,8%)	69 (100%)

Tabel 3.5.2: Allochtonen en autochtonen opgesplitst naar orthodoxie t.o.v. "belangrijk dat een partner wordt gekozen die voldoet aan wensen van ouders"

Opvallend in tabel 3.5.2 is dat de orthodoxe Nederlanders (44,4%) het wel belangrijker vinden dan de orthodoxe allochtonen (37,5%) dat de partner voldoet aan

de wensen van de ouders. Blijkbaar zijn deze orthodoxe Nederlandse respondenten net zo gevoelig voor de wensen van de ouders, maar is het voor hen geen must om toestemming te krijgen.

Onderwerp 3: uithuwelijken

Wat uithuwelijken betreft is 97,1% van alle antwoorden gevallen in de categorieën ‘alleen als de zoon of dochter instemt met het huwelijk’ en ‘nee, iedereen moet zelf zijn partner kunnen kiezen’. Bij de Nederlandse groep viel 90,9% in die laatste categorie. Omdat er dan geen verdeling is te maken naar verschil in antwoorden tussen orthodoxe en niet-orthodoxe Nederlanders, kan worden geconcludeerd dat mate van religie geen invloed heeft op hun mening omtrent uithuwelijken. Bij het bespreken van de verschillen tussen orthodoxe en niet-orthodoxe allochtonen in § 3.1 is dit onderwerp overigens ook niet aan bod gekomen, omdat er ook geen verschil in antwoorden bleek tussen deze groepen. De verschillende antwoorden op dit onderwerp hebben niets te maken met mate van orthodoxie, maar blijkbaar wel met etniciteit zoals te zien was in § 3.3.

Onderwerp 4: kenmerken van de partner

	reputatie belangrijk bij partnerkeuze			totaal
	ja	nee	weet niet	
allochtoon	34 (73,9%)	8 (17,4%)	4 (8,7%)	46 (100%)
autochtoon	13 (59,1%)	6 (27,3%)	3 (13,6%)	22 (100%)
orth. all	18 (75,0%)	5 (20,8%)	1 (4,2%)	24 (100%)
orth. aut	7 (77,8%)	1 (11,1%)	1 (11,1%)	9 (100%)
niet-orth. all	16 (72,7%)	3 (13,6%)	3 (13,6%)	22 (100%)
niet-orth. aut	6 (46,2%)	5 (38,5%)	2 (15,4%)	13 (100%)
totaal	47 (69,1%)	14 (20,6%)	7 (10,3%)	68 (100%)

Tabel 3.5.3: Allochtonen en autochtonen opgesplitst naar orthodoxie t.o.v. “reputatie belangrijk bij partnerkeuze”

73,9% (tabel 3.5.3) Van de allochtonen vindt de reputatie van de partner belangrijk. Bij de autochtonen ligt dat percentage wat lager, namelijk op 59,1%. Nadere analyse op orthodoxie wijst uit dat dit verschil bij de niet-orthodoxe groepen ligt. Slechts 46,2% van de niet-orthodoxe autochtonen vindt de reputatie belangrijk, terwijl 72,7% van de niet-orthodoxe allochtonen dit vindt. Voor de allochtonen is het belang van de reputatie dus blijkbaar niet toe te schrijven aan mate van orthodoxie. Het belang hiervan zou meer kunnen worden toegeschreven aan cultuur.

Wat de factor baan en salaris van de partner betreft, waren er iets meer allochtonen die dit belangrijk vonden. De verschillen tussen de twee orthodoxe groepen en de twee niet-orthodoxe groepen waren echter ongeveer even groot. In § 3.2 werd reeds opgemerkt dat de mate van belang van deze factor waarschijnlijk toe te schrijven is aan sekse en dus niet aan mate van orthodoxie.

	mening opvoeden kinderen speelt rol in keuze voor partner			totaal
	ja	nee	weet niet	
allochtoon	38 (80,9%)	6 (12,8%)	3 (6,4%)	47 (100%)
autochtoon	14 (63,6%)	4 (18,2%)	4 (18,2%)	22 (100%)
orth. all	20 (83,3%)	2 (8,3%)	2 (8,3%)	24 (100%)
orth. aut	8 (88,9%)	0 (0,0%)	1 (11,1%)	9 (100%)
niet-orth. all	18 (78,3%)	4 (17,4%)	1 (4,3%)	23 (100%)
niet-orth. aut	6 (46,2%)	4 (30,8%)	3 (23,1%)	13 (100%)
totaal	52 (75,4%)	10 (14,5%)	7 (10,1%)	69 (100%)

Tabel 3.5.4: Allochtonen en autochtonen opgesplitst naar orthodoxie t.o.v. "mening opvoeden kinderen speelt rol in keuze voor partner"

Net als bij de factor reputatie, is in tabel 3.5.4 te zien dat een hoger percentage van de allochtonen ook de mening over het opvoeden van eventuele kinderen belangrijker vindt dan de autochtonen. Nadere analyse op orthodoxie wijst ook nu weer uit dat dit verschil tussen de niet-orthodoxe groepen ligt. Slechts 46,2% van de niet-orthodoxe autochtonen vindt de mening over opvoeden van kinderen belangrijk, terwijl 78,3% van de niet-orthodoxe allochtonen dit vindt. Voor de allochtonen is het belang van de mening over opvoeding dus blijkbaar niet toe te schrijven aan mate van orthodoxie. Het belang hiervan zou meer kunnen worden toegeschreven aan cultuur. Het feit dat de orthodoxe autochtonen meer belang hechten aan deze factor kan wederom liggen in het feit dat zij vaak nog wat traditioneler zijn dan de niet-orthodoxe groep.

Onderwerp 5: kenmerken van de huwelijksmarkt

Wordt gekeken naar de zes factoren die te maken hebben met de huwelijksmarkt van de Turkse en Marokkaanse groepen in Nederland, dan komen er enkele opmerkelijke zaken naar voren.

	genoeg mogelijkheden om in Nederland een partner te ontmoeten			totaal
	ja	nee	weet niet	
allochtoon	30 (63,8%)	10 (21,3%)	7 (14,9%)	47 (100%)
autochtoon	16 (72,7%)	0 (0,0%)	6 (27,3%)	22 (100%)
orth. all	13 (54,2%)	5 (20,8%)	6 (25,0%)	24 (100%)
orth. aut	5 (55,6%)	0 (0,0%)	4 (44,4%)	9 (100%)
niet-orth. all	17 (73,9%)	5 (21,7%)	1 (4,3%)	23 (100%)
niet-orth. aut	11 (84,6%)	0 (0,0%)	2 (15,4%)	13 (100%)
totaal	46 (66,7%)	10 (14,5%)	13 (18,8%)	69 (100%)

Tabel 3.5.5: Allochtonen en autochtonen opgesplitst naar orthodoxie t.o.v. "genoeg mogelijkheden om in Nederland een partner te ontmoeten"

Een wat groter deel van de autochtone (72,7%, tabel 3.5.5) dan van de allochtone respondenten (63,8%) denkt dat er genoeg mogelijkheden zijn voor Turkse en Marokkaanse jongeren om in Nederland een partner te vinden. Kijkend naar de vier subgroepen valt op dat van beide orthodoxe groepen een ongeveer even groot percentage denkt dat er genoeg mogelijkheden zijn. Wel ligt dit aantal lager dan bij de niet-orthodoxen. Zowel van de allochtone als van de autochtone groep niet-

orthodoxen zijn meer respondenten positief gestemd over de mogelijkheden dan bij de orthodoxe groepen. Tevens zijn de niet-orthodoxe Nederlandse respondenten nog positiever dan de niet-orthodoxe allochtone groep. Blijkbaar is het voor de strenger gelovigen dus moeilijker om iemand te vinden die op één lijn zit in Nederland en kunnen de orthodoxe Nederlanders zich beter inleven in de problemen die Turkse en Marokkaanse jongeren hebben wat hun mogelijkheden op de huwelijksmarkt betreft. Een Turkse orthodoxe respondent die vindt dat er niet genoeg mogelijkheden zijn, stelt het volgende voor: *“Er zouden meer sociale activiteiten moeten plaatsvinden waarbij jongeren elkaar kunnen ontmoeten. Vb. zijn: discussie avonden over het geloof, activiteiten door studieverenigingen, etc. (pp. 30).*

Binnen de autochtone groep denkt 40,9% dat het niet moeilijk is voor jonge Turken en Marokkanen om in Nederland een huwelijkspartner te vinden. Van henzelf denkt 59,6% dat het niet moelijk is. Dit lijkt een typisch verschil, omdat je gezien het gebrek aan kennis over dit onderwerp bij de autochtonen, in eerste instantie zou denken dat het de autochtonen zijn die vaker aan zouden geven dat het niet moeilijk is. Toch blijkt het gebrek aan voorkennis de oorzaak van dit optische verschil. 45,5% Van de autochtonen geeft namelijk het antwoord ‘weet niet’ op deze vraag. *“(weet niet) Aan de ene kant zijn ze relatief vrij, maar ze zitten volgens mij nog wel vast aan ‘oude’ ideeën omtrent hoe de partner moet zijn” (pp. 60).* Orthodoxie lijkt geen verschil te maken in het antwoordgedrag.

	huwelijksmarkt in Nederland is te klein voor jonge Turken / Marokkanen			totaal
	ja	nee	weet niet	
allochtoon	14 (30,4%)	23 (50,0%)	9 (19,6%)	46 (100%)
autochtoon	0 (0,0%)	11 (50,0%)	11 (50,0%)	22 (100%)
orth. all	6 (25,0%)	10 (41,7%)	8 (33,3%)	24 (100%)
orth. aut	0 (0,0%)	2 (22,2%)	7 (77,8%)	9 (100%)
niet-orth. all	8 (36,4%)	13 (59,1%)	1 (4,5%)	22(100%)
niet-orth. aut	0 (0,0%)	9 (69,2%)	4 (30,8%)	13 (100%)
totaal	14 (20,6%)	34 (50,0%)	20 (29,4%)	68 (100%)

Tabel 3.5.6: Allochtonen en autochtonen opgesplitst naar orthodoxie t.o.v. *“huwelijksmarkt in Nederland is te klein voor jonge Turken / Marokkanen”*

In tabel 3.5.6 is te zien dat geen enkele autochtone respondent denkt dat de huwelijksmarkt te klein is, 50% denkt van niet, dit is evenveel als bij de allochtone groep. Typisch is dat de andere helft van de autochtonen zegt niet te weten of de huwelijksmarkt te klein is. Vooral de orthodoxe autochtonen bleken dit antwoord te hebben gegeven (namelijk 77,8% van hen), terwijl van de niet-orthodoxe allochtonen 69,2% vind dat de arbeidsmarkt niet te klein is. Ook wat de allochtonen betreft geeft een veel groter deel van de orthodoxen aan (33,3% tegenover 4,5% van de niet-orthodoxen) dat ze niet weten of de huwelijksmarkt voor hen te klein is. De allochtonen en de autochtonen denken dus wel verschillend over de grootte van de huwelijksmarkt, maar ook de mate van orthodoxie is van belang. De orthodoxen als groep schatten de huwelijksmarkt kleiner in, dan de niet-orthodoxen. Natuurlijk zijn er wel verschillen tussen de ortodoxe allochtone groep en de orthodoxe autochtone, maar ze denken wel in dezelfde lijn, zeker in vergelijking tot beide niet-orthodoxe groepen. Blijkbaar zien de niet-orthodoxen over het algemeen de zaak weer wat positiever in dan de orthodoxen, mede vanwege het feit dat zij minder hechten aan

zaken omtrent het geloof die hun weerslag hebben op partnerkeuze. Dat geloof inderdaad zijn effect heeft op de huwelijksmarkt blijkt uit het volgende citaat: “(ja) De markt is op zichzelf wellicht voldoende. Echter, merk je zelf dat een bepaalde groep al snel afvalt vanwege het opleidingsniveau en / of het beleven van het geloof” (pp. 30). Niet de markt zelf, maar de segmentatie van de huwelijksmarkt blijkt het grootste probleem.

	gedrag jonge Turken / Marokkanen in Nederland werkt huwelijksmigratie in de hand			totaal
	ja	nee	weet niet	
allochtoon	11 (24,4%)	15 (33,3%)	19 (42,2%)	45 (100%)
autochtoon	12 (54,5%)	1 (4,5%)	9 (40,9%)	22 (100%)
orth. all	5 (20,8%)	9 (37,5%)	10 (41,7%)	24 (100%)
orth. aut	3 (33,3%)	1 (11,1%)	5 (55,6%)	9 (100%)
niet-orth. all	6 (28,6%)	6 (28,6%)	9 (42,9%)	21 (100%)
niet-orth. aut	9 (69,2%)	0 (0,0%)	4 (30,8%)	13 (100%)
totaal	23 (34,3%)	16 (23,9%)	28 (41,8%)	67 (100%)

Tabel 3.5.7: Allochtonen en autochtonen opgesplitst naar orthodoxie t.o.v. “gedrag jonge Turken / Marokkanen in Nederland werkt huwelijksmigratie in de hand”

Zowel van de allochtonen als van de autochtonen antwoordt een groot percentage dat ze niet weten of het gedrag van jonge Turken en Marokkanen in Nederland huwelijksmigratie in de hand werkt (respectievelijk 42,2 en 40,9%, zie tabel 3.5.7). “(weet niet) Ik weet niet in hoeverre ze zich anders gedragen dan in Turkije of Marokko” (pp. 56). De respondenten die hier wel een duidelijke mening over hebben, blijken het hier echter niet mee eens. Zo vindt 24,4% van de allochtonen en wel 54,2% van de autochtonen dat het gedrag wel invloed heeft op het aantal migratiehuwelijken. Kijkend naar de antwoordpercentages van de vier subgroepen dan valt op dat de grootste discrepantie in antwoorden ligt tussen de twee niet-orthodoxe groepen. 69,2% Van de niet-orthodoxe autochtonen vindt namelijk dat het gedrag een belangrijke bepalende actor is voor huwelijksmigratie, terwijl slechts 28,6% van de allochtone groep dat vindt. Weer blijken de orthodoxe autochtonen dus meer op één lijn te zitten met de groep allochtonen.

	logisch dat jonge Turken / Marokkanen huwelijkspartner zoeken en vinden in land van herkomst			totaal
	ja	nee	weet niet	
allochtoon	14 (29,8%)	24 (51,1%)	9 (19,1%)	47 (100%)
autochtoon	8 (36,4%)	11 (50,0%)	3 (13,6%)	22 (100%)
orth. all	6 (25,0%)	12 (50,0%)	6 (25,0%)	24 (100%)
orth. aut	6 (66,7%)	2 (22,2%)	1 (11,1%)	9 (100%)
niet-orth. all	8 (34,8%)	12 (52,2%)	3 (13,0%)	23 (100%)
niet-orth. aut	2 (15,4%)	9 (69,2%)	2 (15,4%)	13 (100%)
totaal	22 (31,9%)	35 (50,7%)	12 (17,4%)	69 (100%)

Tabel 3.5.8: Allochtonen en autochtonen opgesplitst naar orthodoxie t.o.v. “logisch dat jonge Turken / Marokkanen huwelijkspartner zoeken en vinden in land van herkomst”

In tabel 3.5.8 blijkt dat er geen verschil is tussen allochtone en autochtone respondenten op de vraag of het logisch is dat er naar een partner wordt gezocht in het land van herkomst. De helft van de respondenten in beide groepen vindt namelijk van niet. Bij de Nederlandse groep blijkt echter wel een groot verschil te zijn tussen de orthodoxe en de niet-orthodoxe groep, terwijl dit verschil bij de allochtone groepen veel kleiner is. *“(nee) Waarom zou dat logisch zijn, er zijn hier genoeg leuke mensen. Turks, Marokkaans of Nederlands. Het zoeken van een partner in het herkomstland is volgens mij een vorm van slechte integratie”* (pp. 57).

	huwelijkspartners uit Turkije / Marokko trouwen om economische redenen met Turken / Marokkanen in Nederland			totaal
	ja	nee	weet niet	
allochtoon	16 (34,8%)	18 (39,1%)	12 (26,1%)	46 (100%)
autochtoon	12 (54,5%)	1 (4,5%)	9 (40,9%)	22 (100%)
orth. all	6 (26,1%)	9 (39,1%)	8 (34,8%)	23 (100%)
orth. aut	4 (44,4%)	0 (0,0%)	5 (55,6%)	9 (100%)
niet-orth. all	10 (43,5%)	9 (39,1%)	4 (17,4%)	23 (100%)
niet-orth. aut	8 (61,5%)	1 (7,7%)	4 (30,8%)	13 (100%)
totaal	28 (41,2%)	19 (27,9%)	21 (30,9%)	68 (100%)

Tabel 3.5.9: Allochtonen en autochtonen opgesplitst naar orthodoxie t.o.v. “huwelijkspartners uit Turkije / Marokko trouwen om economische reden met Turken / Marokkanen in Nederland”

De antwoorden van de autochtone groep op de stelling dat er om economische redenen wordt getrouwd door huwelijksmigranten blijken weer uiteen te vallen in de twee antwoordmogelijkheden ‘ja’ en ‘weet niet’ (tabel 3.5.9). De verwachting is nu dat de orthodoxen weer voorzichtiger hebben geantwoord en minder duidelijk hun mening zullen hebben geprofileerd. Dit blijkt inderdaad waar te zijn, namelijk 55,6% van hen heeft ‘weet niet’ geantwoord, terwijl dit bij de niet-orthodoxe Nederlanders slechts 30,8% is. Een zelfde patroon is echter te zien bij de allochtone groep: namelijk ook hier denken de niet-orthodoxen meer dan de orthodoxen dat economische redenen veelal bepalend zijn om te trouwen voor huwelijksmigranten, terwijl bij de orthodoxe groep een hoger percentage antwoordt dat ze het niet weten.

Onderwerp 6: huwelijken van mensen van Turkse of Marokkaanse afkomst met Nederlanders

Op allebei de variabelen antwoordden alle Nederlanders dat zij vonden dat zowel een Marokkaanse of Turkse man als vrouw met een Nederlandse of Nederlander mag trouwen. Zoals al in de vorige paragrafen van dit hoofdstuk bleek, antwoordden de allochtonen hier niet eensgezind op.

Onderwerp 7: belang van hetzelfde geloof binnen een huwelijk

	huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben			totaal
	ja	nee	weet niet	
allochtoon	18 (38,3%)	21 (44,7%)	8 (17,0%)	47 (100 %)
autochtoon	0 (0,0%)	17 (77,3%)	5 (22,7%)	22 (100%)
orth. all	12 (50,0%)	6 (25,0%)	6 (25,0%)	24 (100%)
orth. aut	0 (0,0%)	5 (55,6%)	4 (44,4%)	9 (100%)
niet-orth. all	6 (26,1%)	15 (65,2%)	2 (8,7%)	23 (100%)
niet-orth. aut	0 (0,0%)	12 (92,3%)	1 (7,7%)	13 (100%)
totaal	18 (26,1%)	38 (55,1%)	13 (18,8%)	69 (100%)

Tabel 3.5.10: Allochtonen en autochtonen opgesplitst naar orthodoxie t.o.v. "huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben"

Tabel 3.5.10 geeft de mening weer van de respondenten op de stelling dat een huwelijk alleen kans van slagen heeft als beide partners hetzelfde geloof hebben. Niemand van de autochtonen antwoordt hierop met 'ja', wel geeft 22,7% aan het niet te weten. Weer blijkt het grootste deel hiervan bij de orthodoxe autochtone groep te liggen. Dit houdt waarschijnlijk in dat zij wel eerder problemen zullen zien binnen een huwelijk dat gemengd is op het gebied van geloof, net zoals de orthodoxe allochtonen ook meer problemen lijken te zien dan de niet-orthodoxe allochtonen.

Onderwerp 8: liefde als basis voor een huwelijk

Voor alle Nederlandse respondenten, zowel de orthodoxe als de niet-orthodoxe, is een huwelijk in de eerste plaats gebaseerd op liefde. Eerder was al te zien dat dit ook geldt voor de niet-orthodoxe allochtonen, maar dat binnen de orthodoxe allochtone groep wel 25% zegt dat zij andere zaken boven liefde stellen als basis voor een huwelijk. "(nee) dat hoeft niet, het kan ook baseren op het geloof. Een man trouwt in eerste plaats een vrouw om haar geloof en liefde komt vanzelf" (pp. 26).

Uit deze paragraaf kan dus globaal worden opgemaakt dat de niet-orthodoxe autochtonen minder vaak dan de orthodoxe autochtonen problemen zien voor Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland wat betreft partnerkeuze. De orthodoxen lijken zich beter in te kunnen leven in de eventuele problemen van de Turken en Marokkanen en liggen daarom in hun antwoorden vaker op één lijn met de allochtonen. Orthodoxie lijkt op bepaalde onderwerpen aangaande partnerkeuze invloed te hebben op meningen en attitudes, zowel binnen de allochtone als de autochtone respondentengroep.

Hoofdstuk 4

Conclusie en discussie

In § 2.1 is er kennis gemaakt met de onderzoeksvraag:

Hoe denken hoogopgeleide Turken en Marokkanen over aspecten van partnerkeuze van jonge Turken en Marokkanen in Nederland en in hoeverre speelt religie een rol in hun meningen en attitudes?

Deze onderzoeksvraag is tot stand gekomen uit het belang van religie dat naar voren kwam als zeer belangrijke factor bij partnerkeuze (hoofdstuk 1). Deze hoofdvraag is operationaliseerbaar gemaakt door hem op te splitsen in vijf deelvragen (hoofdstuk 2) en vervolgens (hoofdstuk 3) per deelvraag na te gaan wat de resultaten waren aan de hand van de enquête die was afgenomen onder jonge hoogopgeleide Turken en Marokkanen in Nederland en een Nederlandse controlegroep.

In dit hoofdstuk zal eerst per deelvraag gekeken worden naar de resultaten en conclusies die daaruit kunnen worden getrokken, waarbij ook steeds een vergelijking wordt gemaakt met de in hoofdstuk 1 uiteengezette literatuur. Vervolgens zal een antwoord geformuleerd worden op de hoofdvraag. Tot slot is er nog een korte discussie omtrent partnerkeuze en andere mogelijkheden om partnerkeuze op een passende wijze te onderzoeken.

§ 4.1 Is er verschil in de attitude tussen orthodoxe en niet-orthodoxe allochtone respondenten?

In § 3.1 zijn de resultaten gepresenteerd die uit de enquête naar voren zijn gekomen voor het verschil tussen orthodoxe en niet-orthodoxe allochtone respondenten. Wat de mate van orthodoxie betreft, is er gekozen voor een tweedeling tussen de respondenten op basis van het naleven van bepaalde regels die voortvloeien uit het geloof (§ 2.4). Van de 47 respondenten zijn er middels deze indeling 24 aangemerkt als orthodox gelovig en 23 als niet-orthodox. De verwachting die hieruit voortvloeit is dat de rol van religie op meerdere aspecten van partnerkeuze voor meer orthodoxen een belangrijke rol speelt dan voor de niet-orthodoxen. De groepen bleken inderdaad op de volgende onderwerpen van elkaar te verschillen in hun mening:

- huwelijken van moslims met niet-moslims
- huwelijken van mensen van Turkse of Marokkaanse afkomst met Nederlanders
- belang van hetzelfde geloof binnen een huwelijk
- liefde als basis voor een huwelijk

De resultaten met betrekking tot huwelijken van moslims met niet-moslims geven aan dat onder de orthodoxe respondenten vaker een mening voorkomt die de regels van het islamitische geloof volgt, daardoor ontstaat er tussen beide groepen vooral een verschil in meningen wat betreft de mogelijke huwelijkspartners voor een vrouw. De respondentengroep uit dit onderzoek volgt op dit punt dus de conclusie die Esveldt ook al trok (hoofdstuk 1), namelijk dat vooral gemengde huwelijken van vrouwen worden afgekeurd omdat zij na het huwelijk tot de familie van de man behoren, waardoor eventuele kinderen voor de islam verloren raken.

Aangaande de antwoorden die worden gegeven met betrekking tot het onderwerp 'huwelijken van mensen van Turkse of Marokkaanse afkomst met Nederlanders' ontstaat het beeld dat vrouwen naar de mening van de niet-orthodoxen meer vrijheid hebben dan naar de mening van de orthodoxen. Weer kan dus de conclusie worden getrokken dat orthodoxen de rol van geloof in hun attitude en in hun eigen partnerkeuze sterker laten meespelen dan de niet-orthodoxe respondenten. Wederom komt in dit punt ook weer de conclusie naar voren die Esveldt trok: vooral gemengde huwelijken van vrouwen worden afgekeurd. Uit haar onderzoek bleek ook dat de in de praktijk gemengd gehuwde groep vrijwel allen Turkse of Marokkaanse mannen waren met Nederlandse vrouwen..

'Belang van hetzelfde geloof binnen een huwelijk' is het onderwerp bij uitstek waarin een verschil in mening zou worden verwacht tussen beide groepen. Uit de antwoorden kan inderdaad worden geconcludeerd dat veel meer orthodoxe respondenten denken dat hetzelfde geloof belangrijk is voor de slagingskans van een huwelijk dan niet-orthodoxe. Hieruit kan de conclusie worden getrokken dat ze anders staan tegenover partnerkeuze. Een orthodox iemand zal in sterke mate op zoek gaan naar iemand die hetzelfde geloof aanhangt en dit op dezelfde manier beleeft als hij/zijzelf. Een niet-orthodox persoon daarentegen zal mogelijke huwelijkspartners met een ander geloof of een andere visie op het geloof niet bij voorbaat al afwijzen. Dit kan als gevolg hebben dat binnen de niet-orthodoxe groep meer huwelijken worden gesloten met Nederlanders of met moslims die ook minder streng zijn in de leer. Wat betreft de persoonlijke voorkeuren die de respondenten aangaven voor een huwelijkspartner in het onderzoek van Hooghiemstra, kwam onder andere religie als factor naar voren. De meisjes achten de religieuze achtergrond van de partner van belang voor een goede communicatie, terwijl de mannen godsdienst vooral belangrijk vinden als basis voor een partner die een goede moeder zal zijn en past binnen de familie. In het onderzoek van Hooghiemstra is geen verschil gemaakt op mate van orthodoxie. Dat de respondenten denken dat geloof een rol speelt in de kans van slagen voor een huwelijk blijkt dus wel, maar niet of deze verwachting groter is bij de strenger orthodoxen. Uit het feit dat de orthodoxe respondenten geloof voor de slagingskans van een huwelijk in dit onderzoek vaker van belang achten, wat ook logisch is omdat geloof voor hen sowieso een belangrijkere kernwaarde is dan voor de niet-orthodoxen, kan dus wel geconcludeerd worden dat zij in hun partnerkeuze sterk op zoek gaan naar iemand die het islamitische geloof op dezelfde wijze beleeft als zijzelf.

Het feit dat uit de resultaten bleek dat alle respondenten, op zes orthodoxe personen na, liefde als basis zagen voor een huwelijk is in principe niet meteen reden tot een conclusie dat het geloof boven liefde op de eerste plek komt in een huwelijk voor de orthodoxe respondenten. Toch is het vrij opvallend en misschien reden tot nader onderzoek. Is geloof belangrijker of toch liefde of gaat het om liefde binnen de islamitische grenzen? Wat Esveldt in dit verband opmerkt is dat de respondenten uit haar onderzoek die getrouwd zijn met een partner van dezelfde etnische afkomst in Nederland vaak als motief hadden dat ze van elkaar hielden, terwijl zij die een migratiehuwelijk hadden gesloten vaak de reden aandroegen dat de families elkaar reeds kenden of dat de partners familie zijn van elkaar. Dit zou inhouden dat de zes respondenten uit dit onderzoek die liefde niet als basis voor een huwelijk stellen, meer kans maken om uiteindelijk met een huwelijksmigrant te trouwen dan de anderen. Feit is dat ze in elk geval wel positief staan tegenover een huwelijk dat in eerste instantie gebaseerd is op andere zaken dan liefde.

De deelvraag of er een verschil is in de attitude tussen orthodoxe en niet-orthodoxe respondenten kan met 'ja' worden beantwoord. De orthodoxen vinden vaker dat vrouwen minder vrijheid moeten hebben dan mannen in hun partnerkeuze. Tevens wordt het geloof van de partner vaker dan bij niet-orthodoxen als belangrijke factor gezien om door te kunnen gaan als huwelijkskandidaat.

§ 4.2 Is er verschil in de attitude tussen allochtone mannen en vrouwen?

In § 3.2 zijn de resultaten gepresenteerd die uit de enquête naar voren zijn gekomen voor het verschil tussen mannelijke en vrouwelijke allochtone respondenten. Van de 47 respondenten waren er 25 mannelijk en 22 vrouwelijk. De groepen bleken op de volgende onderwerpen van elkaar te verschillen in hun mening:

- huwelijken van moslims met niet-moslims
- kenmerken van de partner
- kenmerken van de huwelijksmarkt
- huwelijken van mensen van Turkse of Marokkaanse afkomst met Nederlanders
- belang van hetzelfde geloof binnen een huwelijk

Bij de interpretatie van de resultaten die voortvloeiden uit deze seksevergelijking wordt rekening gehouden met het feit dat meer mannelijke (16) dan vrouwelijke (8) respondenten orthodox bleken. Dit kan natuurlijk ook een effect hebben op de verschillen die bestaan tussen mannen en vrouwen. Binnen de onderwerpen waarop zowel een orthodoxieverschil als een sekseverschil bleek, moet rekening gehouden worden met de invloed die beide zaken op elkaar hebben.

De resultaten met betrekking tot huwelijken van moslims met niet-moslims geven aan dat de mannen sterker dan de vrouwen vinden dat een vrouw per se met een moslim moet trouwen. Ook een groter deel van de vrouwelijke respondenten geeft de mannen meer vrijheid dan zichzelf, maar toch zijn er meer vrouwen dan mannen die vinden dat een moslim-vrouw niet moet trouwen met een moslim en wel met een christelijke man mag trouwen. Concluderend blijken de mannen meer de islamitische regel te volgen die stelt dat een moslim-vrouw moet trouwen met een moslim-man vanwege het geloof van de eventuele kinderen. Dat meer mannen dan vrouwen dit vinden kan uiteraard te maken hebben met het feit dat deze regel de mannen niet in hun keuzevrijheid belemmert, waardoor het voor hen makkelijk is aan deze regel vast te houden. Esveldt merkt in haar onderzoek op dat vrouwen de andere sekse er vaak van beschuldigen dat ze wel erg traditioneel zijn. Mannen blijken in dit geval inderdaad ook traditioneler, toch moet ook niet worden vergeten dat er onder de mannelijke respondenten meer orthodoxen waren, die deze regel ook belangrijker vonden zoals te zien was in § 4.1.

Binnen het onderwerp 'kenmerken van de partner' bleken de seksen op één factor te verschillen, namelijk het belang van de sociaal-economische status van de toekomstige partner. Ondanks dat de vrouwen die meededen aan dit onderzoek allen hoogopgeleid zijn en dus een goede basis hebben om in de rest van hun leven financieel onafhankelijk te zijn, vonden zij een goede baan en salaris van de partner toch vaker van belang dan de mannelijke respondenten. Dit onderwerp bleek geen verschil te maken voor de groepen opgesplitst in mate van orthodoxie, dus kan worden gesteld dat dit verschil inderdaad sekseafhankelijk is. Dit verschil is echter uiteraard, net als de andere resultaten uit dit onderzoek, niet generaliseerbaar voor alle Turken en Marokkanen in Nederland, daarvoor is de respondentengroep te klein.

De resultaten met betrekking tot de 'kenmerken van de huwelijksmarkt' geven aan dat meer vrouwen genoeg mogelijkheden zien en vaker de huwelijksmarkt niet te klein vinden dan de mannelijke respondenten. Wel vindt een iets groter deel van de vrouwen dat het moeilijk is om een geschikte persoon te vinden. De vrouwen lijken dus wel sterker dan mannen gericht op de huwelijksmarkt in Nederland omdat zij hier vaker kansen zien een geschikte partner te vinden, ook al blijkt wel dat het niet altijd even makkelijk is. De verschillen die blijken tussen beide groepen op de logica om een partner in het land van herkomst te zoeken, bevestigen dit: een veel grotere groep vrouwen dan mannen vindt het namelijk niet logisch. Dit kan ook weer samenhangen met hun ideeën over huwelijksmigranten: vrouwen denken namelijk vaker dan mannen dat dit om economische redenen gebeurt en zullen zichzelf dus willen behoeden voor zo'n type huwelijk. De hoogopgeleide achtergrond van de vrouwen kan misschien dit verschil in meningen tussen beide seksen verklaren. Hooghiemstra concludeerde dat de verschillen tussen de seksen wat betreft het uiteindelijke sluiten van een migratiehuwelijk minimaal blijken te zijn. De grotere gerichtheid van de vrouwen op de Nederlandse huwelijksmarkt moet dus niet per se ook leiden tot een huwelijk met iemand van dezelfde etnische afkomst uit Nederland. Dit kan er ook mee te maken hebben dat beide seksen elkaars gedrag vaak negatief beoordelen zoals uit de focusgroepsgesprekken van Hooghiemstra's onderzoek bleek, waardoor uiteindelijk toch voor een huwelijksmigrant wordt gekozen. Ook in het onderzoek van Esveldt bleek deze negatieve houding van beide seksen ten opzichte van elkaar. Tevens concludeerde zij dat het tekort aan mogelijke huwelijkskandidaten zich vooral zou voordoen onder vrouwen die goed zijn opgeleid. Dit zou kunnen inhouden dat de kansen die de hoogopgeleide vrouwen uit dit onderzoek in eerste instantie voor zichzelf zien toch minder gunstig blijken vanwege de grote segmentatie op de huwelijksmarkt, die Hooghiemstra ook al aanhaalde op onder meer het gebied van opleidingsniveau en sociale status, waardoor uiteindelijk toch de toevlucht wordt gezocht tot een huwelijksmigrant.

Op de vraag of een Marokkaanse of Turkse vrouw mag trouwen met een Nederlander wordt door de vrouwelijke groep vaker met 'ja' geantwoord dan door de mannen. Het grootste deel van de hoogopgeleide respondentes sluit een huwelijk met een autochtone Nederlander niet bij voorbaat uit. De mannen lijken er meer vanuit te gaan dat een Nederlander niet-moslim is en vallen dan ook weer vaker terug op het antwoord dat een Marokkaanse of Turkse vrouw niet mag trouwen met een Nederlander. Omdat dit onderwerp ook een verschil opleverde tussen de orthodoxe groepen en er meer orthodoxe mannelijke dan vrouwelijke respondenten zijn èn omdat er een religieuze factor in dit onderwerp zit, lijkt de mate van orthodoxie samen met het sekseverschil bepalend voor dit resultaat. Esveldt concludeert dat het minder vrij laten van meisjes dan jongens vooral terugkwam onder de opvattingen van de Marokkanen. Of de Marokkanen die deelnamen aan haar onderzoek over het algemeen ook orthodoxer waren dan de Turkse groep is echter onduidelijk.

Wat betreft hetzelfde geloof binnen een huwelijk leken de mannelijke respondenten hier in eerste instantie meer belang aan te hechten dan de vrouwelijke. Omdat orthodoxie echter wel eens een zeer belangrijke factor kon spelen in dit verschil in antwoorden zijn de seksegroepen opnieuw met elkaar vergeleken maar dan opgesplitst naar orthodoxie. Het verschil tussen mannen en vrouwen bleek vooral bij de orthodoxe groep te liggen. De met elkaar vergeleken groepen waren echter door de dubbele opsplitsing zo klein dat het moeilijk lijkt hieraan conclusies te verbinden. Feit is wel dat orthodoxie zeker een rol speelt in de attitude omtrent dit onderwerp. Uit het onderzoek van Hooghiemstra blijkt wel dat zowel jongens als meisjes binnen hun

persoonlijke voorkeuren voor een partner de religieuze achtergrond van belang achten. De meisjes vinden goede communicatie, die onder andere zou ontstaan door dezelfde religieuze achtergrond, met hun partner van belang voor een vertrouwelijke band en de mannelijke groep zag godsdienst als een belangrijke factor voor een vrouw die een goede moeder zal zijn en past binnen de familie.

De deelvraag of er een verschil is in de attitude tussen mannen en vrouwen kan dus wederom met 'ja' worden beantwoord. Mannen blijken vaker te vinden dan vrouwen dat meisjes minder keuzevrijheid moeten hebben in de keuze voor een partner. Ze zijn op dit gebied dus traditioneler. Deze mening lijkt echter beïnvloed door de islam die stelt dat meisjes per se met een islamiet moeten trouwen. Bovendien waren er meer mannelijke orthodoxe respondenten dan vrouwelijke, waardoor de mate van orthodoxie ook op die manier nog invloed gehad kan hebben op de verschillende antwoordpatronen. Mate van orthodoxie lijkt in dit geval dus zeker ook bepalend, maar sekse zal ook zeker zijn invloed hebben.

Omdat de attitude van vrouwen ten opzichte van de huwelijksmarkt in Nederland positiever is dan mannen zullen zij in eerste instantie meer gericht zijn op deze huwelijksmarkt dan op die van het land van herkomst.

§ 4.3 Is er verschil in de attitude tussen Turken en Marokkanen?

Een vergelijking tussen de Turkse en Marokkaanse groep geeft op het meeste aantal onderwerpen een verschil (§ 3.3), namelijk op zes van de acht. Van de 47 respondenten waren er 20 Turks en 27 Marokkaans. De groepen bleken op de volgende onderdelen van elkaar te verschillen in hun mening:

- huwelijken van moslims met niet-moslims
- instemming van ouders bij de keuze voor een partner
- uithuwelijken
- kenmerken van de huwelijksmarkt
- belang van hetzelfde geloof binnen een huwelijk
- liefde als basis voor een huwelijk

Bij de interpretatie van de resultaten die voortvloeiden uit deze etniciteitsvergelijking wordt wel weer rekening gehouden met het feit dat meer Marokkaanse (17) dan Turkse (7) respondenten orthodox bleken. Dit kan natuurlijk ook zijn effect hebben op de verschillen die lijken te bestaan tussen hen. Binnen de onderwerpen waarop zowel een orthodoxieverschil als een etniciteitsverschil bleek, moet rekening gehouden worden met de invloed die beide zaken op elkaar hebben.

De resultaten met betrekking tot huwelijken van moslims met niet-moslims geven aan dat onder de Marokkaanse respondenten vaker een mening voorkomt die de regels van het islamitische geloof volgt dan onder de Turkse respondenten; daardoor ontstaat er tussen beide groepen weer vooral een verschil in meningen wat betreft het geloof van de mogelijke huwelijkspartner voor de vrouw. Om na te gaan of dit verschil te maken heeft met het grotere aantal orthodoxe respondenten, is er een nieuwe vergelijking gemaakt. Er bleek geen verschil in mening te bestaan tussen de niet-orthodoxe Marokkaanse en niet-orthodoxe Turkse groep. Voor de orthodoxe respondenten bleek er wel een verschil te bestaan wat betreft de attitude op deze variabele tussen de verschillende etniciteiten. Waar de orthodoxe Turken voor zowel de mannen als de vrouwen hetzelfde antwoordden op de vraag of ze moeten trouwen met een andere moslim, maken de orthodoxe Marokkanen wel degelijk een

onderscheid. Blijkbaar zijn het dus vooral de orthodoxe Marokkanen die vinden dat moslim-vrouwen per se met een moslim moeten trouwen. De orthodoxe Marokkaanse vrouwen uit dit onderzoek zullen zich in hun zoektocht naar een partner dan ook richten op een moslim als echtgenoot. Esveldt trok in haar onderzoek al een zelfde soort conclusie: uit de opvattingen van de na migratie gehuwde Turken en Marokkanen over huwelijken en familiewaarden bleek dat meisjes minder vaak vrij moeten worden gelaten in hun keuze dan jongens. Deze opvatting kwam vooral heel sterk terug bij de Marokkanen. Hieraan kan dus worden toegevoegd dat het vooral voor de orthodoxe Marokkanen lijkt te gelden en dat mate van geloof dus ook een belangrijke rol zou kunnen spelen in deze opvatting.

De Turkse respondenten vinden instemming en dat de partner voldoet aan de wensen van de ouders vaker belangrijk dan de Marokkaanse respondenten. Dit leidt tot de conclusie dat de Turkse respondentengroep uit dit onderzoek in zijn keuze voor een partner de mening van de ouders vaker zal laten meetellen dan de Marokkaanse respondenten. Deze conclusie strookt echter niet met wat blijkt uit het onderzoek van Esveldt. Zij concludeert dat ondanks het feit dat de totale nog ongehuwde groep denkt zelf het meeste invloed te hebben op de partnerkeuze, het toch vooral de Marokkanen zijn die nog steeds een grote invloed voor hun ouders zien weggelegd.

In de lijn van wat werd geconcludeerd omtrent het onderwerp 'instemming van de ouders bij de keuze voor een partner', blijkt dat de Turken ook omtrent uithuwelijken minder vaak antwoordden dat ze vinden dat iedereen zelf zijn partner moet kunnen kiezen dan de Marokkanen. Concluderend kan worden gesteld dat de Turkse respondenten een grotere rol voor hun ouders zien weggelegd in de keuze voor een partner en wat dit betreft ook een positieve attitude hebben ten opzichte van de mening van hun ouders. Deze houding die de Turkse groep heeft ten aanzien van uithuwelijken is uiteraard een indicatie dat er onder hen ook meer uithuwelijkingen en dus migratiehuwelijken zullen plaatsvinden dan onder de Marokkaanse groep. Ook Hooghiemstra merkte al op dat er onder Marokkaanse mannen en vrouwen minder vaak een migratiehuwelijk werd gesloten dan onder hun Turkse seksegenoten.

Aangaande de antwoorden die worden gegeven met betrekking tot het onderwerp 'kenmerken van de huwelijksmarkt' kan worden geconcludeerd dat meer Marokkaanse dan Turkse respondenten positief zijn gestemd omtrent hun mogelijkheden op de Nederlandse huwelijksmarkt. Er kan derhalve worden gesteld dat de Marokkanen zich meer zullen richten op de huwelijksmarkt in Nederland vanwege hun positieve attitude. Een groter deel van de Turken vindt het logischer om een partner in het land van herkomst te zoeken en zal in combinatie met het feit dat ze minder vaak een positieve attitude hebben omtrent de huwelijksmarkt in Nederland dan de Marokkanen, over het algemeen meer gericht zijn op het herkomstland in hun zoektocht naar een partner. Volgens Hooghiemstra zijn het vaak de omstandigheden die iemand doen besluiten te kiezen voor een migratiehuwelijk, slechts weinigen blijken er namelijk een directe voorkeur voor te hebben. De reeds negatievere attitude van de Turkse groep wat betreft de omstandigheden op de huwelijksmarkt, zal hen eerder dan de Marokkanen doen besluiten om een partner te zoeken in het land van herkomst.

Omdat de Marokkanen vaker dan de Turkse groep denken dat een huwelijk alleen kans van slagen heeft als beide partners hetzelfde geloof hebben, zullen zij zelf ook vaker op zoek zijn naar een huwelijkspartner die dezelfde religie aanhangt. Het grotere aantal orthodoxe Marokkaanse respondenten dan orthodoxe Turken kan natuurlijk zijn effect hebben op dit verschil. Mede door de explicietheid van de rol van geloof in deze variabele is het niet onwaarschijnlijk dat vooral orthodoxie

bepalend is. Met deze variabele hangt de conclusie van Esveldt samen dat wat de tweede generatie betreft er steeds meer gemengde huwelijken worden gesloten, die vaak niet alleen etnisch maar ook religieus gemengd zullen zijn. Deze etnisch gemengde huwelijken bleken zich wel onder de Turkse bevolking voort te zetten, maar niet bij de Marokkanen. Zij wijt dit echter aan het feit dat het deel van de Marokkaanse tweede generatie dat binnen haar onderzoek reeds was getrouwd niet representatief kon worden genoemd voor de hele groep. Zij kwamen voornamelijk uit de meer traditionele milieus en Esveldt verwacht dat er ook onder hen vaker etnisch gemengde huwelijken zullen worden gesloten. Daar de Marokkaanse respondenten in dit onderzoek vooral in Marokko geboren zijn, en velen van hen tot de eerste generatie behoren, zou dit best eens invloed gehad kunnen hebben op hun antwoorden. Esveldt trekt binnen haar onderzoek tevens de conclusie dat de door haar onderzochte ongehuwde groep duidelijk verschilt omtrent waarden die van belang zijn bij partnerkeuze ten opzichte van de gehuwde groep. De traditionele waarden wat betreft 'familie', 'godsdienst' en 'tradities' zijn veel minder van belang terwijl zaken als 'respect', 'houden van' en 'gelijkheid' hoog in het vaandel zijn komen te staan. Wel blijken de Marokkanen hierin nog een stuk traditioneler dan de Turken, wat zou komen door hun kortere verblijfsduur in Nederland. Dat de meeste Marokkanen in dit onderzoek ook in Marokko zijn geboren en dus gemiddeld ook korter in Nederland verblijven dan de Turkse groep, zou wel eens als reden kunnen gelden voor hun grotere mate van orthodoxie en natuurlijk het grotere belang dat ze hechten aan godsdienst binnen een huwelijk.

Ook op de verschillen die blijken uit de variabele 'liefde als basis voor een huwelijk' kan niet voorbij worden gegaan aan de religieuze factor. Alle keren, namelijk zes, dat er geantwoord is dat een huwelijk niet in de eerste plaats gebaseerd moet zijn op liefde, blijkt dit door orthodoxe Marokkanen gedaan te zijn. De onderzoeksgroep is echter te klein om aan dit verschil een conclusie te wijden, wel is het opmerkelijk.

De deelvraag of er een verschil is in de attitude tussen Turken en Marokkanen kan wederom met 'ja' worden beantwoord. De Marokkanen, en dan vooral de orthodoxe groep, geven vrouwen in hun mening veel minder vrijheid in partnerkeuze dan de Turkse groep. Dit lijkt vreemd, maar ook Esveldt had in haar onderzoek al de conclusie getrokken dat vooral Marokkanen heel sterk deze opvatting hadden. De Turken vinden meer dan de Marokkanen de mening van de ouders belangrijk en staan ook positiever tegenover uithuwelijken. Deze attitude kan aanleiding zijn tot meer migratiehuwelijken onder de Turken dan onder de Marokkanen, iets wat uit het onderzoek van Hooghiemstra ook naar voren was gekomen. Dit verschil lijkt ook inderdaad op etniciteit te berusten en niet onderhevig te zijn aan mate van geloof. Dat de Marokkanen dezelfde godsdienst binnen een huwelijk belangrijker lijken te vinden hoeft niet per se het gevolg te zijn van de etniciteit. Zoals bekend zijn er meer Marokkaanse orthodoxen in dit onderzoek en bovendien zijn er meer Marokkanen dan Turken in respectievelijk Marokko of Turkije geboren. Door hun kortere periode in Nederland zouden traditionele waarden zoals godsdienst binnen een huwelijk voor hen nog van groter belang kunnen zijn. Het lijkt er dus op dat hier godsdienst en duur van verblijf in Nederland zeker ook invloed hebben op het verschil in de attitude.

§ 4.4 Is er verschil in de attitude tussen de orthodoxe en de niet-orthodoxe Nederlandse controlegroep?

In § 3.4 werd de aandacht gewijd aan de verschillen tussen de orthodoxe en de niet-orthodoxe respondenten van de Nederlandse controlegroep om inzicht te krijgen in eventuele verschillen omtrent hun mening ten aanzien van bepaalde aspecten van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland. Zouden er namelijk geen verschillen zijn tussen de orthodoxe en de niet-orthodoxe groep, dan zou het ook geen zin hebben de allochtone en autochtone groepen apart opgesplitst naar orthodoxie met elkaar te vergelijken. Vergelijking bleek echter wel zinvol, omdat beide groepen op de volgende onderwerpen van elkaar verschilden in hun mening:

- instemming van ouders bij de keuze voor een partner
- kenmerken van de partner
- kenmerken van de huwelijksmarkt
- belang van hetzelfde geloof binnen een huwelijk

Op de andere vier onderwerpen bleken beide groepen vrijwel hetzelfde te hebben geantwoord. Dit zal dus wel grote verschillen opleveren met de Turkse en Marokkaanse groepen, maar zal niet te wijten zijn aan de mate van orthodoxie binnen de Nederlandse controlegroep. Vergelijking van de allochtone met de autochtone groepen opgesplitst naar mate van orthodoxie lijkt zeker nuttig, maar ook het nagaan van de verschillen tussen de allochtone en autochtone groep als zodanig zou nog wel eens interessante conclusies omtrent meningen ten opzichte van partnerkeuze kunnen opleveren.

§ 4.5 Is er verschil in de attitude tussen de Turkse en Marokkaanse groep en de Nederlandse controlegroep?

In de vergelijking tussen de allochtone en de autochtone onderzoeksgroepen werd voor elk onderwerp besproken wat de verschillen waren en wat de redenen hiervoor zouden kunnen zijn. Als totaalbeeld zijn steeds de antwoorden van het gehele aantal respondenten met elkaar vergeleken maar daarnaast is gekeken naar het verschil tussen de orthodoxe allochtone en de orthodoxe autochtone groep en naar het verschil tussen de niet-orthodoxe allochtone en niet-orthodoxe autochtone groep.

Dat alle Nederlanders vinden dat een huwelijk van een moslim met een niet-moslim wel kan, is niet verwonderlijk. Zij kennen namelijk over het algemeen de islamitische regel niet en kunnen zich ook moeilijk de druk voorstellen die daardoor en door de sociale controle op jongeren wordt uitgeoefend. Bovendien is het naar Nederlandse begrippen gebruikelijk om gewoon een partner te zoeken waar je van houdt. De respondenten zijn bovendien niet ouder dan 30 jaar, wat betekent dat ze, ook al zijn ze gelovig, de problemen omtrent kerkelijk gemengde huwelijken in Nederland van iets minder dan een halve eeuw geleden niet hebben meegemaakt. Het religieus gemengde huwelijk als maatschappelijk probleem zullen zij zich dan ook grotendeels niet kunnen voorstellen.

Wat de rol van de ouders betreft gaf Esveldt al aan dat in zowel de Turkse als de Marokkaanse samenleving de groep of familie centraal staat en dat individuele belangen hieraan ondergeschikt zijn. Ook Hooghiemstra dichtte veel invloed aan de rol van de familie toe wat betreft partnerkeuze. Dat 39,1% van de Turken en Marokkanen vindt dat ouders altijd moeten instemmen met partnerkeuze houdt hier

uiteraard verband mee. Voor de Nederlandse controlegroep geldt instemming niet als absolute must, maar het wordt wel als fijn ervaren. Waarschijnlijk is familie voor vrijwel iedereen, waar ook ter wereld, belangrijk en natuurlijk is instemming van je geliefden omtrent je keuzes altijd van belang. Wel is het zo dat de sociale controle binnen de Turkse en Marokkaanse gemeenschappen relatief groot is. Bovendien kennen zij een traditie waarin ouders zich altijd intensief hebben bemoeid met partnerkeuze, vooral vanwege de uithuwelijkingstraditie. Deze invloed is nog steeds sterk voelbaar, wat een reden kan zijn dat een deel van de Marokkaanse en Turkse respondenten absoluut vindt dat de ouders moeten instemmen.

Op mate van orthodoxie bleken zowel de Nederlandse als de allochtone groep niet te verschillen in hun mening omtrent uithuwelijken. Bij de allochtonen bleek er alleen een verschil op etniciteit te bestaan, terwijl de Nederlanders het vrijwel volledig met elkaar eens waren dat iedereen zelf zijn partner moet kunnen kiezen. Mate van geloof heeft blijkbaar niets te maken met de attitude omtrent uithuwelijken.

Op de variabele 'kenmerken van de partner' kwamen wel verschillen voor tussen de diverse subgroepen. De reputatie van de partner werd door driekwart van de allochtonen en driekwart van de orthodoxe autochtonen belangrijk gevonden. De orthodoxe groepen vonden deze factor even belangrijk, de niet-orthodoxe autochtonen hechten echter minder vaak waarde aan de reputatie. Dit zou kunnen betekenen dat reputatie naast het feit dat mate van orthodoxie bepalend is, ook wel eens zou kunnen worden beïnvloed door de cultuur. De Marokkaanse en Turkse culturen zijn sterker verweven met de invloeden van de godsdienst dan in Nederland. Wat betreft de mening over opvoeden van kinderen ontstaat er een zelfde beeld. Naast het feit dat orthodoxie hierin een rol speelt, zou cultuur ook hier weer een grote invloed op kunnen hebben. Wat betreft de culturele omgangsregels beweerde Hooghiemstra al dat vooral een geschade reputatie bij meisjes hun kans op een huwelijk aanzienlijk verkleint.

In de conclusie omtrent 'kenmerken van de huwelijksmarkt' moet rekening worden gehouden met het feit dat de allochtone groep voor zichzelf en uit eigen ervaringen antwoordt. De Nederlandse controlegroep daarentegen antwoordt over wat zij denken wat betreft de huwelijksmarkt voor jonge Turken en Marokkanen in Nederland. Dit bleek ook wel uit het feit dat zij relatief veel antwoordden met 'weet niet'. Algemeen kon worden gesteld dat de niet-orthodoxe autochtonen een veel duidelijkere mening hadden op de verschillende factoren van deze variabele dan de orthodoxe autochtonen. Zij zien over het algemeen meer dan genoeg kansen voor de Turkse en Marokkaanse jongeren op de huwelijksmarkt in Nederland en vinden het dan ook niet logisch dat er zoveel importhuwelijken worden gesloten. De orthodoxe Nederlanders lijken zich beter in te kunnen leven in de problemen van de allochtone jongeren. Het zou kunnen dat zij door hun eigen geloof begrijpen dat het vinden van een partner die wat dat betreft op dezelfde lijn zit niet altijd even makkelijk is. Zij antwoordden dan ook vaker in dezelfde lijn als de orthodoxe allochtone groep dan de niet-orthodoxe autochtone groep met de niet-orthodoxe allochtone groep.

Huwelijken van mensen van Turkse of Marokkaanse afkomst worden door de Nederlanders eensgezind goedgekeurd. Op deze variabele kan dus dezelfde conclusie worden getrokken als op de variabele 'huwelijken van moslims met niet-moslims'.

Ondanks het feit dat niemand van de autochtonen denkt dat een huwelijk alleen kans van slagen heeft als beide partners hetzelfde geloof hebben, blijkt er toch een verschil te zijn tussen de orthodoxe en niet-orthodoxe groep. De orthodoxe groep is namelijk wederom voorzichtiger in zijn antwoord en geeft vaker 'weet niet' aan. Dit houdt dus in dat zij wel eerder problemen zullen zien, terwijl de niet-orthodoxen

geloof niet als issue zien voor het slagen van een huwelijk omdat ze er ook geen belang aan hechten. Van de niet-orthodoxe allochtonen zien sommigen hetzelfde geloof wel als belangrijke slagingskans voor een huwelijk, maar wel minder dan de orthodoxe allochtonen. Orthodoxie lijkt bepalend, wat niet vreemd is vanwege de explicietheid van het geloof in deze variabele.

Alleen onder enkele orthodoxe allochtonen komt liefde niet als basis voor een huwelijk voor in dit onderzoek. In Nederland is dus ook voor gelovigen liefde de aanleiding om een huwelijk te sluiten, terwijl dit voor orthodoxe Marokkanen niet altijd zo hoeft te zijn. Geloof wordt dan toch nog op de eerste plaats gesteld, iets wat Nederlanders zich dus blijkbaar niet meer kunnen voorstellen. Blijkbaar zijn orthodox gelovige Nederlanders nog altijd veel liberaler dan orthodox gelovige moslims.

De deelvraag of er een verschil is in de attitude tussen de Turkse of Marokkaanse groep en de Nederlandse controlegroep kan uiteraard ook met 'ja' worden beantwoord. Tevens blijkt dat mate van orthodoxie ook een bepalende factor kan zijn in de meningen bij de Nederlanders. Hieruit kan dus worden opgemaakt dat orthodoxie inderdaad invloed heeft op partnerkeuze en dat dit niet alleen voor het islamitische geloof geldt. In de attitude ten opzichte van partnerkeuze van jonge Turken en Marokkanen speelt de mate van orthodoxie voor zowel de allochtone als de autochtone groep grotendeels mee. Toch lijkt ook het verschil in cultuur en de daarmee gepaard gaande wijze van een bepaalde kijk op dingen zeker mee te spelen. Wel lijkt de invloed van de islam veel meer invloed te hebben in de Turkse en Marokkaanse cultuur en zijn deze twee zaken ook grotendeels met elkaar verweven. In Nederland is de samenleving en dus de cultuur veel minder doordrongen met religieuze zaken. Het dagelijks leven in Nederland is vrijwel niet meer ingesteld op het beleven van een religie, terwijl dat in de Marokkaanse en Turkse cultuur bij zeer veel dagelijkse bezigheden nog wel het geval is.

§ 4.6 De rol van religie in de attitude op partnerkeuze van hoogopgeleide Turken en Marokkanen in Nederland

In § 2.1 is de volgende onderzoeksvraag gesteld:

Hoe denken hoogopgeleide Turken en Marokkanen over aspecten van partnerkeuze van jonge Turken en Marokkanen in Nederland en in hoeverre speelt religie een rol in hun meningen en attitudes?

Het antwoord hierop is niet eenduidig. Duidelijk wordt wel dat bepaalde verschillen in meningen te maken hebben met religie. Factoren die het echter moeilijk maken om een antwoord op deze vraag te geven zijn de ongelijke verdeling van de respondentengroep naar aantal mannelijke en vrouwelijke orthodoxen en Turkse en Marokkaanse orthodoxen, waardoor het niet makkelijk is uit te zoeken welke factor nu juist zorgt voor een verschillende attitude omtrent bepaalde aspecten van partnerkeuze. Wel blijkt uit de resultaten dat de conclusies die konden worden getrokken vaak samenhangen met wat er naar voren was gekomen in de onderzoeken van Esveldt en Hooghiemstra.

Wat de vier onderwerpen betreft waarop een verschil bleek tussen de orthodoxe en de niet-orthodoxe groepen kan in elk geval wel worden gesteld dat mate van geloof invloed heeft op die partnerkeuzeaspecten. Toch is het soms moeilijk een verschil te maken tussen geloof en cultuur. De Turkse en Marokkaanse cultuur is zo enorm beïnvloed door de islam dat ook niet religieuze toch opvattingen kunnen

hebben die voortkomen uit de religie. De verwevenheid van religie met vele zaken maakt het dus moeilijk om duidelijk een scheidslijn te trekken van waar haar invloed ophoudt en waar andere invloeden beginnen. Dat religie een rol speelt voor de partnerkeuze en de attitude hierop van jonge hoogopgeleide Turken en Marokkanen in Nederland staat buiten kijf, de mate waarin is echter moeilijk te omvatten.

§ 4.7 Discussie en aanbevelingen

Naar aanleiding van dit onderzoek is het nuttig na te gaan of er misschien andere, betere of uitgebreidere, mogelijkheden zijn om partnerkeuze te onderzoeken. Wat betreft de rol van religie blijkt het erg moeilijk om na te gaan wanneer iets cultureel of religieus bepaald is. De verwevenheid van deze twee zaken is in de Marokkaanse en Turkse cultuur erg groot. Daarnaast is er in dit onderzoek ook geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende groepen islamieten. Binnen de islam bestaan er verschillende stromingen en binnen de sociale omgeving wordt vaak een huwelijk met een persoon die tot een andere stroming behoort niet eens gewaardeerd.

Tevens lijkt het zinvol de Turkse en Marokkaanse groep apart van elkaar te onderzoeken. Beide groepen vinden andere dingen belangrijk in partnerkeuze. De grote verschillen in attitudes zouden dus kunnen worden gezien als basis voor aparte studies. Aan de andere kant is het natuurlijk ook interessant beide bevolkingsgroepen met elkaar te vergelijken. Zowel onder de Turkse als Marokkaanse jongeren komen veel migratiehuwelijken voort, die gezien de verschillende attitudes omtrent partnerkeuze niet volledig op dezelfde redenen gegrond zijn. Een vergelijkingsonderzoek waarin redenen voor de keuze van een importhuwelijk worden bekeken zou voor beide groepen dus wel eens heel anders kunnen uitvallen.

Wat de methode van het onderzoek betreft zijn er ook enkele aspecten die in een (uitgebreider) vervolgonderzoek anders kunnen worden uitgevoerd. Op de eerste plaats is er nu gekeken naar attitudes ten opzichte van partnerkeuze, maar hoe zit het nu met de daadwerkelijke keuze? Een longitudinaal onderzoek waarin eerst attitudes van ongehuwde jongeren worden gemeten en vervolgens nadat ze gehuwd zijn de manier waarop de daadwerkelijke partnerkeuze heeft plaatsgevonden en welke zaken daarin een rol hebben gespeeld. Hieruit zou wel eens kunnen blijken dat de intentie van de onderzoeksgroepen niet altijd tot hetzelfde gedrag moeten leiden.

Indien in een onderzoek weer zou worden gekeken naar de rol van religie in partnerkeuze, dan kan worden aangeraden te werken met bijvoorbeeld zevenpuntsschalen. Op die manier zou de sterkte van de meningen ook kunnen worden gemeten en zijn er bovendien meteen meer antwoordmogelijkheden. Men kan immers op een schaal aangeven wat hij of zij ergens van vindt.

Verder moet er nog worden gemeld dat het zeer belangrijk is een grote onderzoeksgroep te hebben om conclusies te kunnen nemen die generaliseerbaar zijn naar de hele bevolkingsgroep.

Feit is wel dat er momenteel een groot maatschappelijk draagvlak is voor onderzoek naar partnerkeuze en migratiehuwelijken. Een importhuwelijk is namelijk niet alleen een persoonlijke keuze, maar heeft ook vele gevolgen op sociaal-maatschappelijk gebied. De aanwas van steeds nieuwe mensen die onbekend zijn met de Nederlandse taal en cultuur lijkt integratie van de Turkse en Marokkaanse bevolkingsgroep als geheel tegen te werken. Momenteel is er in de politiek veel aandacht voor deze vorm van migratie en manieren waarop dit beperkt kan worden, tevens leeft er een discussie in de Turkse en Marokkaanse groepen zelf, wat onder meer blijkt uit de aandacht die er in tijdschriften als *SEN* en *KEF* voor is.

Literatuurlijst

- Beer, J. de, 'Migratie naar Nederland', In: R. Penninx, H. Münstermann & H. Entzinger (red.), *Etnische minderheden en de multiculturele samenleving*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1998.
- Brinkman, J., *De vragenlijst*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 2000.
- Esveldt, I., I. Kulu-Glasgow, J. Schoorl & H. van Solinge, *Migratiemotieven, migratienetwerken en partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland*, Den Haag, NIDI, 1995.
- Hondius, D., *Gemengde huwelijken, gemengde gevoelens, Aanvaarding en ontwijking van etnisch en religieus verschil sinds 1945*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 1999.
- Hooghiemstra, E., *Trouwen over de grens, Achtergronden van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland*, Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, 2003.
- Juynboll, Th. W., *Handleiding tot de kennis van de Mohammedaanse wet volgens de leer der Sjâfi'itische school*, vierde druk, Leiden, N.V. boekhandel en drukkerij, 1930.
- Yerden, I., *Trouwen op z'n Turks, Huwelijksprocedures bij Turkse jongeren in Nederland en hun strijd om meer inspraak*, Utrecht, Uitgeverij Jan van Arkel, 1995.

Geraadpleegde tijdschriften:

- Pastoors, S., 'Liever een man uit Turkije of Marokko?', *SEN*, 7-8 (2004), p.34-38.
- Tatli, P., 'Gekozen liefde', *KEF*, 1 (2004), p.26-30.
- Vos, C., 'Na het ja-woord begint de ellende', *Volkskrant magazine*, 225 (2004), p. 26-29.

Informatie van internet:

http://www.agenda-respect.be/nl/teksten/resp-txt-islam_2.htm

(gebruikt bij opstellen vragenlijst en hieruit voortvloeiend het bepalen van mate van orthodoxie)

Partnerkeuze

Bij deze wil ik je vragen mee te werken aan deze enquête. Het kost ongeveer tien minuten van je tijd en is bedoeld als onderzoek voor mijn doctoraalscriptie aan de faculteit der Letteren van de UvT. Dit onderzoek handelt over partnerkeuze bij Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland.

De enquête is opgedeeld in drie delen. In het eerste deel komen algemene vragen aan bod. In het tweede deel komen vragen over omgang met geloof aan bod en in het derde deel zijn vragen aan de orde over de partnerkeuze van jonge Turken en Marokkanen in Nederland.

Omdat het niet mogelijk is alle verschillende meningen te verwerken in de antwoordmogelijkheden is er bij de meeste vragen ruimte voor nader commentaar overgelaten. Indien je jouw mening niet kunt terugvinden in de antwoordmogelijkheden, of indien je jouw mening wilt nuanceren wil ik je vragen gebruik te maken van deze ruimte om je eigen mening te beschrijven.

Tevens wil ik je er op wijzen dat deze enquête anoniem is.

Veel plezier met het invullen en alvast bedankt voor je medewerking!

De vragenlijst

Algemeen

1. Ik ben een
  - Man
  - Vrouw

2. Ik ben geboren in
  - Marokko
  - Turkije
  - Nederland
  - Anders, namelijk .....

3. Mijn geboortjaar is ____

4. Mijn moeder is geboren in
  - Marokko
  - Turkije
  - Nederland
  - Anders, namelijk .....

5. Mijn vader is geboren in
  - Marokko
  - Turkije
  - Nederland
  - Anders, namelijk .....

6. Ik
- ben alleenstaand (*Je mag verder gaan met vraag 8*)
  - ben gehuwd
  - woon samen
  - anders, namelijk.....
7. Ik ben gehuwd / woon samen met een
- Nederlander
  - Marokkaan(se) die reeds in Nederland woonde
  - Turk(se) die reeds in Nederland woonde
  - Marokkaan(se) die voor onze relatie in Marokko woonde
  - Turk(se) die voor onze relatie in Turkije woonde
  - Anders, namelijk.....
8. Momenteel
- werk ik
  - studeer ik
9. Mijn hoogst afgeronde opleiding is:
- Basisonderwijs (Of een vergelijkbare opleiding in mijn land van herkomst)
  - LBO/VBO (Of een vergelijkbare opleiding in mijn land van herkomst)
  - MAVO (Of een vergelijkbare opleiding in mijn land van herkomst)
  - HAVO (Of een vergelijkbare opleiding in mijn land van herkomst)
  - VWO (Of een vergelijkbare opleiding in mijn land van herkomst)
  - MBO (Of een vergelijkbare opleiding in mijn land van herkomst)
  - HBO (Of een vergelijkbare opleiding in mijn land van herkomst)
  - WO (Of een vergelijkbare opleiding in mijn land van herkomst)
  - Anders, namelijk.....
10. De hoogst afgeronde opleiding van mijn moeder is:
- Basisonderwijs (Of een vergelijkbare opleiding in haar land van herkomst)
  - LBO/VBO (Of een vergelijkbare opleiding in haar land van herkomst)
  - MAVO (Of een vergelijkbare opleiding in haar land van herkomst)
  - HAVO (Of een vergelijkbare opleiding in haar land van herkomst)
  - VWO (Of een vergelijkbare opleiding in haar land van herkomst)
  - MBO (Of een vergelijkbare opleiding in haar land van herkomst)
  - HBO (Of een vergelijkbare opleiding in haar land van herkomst)
  - WO (Of een vergelijkbare opleiding in haar land van herkomst)
  - Anders, namelijk.....
11. De hoogst afgeronde opleiding van mijn vader is:
- Basisonderwijs (Of een vergelijkbare opleiding in zijn land van herkomst)
  - LBO/VBO (Of een vergelijkbare opleiding in zijn land van herkomst)
  - MAVO (Of een vergelijkbare opleiding in zijn land van herkomst)
  - HAVO (Of een vergelijkbare opleiding in zijn land van herkomst)
  - VWO (Of een vergelijkbare opleiding in zijn land van herkomst)
  - MBO (Of een vergelijkbare opleiding in zijn land van herkomst)
  - HBO (Of een vergelijkbare opleiding in zijn land van herkomst)
  - WO (Of een vergelijkbare opleiding in zijn land van herkomst)
  - Anders, namelijk.....

12. Heb je broers en/of zussen?
- Ja
  - Nee *(Je mag verder gaan met vraag 14)*
13. Het hoeveelste kind ben jij in volgorde van geboorte?
- Eerste
  - Tweede
  - Derde
  - Vierde
  - Vijfde
  - Anders, namelijk .....

Omgang met het geloof (Turkse en Marokkaanse respondenten)

14. Ik bid wel eens:
- Ja (1)
  - Nee *(Je mag verder gaan met vraag 18)* (2)
15. Hoe vaak bid je?
- 1 keer per dag (1)
  - 2 keer per dag (2)
  - 3 keer per dag (3)
  - 4 keer per dag (4)
  - 5 keer per dag (5)
  - anders, namelijk ..... (6)
16. Ik bid op de tijden dat het eigenlijk zou moeten:
- Nooit (1)
  - Soms (2)
  - Regelmatig (3)
  - Vaak (4)
  - Altijd (5)
17. Als ik niet op tijd bid, dan haal ik dat later in:
- Nooit (1)
  - Soms (2)
  - Regelmatig (3)
  - Vaak (4)
  - Altijd (5)
18. Ik doe mee aan het vasten tijdens de ramadan:
- Nooit (1)
  - Soms (2)
  - Regelmatig (3)
  - Vaak (4)
  - Altijd (5)

19. (alleen invullen als je een vrouw bent)
Ik draag buitenshuis een hoofddoek:
- Nooit (1)
  - Soms (2)
  - Regelmatig (3)
  - Vaak (4)
  - Altijd (5)
20. Ik vind dat vrouwen buitenshuis een hoofddoek moeten dragen:
- Ja (1)
  - Nee (2)
  - Hangt af van het geloof en culturele achtergrond van de vrouw (3)
  - Weet niet (4)
21. Ik drink alcohol:
- Nooit (1)
  - Soms (2)
  - Regelmatig (3)
  - Vaak (4)
  - Heel vaak (5)
22. Ik eet varkensvlees:
- Nooit (1)
  - Soms (2)
  - Regelmatig (3)
  - Vaak (4)
  - Heel vaak (5)
23. Ik eet vlees van dieren die op rituele wijze geslacht zijn:
- Nooit (1)
  - Soms (2)
  - Regelmatig (3)
  - Vaak (4)
  - Altijd (5)
24. Ik doe mee aan het islamitisch offerfeest:
- Nooit (1)
  - Soms (2)
  - Regelmatig (3)
  - Vaak (4)
  - Altijd (5)
25. Wat in de Koran staat, is waar:
- Ja (1)
  - Gedeeltelijk (2)
  - Nee (3)
  - Weet niet (4)

26. Ik ga op vrijdag naar de Moskee:
- Nooit (1)
  - Soms (2)
  - Regelmatig (3)
  - Vaak (4)
  - Altijd (5)

27. Ik sta een deel van mijn inkomsten af in verband met de armenbelasting (zakat):
- Ja (1)
  - Nee (2)

28. Ik doe mee aan kansspelen:
- Nooit (1)
  - Soms (2)
  - Regelmatig (3)
  - Vaak (4)
  - Heel vaak (5)

29. Ik sluit weddenschappen af met vrienden:
- Nooit (1)
  - Soms (2)
  - Regelmatig (3)
  - Vaak (4)
  - Heel vaak (5)

Omgang met het geloof (Nederlandse controlegroep)

30. Ik bid wel eens:
- Ja (1)
  - Nee (*Je mag verder gaan met vraag 32*) (2)

31. Hoe vaak bid je?
- 1 keer per dag (1)
  - 2 keer per dag (2)
  - 3 keer per dag (3)
  - anders, namelijk ..... (4)

32. Lees je wel eens in de bijbel?
- Ja (1)
  - Nee (*Je mag verder gaan met vraag 34*) (2)

33. Hoe vaak lees je in de bijbel?
- Iedere dag (1)
  - Meerdere malen per dag (2)
  - Iedere week (3)
  - Anders, namelijk..... (4)

34. Hoe vaak ga je naar de kerk?
- Nooit (1)
  - Iedere week (2)
  - Meerdere malen per week (3)
  - Iedere maand (4)
  - Anders, namelijk..... (5)
35. Ik vier Kerstmis:
- Nooit (1)
  - Soms (2)
  - Regelmatig (3)
  - Vaak (4)
  - Altijd (5)
36. Ik vier Pasen:
- Nooit (1)
  - Soms (2)
  - Regelmatig (3)
  - Vaak (4)
  - Altijd (5)
37. Ben je Katholiek of Protestant?
- Ja, ik ben Katholiek (1)
  - Ja, ik ben Protestant (*Je mag verder gaan met vraag 41*) (2)
  - Nee (*Je mag verder gaan met vraag 44*) (3)
38. Heb je je eerste communie gevierd?
- Ja (1)
  - Nee (2)
39. Heb je je vormsel gedaan?
- Ja (1)
  - Nee (2)
40. Is de Paus in jouw ogen onfeilbaar?
- Ja (1)
  - Nee (2)
  - Weet niet (3)
- (*Je mag nu verder gaan met vraag 44*)
41. Heb je belijdenis gedaan?
- Ja (1)
  - Nee (2)
42. Ga je aan het avondmaal?
- Ja (1)
  - Nee (2)

43. Heb je op catechisatie gezeten? (1)
 Ja (1)
 Nee (2)

attitudevragen omtrent partnerkeuze van jonge Turken en Marokkanen

(Bij deze vragen gaat het om je eigen mening)

44. Een man mag zelf beslissen met wie hij trouwt:
 Ja
 Nee
 Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

45. Een vrouw mag zelf beslissen met wie zij trouwt:
 Ja
 Nee
 Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

46. Een moslim-man moet met een moslim-vrouw trouwen:
 Ja
 Nee
 Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

47. Een moslim-vrouw moet met een moslim-man trouwen:
 Ja
 Nee
 Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

48. Een Marokkaanse/Turkse man moet met iemand van Marokkaanse/Turkse afkomst trouwen:

- Ja
 Nee
 Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

49. Een Marokkaanse/Turkse vrouw moet met iemand van Marokkaanse/Turkse afkomst trouwen:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

50. Bij het kiezen van een partner moeten de ouders instemmen:

- Ja, altijd
- Nee, het is je eigen keuze
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

51. Ouders mogen hun zonen uithuwelijken:

- Ja
- Alleen als de zoon instemt met het huwelijk
- Nee, iedereen moet zelf zijn partner kunnen kiezen
- Weet niet

52. Ouders mogen hun dochters uithuwelijken:

- Ja
- Alleen als de dochter instemt met het huwelijk
- Nee, iedereen moet zelf zijn partner kunnen kiezen
- Weet niet

53. De reputatie van de toekomstige partner is van belang bij partnerkeuze:

- Ja
- Nee
- Weet niet

54. Een goede baan en een goed salaris van de toekomstige partner zijn van belang:

- Ja
- Nee
- Weet niet

55. Jonge Turken en Marokkanen in Nederland hebben genoeg mogelijkheden om in Nederland een partner te ontmoeten:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

56. Het gedrag van jonge Turken en Marokkanen in Nederland werkt huwelijksmigratie (het trouwen met een partner uit het land van herkomst) in de hand:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

57. Het is voor jonge Turken en Marokkanen moeilijk om een geschikte huwelijkskandidaat in Nederland te vinden:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

58. Een Marokkaanse/Turkse man mag met een Nederlandse trouwen:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

59. Een Marokkaanse/Turkse vrouw mag met een Nederlander trouwen:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

60. Een moslim-man mag met een christelijke vrouw trouwen:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

61. Een moslim-vrouw mag met een christelijke man trouwen:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

62. Het is logisch dat jonge Turken en Marokkanen hun huwelijkspartner zoeken en vinden in het land van herkomst:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

63. Turkse en Marokkaanse huwelijkspartners uit Turkije en Marokko trouwen om economische redenen met Turken en Marokkanen in Nederland:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

64. Een huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners hetzelfde geloof hebben:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

65. Een huwelijk heeft alleen kans van slagen als beide partners uit hetzelfde land komen :

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

66. Het is belangrijk dat een partner wordt gekozen die voldoet aan de wensen van de ouders:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

67. De huwelijksmarkt in Nederland is te klein voor jonge Turkse en Marokkaanse moslims:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

68. Een huwelijk moet in de eerste plaats gebaseerd zijn op liefde:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

69. De mening over de manier van opvoeden van eventuele toekomstige kinderen speelt een belangrijke rol in de keuze voor een partner:

- Ja
- Nee
- Weet niet

Heb je nader commentaar, vul dat dan svp hier in:

.....
.....

Tot slot wil ik je bedanken voor je medewerking.
Marieken Verbruggen.

Bijlage 2: Orthodoxiebepaling van de allochtone respondentengroep

symbool	omschrijving	vraagnummer	orthodoxe antwoorden	niet-orthodoxe antwoorden
A	bidden	14	1	2
B	frequentie bidden	15	1-5	6
C	tijdstip bidden	16	3-5	1,2
D	inhalen bidden	17	3-5	1,2
E	vasten ramadan	18	4,5	1-3
F	dragen hoofddoek	19	3-5	1,2
G	mening hoofddoek	20	1,3	2,4
H	drinken alcohol	21	1	2-5
I	eten varkensvlees	22	1	2-5
J	eten ritueel geslacht vlees	23	5	1-4
K	deelname islamitisch offerfeest	24	4,5	1-3
L	waarheid Koran	25	1	2-4
M	moskeebezoek	26	4,5	1-3
P	zakat	27	1	2
Q	deelname kansspelen	28	1	2-5
R	aflsuiten weddenschappen	29	1	2-5

Tabel 1: Legenda voor de tabellen 2 tot en met 5

Tabel 1 is de weergave van de legenda voor de tabellen 2 tot en met 5. Per symbool wordt een korte omschrijving gegeven en het bijbehorende vraagnummer uit de enquête (zie bijlage 1). In bijlage 1 staat achter elk antwoord op de vragen omtrent het geloof (vraag 14 tot en met 29) een getal. In tabel 1 kan via deze getallen worden nagegaan welke antwoorden in dit onderzoek als orthodox worden aangemerkt. De overige gebruikte symbolen in de tabellen betekenen het volgende:

O = orthodox

N = niet-orthodox

NR = vraag is niet relevant voor de desbetreffende persoon

Of iemand uiteindelijk als orthodox werd aangemerkt is op de volgende wijze bepaald:

Indien mannen 10 keer of minder orthodox scoren op de 15 vragen dan worden ze gezien als niet-orthodox. Indien mannen 11 keer of meer orthodox scoren op de 15 vragen dan worden ze gezien als orthodox gelovigen.

Indien vrouwen 11 keer of minder orthodox scoren op de 16 vragen dan worden ze gezien als niet-orthodox. Indien vrouwen 12 keer of meer orthodox scoren op de 16 vragen dan worden ze gezien als orthodox gelovigen.

Het getal in de laatste kolom van tabel 2 tot en met 5 geeft het aantal keren aan dat de proefpersoon een orthodox antwoord gaf. Indien de cel grijs gekleurd is, wordt de proefpersoon als orthodox gezien.

pp	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	P	Q	R	
1	O	O	O	O	O	NR	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	15
2	O	O	O	O	O	NR	N	O	O	N	O	O	N	N	N	N	9
3	O	O	O	O	O	NR	N	O	O	O	O	O	N	O	O	O	13
4	O	O	O	O	O	NR	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	15
5	O	O	N	O	O	NR	N	N	O	O	O	N	N	O	N	N	8
6	O	O	N	N	O	NR	N	O	O	N	N	O	O	O	.	.	8
7	O	O	O	O	O	NR	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	15
8	O	O	N	O	O	NR	O	O	O	N	O	O	O	N	O	N	11
9	O	O	O	O	O	NR	O	O	O	O	O	O	N	O	O	O	14
10	O	O	O	O	O	NR	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	15
11	O	O	O	O	O	NR	.	O	O	O	O	O	N	O	O	O	13
12	O	O	O	O	O	NR	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	15
13	O	O	O	O	O	NR	N	O	O	O	O	O	O	O	O	O	14
14	O	O	O	O	O	NR	O	O	O	O	O	O	O	N	O	O	14

Tabel 2: Mate van orthodoxie onder de mannelijke Marokkaanse respondenten

pp	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	P	Q	R	
15	O	O	N	O	O	N	N	O	O	N	O	O	N	O	O	O	11
16	O	N	N	N	O	N	N	O	O	O	O	O	N	O	O	O	10
17	N	N	N	N	O	N	O	O	O	N	O	O	N	O	O	O	9
18	N	N	N	N	O	N	N	O	O	N	O	O	N	N	N	N	5
19	O	O	N	O	O	N	O	O	O	O	O	O	N	O	N	N	11
20	O	O	O	O	O	O	N	O	O	O	O	O	N	O	O	O	14
21	O	O	O	O	O	N	O	O	O	O	O	O	N	O	O	O	14
22	O	O	N	O	O	N	N	O	O	O	O	O	N	O	O	O	12
23	O	O	N	O	O	N	N	O	O	O	O	O	N	N	O	O	11
24	O	O	O	O	O	N	N	O	O	O	O	O	N	O	O	O	13
25	O	O	N	O	O	N	O	O	O	O	O	O	N	O	O	O	13
26	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	N	O	O	O	15
27	O	N	N	N	O	N	O	O	O	O	O	O	N	O	O	O	11

Tabel 3: Mate van orthodoxie onder de vrouwelijke Marokkaanse respondenten

pp	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	P	Q	R	
28	O	O	O	O	O	NR	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	15
29	O	N	N	N	O	NR	O	O	O	O	O	O	N	O	N	N	9
30	O	N	O	O	O	NR	N	O	O	O	O	O	O	N	O	N	11
31	O	N	N	N	O	NR	N	O	O	O	O	O	O	O	N	O	10
32	O	N	N	N	O	NR	O	O	O	O	O	O	N	O	N	N	9
33	O	N	N	N	O	NR	O	N	O	N	O	O	O	N	O	N	8
34	O	N	N	N	N	NR	N	N	O	N	O	O	O	N	N	N	5
35	O	N	N	N	O	NR	N	O	O	N	O	O	O	O	O	N	9
36	O	O	O	O	O	NR	O	O	O	N	O	O	O	O	O	O	14
37	O	O	O	O	O	NR	O	O	O	O	O	O	O	O	O	N	14
38	O	O	O	O	O	NR	N	O	O	O	O	O	N	O	N	N	11

Tabel 4: Mate van orthodoxie onder de mannelijke Turkse respondenten

pp	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	P	Q	R	
39	O	N	O	N	O	N	O	O	O	O	O	O	N	O	O	N	11
40	O	N	N	N	O	N	N	N	O	N	O	N	N	N	N	N	4
41	O	N	N	.	O	N	O	O	O	N	O	O	N	O	O	O	10
42	O	N	N	N	N	N	N	N	N	N	O	.	.	.	.	.	2
43	O	O	N	O	O	N	N	O	O	N	O	O	N	O	O	O	11
44	O	O	O	O	O	N	N	O	O	N	O	N	N	O	N	N	9
45	O	O	O	O	O	O	N	O	O	O	O	O	N	O	O	O	14
46	N	N	N	N	O	N	N	O	O	N	O	O	N	N	O	N	6
47	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	O	N	O	O	O	15

Tabel 5 : Mate van orthodoxie onder de vrouwelijke Turkse respondenten

Bijlage 3: Orthodoxiebepaling van de controlegroep

symbool	omschrijving	vraagnummer	orthodoxe antwoorden	niet-orthodoxe antwoorden
AA	bidden	30	1	2
BB	frequentie bidden	31	1-3	4
CC	bijbel lezen	32	1	2
DD	frequentie bijbel lezen	33	1-3	4
EE	frequentie kerkbezoek	34	2-4	1,5
FF	kerstmis vieren	35	4,5	1-3
GG	pasen vieren	36	4,5	1-3
HH	Katholiek of Protestant	37	1,2	3
II	eerste communie	38	1	2
JJ	vormsel	39	1	2
KK	onfeilbaarheid paus	40	1	2,3
LL	belijdenis	41	1	2
MM	avondmaal	42	1	2
NN	catechisatie	43	1	2

Tabel 6: Legenda voor de tabellen 7 en 8

Tabel 6 is de weergave van de legenda voor de tabellen 7 en 8. Per symbool wordt een korte omschrijving gegeven en het bijbehorende vraagnummer uit de enquête (zie bijlage 1). In bijlage 1 staat achter elk antwoord op de vragen omtrent het geloof (vraag 30 tot en met 43) een getal. In tabel 6 kan via deze getallen worden nagegaan welke antwoorden in dit onderzoek als orthodox worden aangemerkt. De overige gebruikte symbolen in de tabellen betekenen het volgende:

O = orthodox

N = niet-orthodox

NR = vraag is niet relevant voor de desbetreffende persoon

Of iemand uiteindelijk als orthodox werd aangemerkt is op de volgende wijze bepaald:

Voor de Nederlandse groep zijn er in totaal 14 factoren die de mate van hun geloof aanduiden. Van die 14 factoren zijn er 3 specifiek voor katholiek gelovigen en 3 specifiek voor protestant gelovigen. Iedere respondent kon dus op maximaal 11 factoren scoren.

Indien de Nederlandse respondenten 6 keer of minder orthodox scoren op de 11 vragen dan worden ze gezien als niet-orthodox. Indien ze 7 keer of meer orthodox scoren op de 11 vragen dan worden ze gezien als orthodox gelovigen.

Het getal in de laatste kolom van tabel 7 en 8 geeft het aantal keren aan dat de proefpersoon een orthodox antwoord gaf. Indien de cel grijs gekleurd is, wordt de proefpersoon als orthodox gezien.

pp	AA	BB	CC	DD	EE	FF	GG	HH	II	JJ	KK	LL	MM	NN	
48	O	N	O	N	N	O	O	O	NR	NR	NR	N	O	O	7
49	N	N	N	N	N	O	N	O	O	O	N	NR	NR	NR	4
50	N	N	N	N	N	O	N	N	NR	NR	NR	NR	NR	NR	1
51	N	N	O	N	N	O	O	N	NR	NR	NR	NR	NR	NR	3
52	O	O	O	N	N	O	O	O	O	O	N	NR	NR	NR	8
53	O	N	O	N	O	O	O	O	NR	NR	NR	N	O	N	7
54	N	N	N	N	N	N	N	O	NR	NR	NR	N	N	N	1
55	N	N	N	N	N	N	N	O	O	N	N	NR	NR	NR	2
56	O	N	O	O	N	O	O	O	NR	NR	NR	N	O	O	8
57	N	N	N	N	N	O	N	N	NR	NR	NR	NR	NR	NR	1

Tabel 7 : Mate van orthodoxie onder de mannelijke Nederlandse respondenten

pp	AA	BB	CC	DD	EE	FF	GG	HH	II	JJ	KK	LL	MM	NN	
58	O	N	O	N	O	O	O	O	NR	NR	NR	N	N	O	7
59	O	O	O	N	N	O	N	O	O	O	N	NR	NR	NR	7
60	N	N	N	N	N	O	O	O	O	O	N	NR	NR	NR	5
61	O	N	O	N	N	O	O	O	O	O	N	NR	NR	NR	7
62	N	N	N	N	N	O	O	O	O	N	N	NR	NR	NR	4
63	O	O	N	N	N	O	O	O	O	O	N	NR	NR	NR	7
64	N	N	N	N	N	O	O	O	O	O	N	NR	NR	NR	5
65	N	N	N	N	N	O	N	O	O	O	N	NR	NR	NR	4
66	N	N	O	N	N	O	O	O	O	N	N	NR	NR	NR	5
67	N	N	N	N	N	O	O	O	O	O	N	NR	NR	NR	5
68	O	N	O	N	N	O	O	O	NR	NR	NR	N	O	O	7
69	N	N	N	N	N	O	O	O	O	N	N	NR	NR	NR	4

Tabel 8 : mate van orthodoxie onder de vrouwelijke Nederlandse respondenten

Bijlage 4: Achtergrondkenmerken per proefpersoon

pp	sexe	ethniciteit	geboortejaar	burgelijke staat	hoeveelste kind	orthodox?
1	man	marokkaans	1976	alleenstaand	vierde	orthodox
2	man	marokkaans	1985	alleenstaand	derde	niet-orthodox
3	man	marokkaans	1976	gehuwd	eerste	orthodox
4	man	marokkaans	1979	alleenstaand	eerste	orthodox
5	man	marokkaans	1980	alleenstaand	...	niet-orthodox
6	man	marokkaans	1985	alleenstaand	vijfde	niet-orthodox
7	man	marokkaans	1977	samenwonend	derde	orthodox
8	man	marokkaans	1976	alleenstaand	tweede	orthodox
9	man	marokkaans	1977	alleenstaand	eerste	orthodox
10	man	marokkaans	1975	gehuwd	derde	orthodox
11	man	marokkaans	1975	alleenstaand	vierde	orthodox
12	man	marokkaans	1978	alleenstaand	vierde	orthodox
13	man	marokkaans	1975	gehuwd	eerste	orthodox
14	man	marokkaans	1977	alleenstaand	derde	orthodox

Tabel 9: Achtergrondkenmerken Marokkaanse mannen

pp	sexe	ethniciteit	geboortejaar	burgelijke staat	hoeveelste kind	orthodox?
15	vrouw	marokkaans	1981	alleenstaand	tweede	niet-orthodox
16	vrouw	marokkaans	1982	alleenstaand	zesde	niet-orthodox
17	vrouw	marokkaans	1982	alleenstaand	vijfde	niet-orthodox
18	vrouw	marokkaans	1984	alleenstaand	tweede	niet-orthodox
19	vrouw	marokkaans	1984	alleenstaand	vijfde	niet-orthodox
20	vrouw	marokkaans	1982	alleenstaand	eerste	orthodox
21	vrouw	marokkaans	1983	alleenstaand	vierde	orthodox
22	vrouw	marokkaans	1985	alleenstaand	derde	orthodox
23	vrouw	marokkaans	1983	alleenstaand	zevende	niet-orthodox
24	vrouw	marokkaans	1984	alleenstaand	tweede	orthodox
25	vrouw	marokkaans	1981	alleenstaand	tweede	orthodox
26	vrouw	marokkaans	1984	alleenstaand	zevende	orthodox
27	vrouw	marokkaans	1978	gehuwd	derde	niet-orthodox

Tabel 10: Achtergrondkenmerken Marokkaanse vrouwen

pp	sexe	etniciteit	geboortejaar	burgelijke staat	hoeveelste kind	orthodox?
28	man	turks	1975	alleenstaand	vierde	orthodox
29	man	turks	1978	alleenstaand	tweede	niet-orthodox
30	man	turks	1981	alleenstaand	tweede	orthodox
31	man	turks	1980	alleenstaand	derde	niet-orthodox
32	man	turks	1983	alleenstaand	eerste	niet-orthodox
33	man	turks	1977	alleenstaand	tweede	niet-orthodox
34	man	turks	1979	alleenstaand	derde	niet-orthodox
35	man	turks	1979	alleenstaand	eerste	niet-orthodox
36	man	turks	1983	alleenstaand	tweede	orthodox
37	man	turks	1974	gehuwd	vierde	orthodox
38	man	turks	1978	alleenstaand	eerste	orthodox

Tabel 11: Achtergrondkenmerken Turkse mannen

pp	sexe	etniciteit	geboortejaar	burgelijke staat	hoeveelste kind	orthodox?
39	vrouw	turks	1981	vriend	derde	niet-orthodox
40	vrouw	turks	1982	alleenstaand	eerste	niet-orthodox
41	vrouw	turks	1981	alleenstaand	eerste	niet-orthodox
42	vrouw	turks	1980	alleenstaand	eerste	niet-orthodox
43	vrouw	turks	1976	alleenstaand	vijfde	niet-orthodox
44	vrouw	turks	1980	alleenstaand	derde	niet-orthodox
45	vrouw	turks	1982	alleenstaand	eerste	orthodox
46	vrouw	turks	1985	alleenstaand	eerste	niet-orthodox
47	vrouw	turks	1979	alleenstaand	vierde	orthodox

Tabel 12: Achtergrondkenmerken Turkse vrouwen

pp	sexe	etniciteit	geboortejaar	burgelijke staat	hoeveelste kind	orthodox?
48	man	nederlands	1979	alleenstaand	tweede	orthodox
49	man	nederlands	1980	alleenstaand	tweede	niet-orthodox
50	man	nederlands	1980	alleenstaand	eerste	niet-orthodox
51	man	nederlands	1979	alleenstaand	derde	niet-orthodox
52	man	nederlands	1978	alleenstaand	derde	orthodox
53	man	nederlands	1979	alleenstaand	derde	orthodox
54	man	nederlands	1976	alleenstaand	tweede	niet-orthodox
55	man	nederlands	1978	alleenstaand	eerste	niet-orthodox
56	man	nederlands	1976	alleenstaand	tweede	orthodox
57	man	nederlands	1977	alleenstaand	eerste	niet-orthodox

Tabel 13: Achtergrondkenmerken Nederlandse mannen

pp	sexe	etniciteit	geboortejaar	burgelijke staat	hoeveelste kind	orthodox?
58	vrouw	nederlands	1979	alleenstaand	derde	orthodox
59	vrouw	nederlands	1979	alleenstaand	eerste	orthodox
60	vrouw	nederlands	1980	alleenstaand	tweede	niet-orthodox
61	vrouw	nederlands	1984	alleenstaand	eerste	orthodox
62	vrouw	nederlands	1979	alleenstaand	tweede	niet-orthodox
63	vrouw	nederlands	1982	alleenstaand	eerste	orthodox
64	vrouw	nederlands	1983	alleenstaand	vierde	niet-orthodox
65	vrouw	nederlands	1981	alleenstaand	tweede	niet-orthodox
66	vrouw	nederlands	1979	alleenstaand	eerste	niet-orthodox
67	vrouw	nederlands	1979	samenwonend	tweede	niet-orthodox
68	vrouw	nederlands	1981	alleenstaand	derde	orthodox
69	vrouw	nederlands	1980	alleenstaand	eerste	niet-orthodox

Tabel 14: Achtergrondkenmerken Nederlandse vrouwen